

XXVII. ÉVFOLYAM, 2018. MÁRCIUS

TARTALOM

■	3	ZOLTÁN GÁBOR	
		Szomszéd	(regényrészlet)
■	13–14	BOZSIK PÉTER	
	13	Hangszennyezés	
	14	Ütöttük vágtuk	
	14	Ébresztés	(versek)
■	15	KÖTTER TAMÁS	
		Istenek és emberek	(novella)
■	20	VARGA IMRE	
		Álomdalok	(vers)
■	21	CSILLAG LAJOS	
		A túlsó part	(regényrészlet)
■	26	CSOMBOR RITA	
		Ha eljön az idő	(vers)
■	28	SCHREINER DÉNES	
		Küldetés az éjszakába	(novella)
■	32–33	BAKOS GYÖNGYI	
	32	szisztolé	
	33	megérthető struktúrák	(versek)
■	34	PUNGOR ANDRÁS	
		Négy Évszak Hotel	(novella)
■	38	„AZ EMBERI KAPCSOLATOK MINŐSÉGE SZÁMÍT EGYEDÜL”	
		<i>D. Magyar Imre beszélgetése Péntek Orsolyával</i>	
■	50	LINDA GRANT	
		Kifordítva	(regényrészlet Strickland-Pajtók Ágnes fordításában)
■	52	STRICKLAND-PAJTÓK ÁGNES	
		Migráció és irodalom: magyar bevándorlók a kortárs brit prózában (Charlotte Mendelson <i>Almost English</i> és Linda Grant <i>The Clothes on Their Backs</i> című regényének interkulturális olvasata)	(tanulmány)

57

DEÁK RENÁTA

Jó könyv, jó szomszédság: Kísérlet a szlovák díszvendégség folyamatának összegzésére a 23. Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon 2016-ban, avagy 33 könyv és 7 folyóirat margójára röviden (tanulmány)

65

GÖRÖZDI JUDIT

Pavel Vilikovský magyarul (tanulmány)

73

NÉMETH ZOLTÁN

A transzkulturalizmus és a szlovák irodalom: az expat, a migráns és a disszidens (tanulmány)

80

DECZKI SAROLTA

Akaratlan áruló (tanulmány)

85

KOVÁCS KRISZTINA

Kamaszkoruk legszebb nyara? Kritika? Vita?
(Enumeráció: Válogatás az Előretolt Helyőrség Íróakadémia tagjainak alkotásaiból) (kritika)

89

ARANY ZSUZSANNA

Becsület, bátorság, kímélet (Lovas Ildikó: Rózsaketrec) (kritika)

93

BÁN ZOLTÁN ANDRÁS

NOÉ VENDÉGLŐJE – A 39. SZÁMLA
A Hungarofuturisták bevonulása (esszé)

KALLIGRAM
Művészet és Gondolat

FŐSZERKESZTŐ: Mészáros Sándor
ms.kalligram@gmail.com
Cseh Zoltán (Pozsony)
csehzoltan@gmail.com

SZERKESZTŐK:
Ágoston Attila (koordinátor)
oz.kalligram@gmail.com

Száz Pál
palika.100@gmail.com

Szilágyi Zsófia
szilagyi73@gmail.com

Tóth-Czifra Júlia
toth.czifra.julia@gmail.com

GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Hrapka Tibor

TÖRDELŐ: Róth Andrea

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE:
Grendel Lajos

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:
Földényi F. László,
Keserű József,
Márton László,
Németh Zoltán,
Hiznyai Zoltán,
Rédey Zoltán

Szerkesztőség:
KALLIGRAM, spol. s r. o.
Staromestská 6/D
P. O. Box: 223
SK-810 00 Bratislava 1
Tel.: 00421/ 2 54415028

FELELŐS KIADÓ: Szigeti László

Szlovákiai megrendelések:

oz.kalligram@gmail.com, valamint
a Szlovák Posta alábbi címén: Slovenská
pošta, a. s.; Stredisko predplatného tlačé;
Uzbecká 4; P. O. Box 164; 820 14 Bratislava
214; e-mail: predplatne@slposta.sk

Magyarországi elérhetőség:
ms.kalligram@gmail.com

Támogatóink:

Kisebbségi Kulturális Alap
(Publikáciu z verejných zdrojov
podporil Fond na podporu kultúry
národnostných menšín)

Nemzeti Kulturális Alap

**KULT
MINOR**

Kiadja a Kalligram Polgári Társulás / OZ
Kalligram, Hlavná / Fő utca 37/19,
SK-929 01 Dunajská Streda / Duna-
szerdahely [IČO:42291810] és a
Pesti Kalligram Kft., 1094 Budapest,
Tűzoltó u. 8. sz. fél em. 2. Adószám:
12241273-2-43

Nyomja: Expresprint s.r.o., Partizánske
Példányszám/Náklad: 700 db/ks
Ára / Cena: 700 Ft / 2,5 EUR.

Magyarországon terjeszti
a Relay Hírlapkereskedelmi Rt.
és a regionális részvénytársaságok.

EV 358/08 ISSN 1335-1826

Havilap, megjelenik az adott hónap
10. napjáig.

www.kalligramoz.eu

Szomszéd

p̄zsmozs

A nyilas hatalom első hetében, negyvennégy október tizenhetedikén, kedden este a tizenkettedik kerületi nyilasszervezet kiküldött egy járőrt az egyik Mártonhegyi úti villához. A lakók már korábban is a nemzetiszocialisták látókörében voltak, az apa a Fő utcában raboskodott. A csöngetésre a német nevelőnő nyitott ajtót. A ruhákat, karszalagokat látva megpróbálta rájuk csapni az ajtót, de visszarúgták. Sikított, és beszaladt a házba.

A házban a családon kívül ott volt az egyik lány vőlegénye. Egyetemi hallgató, őskeresztény. Rádiót hallgattak éppen, a BBC-t, és diót törtek. Nem neszeltek fel a csengetésre, csak a kiáltozásra. Pisztoly volt a fiatalembernél, minden eshetőségre. A tűzharcban érvényesült a túlerő. A sikoltozó és védelmezőjébe kapaszkodó nevelőnő se javított a helyzeten. A nő lövés érte, a fiatalember gyorsan megkapta az első találatot, ő pedig nem tudott kilőni egy nyilast se. Hiába húzódott a kandalló fedezékébe, ha tüzelni akart, elő kellett bújni. Addig lötték, amíg mozgott. A menyasszonya egy félig nyitott ajtóban állt, és nézte. Nem engedték hozzá. Ha nagyon akarja, talán odaküzdhetne volna magát. Foghatta volna a kezét. De maradt, ahol volt.

A nyilasok átkutatták a házat. Zsidólányokat kerestek, de olyan ott nem volt. Kézpénzzel, némi élelmiszerrel és italokkal kárpótolták magukat. Amikor elmentek, a háziak mentőt hívtak. A nevelőnőt kórházba szállították.

Fel kellett hívni a fiú szüleit, és megmondani. Azután vért felmosni, takarítani.

A halottat a Törvényszéki Orvostani Intézetben felboncolták, sérüléseit jegyzékbe foglalták. Nem sokkal később a család kikérte, és eltemették.

Tulajdonképpen tévedésből történt. A feljelentő írta le rosszul a házat, vagy a Győri úti pártirodán, aki a bejelentést felvette, az cseszte el a dolgot, mondjuk, eltévesztette a házszámot, sose fog kiderülni. A zsidólányokat egy közeli, Tamás utcai villában rejtegették. Nyilván nem mindig szigorú óvatossággal, előfordult, hogy kiengedték őket a kertbe, sőt, talán a Rádió valamilyen jó híre által keltett önfeledt öröm hullámverésében még labdáztak is. Október közepén kinn futkároztak a kertben, és nevettek! Észrevették a környékbeliek, és megjegyezték maguknak. Olyan is akadt, aki elmondta.

A ház Budapest korábbi főpolgármesteréé volt. Ezerkilencszáznegyvenkettő óta töltötte be a tisztséget, negyvennégy márciusban mondott le, a német megszállás után. Mint anynyi másról, Sztehlo Gábor arról se tesz említést emlékiratában, hogyan kerültek kapcsolatba. Azt tartja szükségesnek megemlíteni, hogy a volt főpolgármester a villa teljes földszinti részét átadta a hozzá került huszonkét kislánynak és az őket ellátó személyeknek, miközben családjával együtt ő maga is a házban lakott.

Honnan Tivedar

Homonnay Tivadarnak hívták. Ötvenhat éves volt. Egész felnőtt életét a közéletben töltötte.

„A támadók és védelmezők mekkora serege, a láthatóak és a láthatatlanul jelenlevők az összefüggések láncolatában, egy-egy ember élete és halála körül tevékenykedőben” – írja majd Török Sándor¹, akit szintén bújtatnak itteni emberek, és halálra keresnek ugyancsak itteni emberek. „Érzékelhetetlen cselekvések szövevényében itt-ott felvillannak, leleplezik magukat a feltételezhető sorsszálak gubancjai, tekervényei, s egy-egy ilyen kis villámfénynél meg-meglátni, hogy rendszer van ebben, pontos illeszkedés.”

Államtudományi diplomájának megszerzése után Homonnay Tivadar két éves tanulmányútra indult, számos európai országot bejárt, majd a MÁV-nál helyezkedett el. „A Tanácsköztársaság idején állásából felfüggesztették, ekkor alakította meg a Keresztény Szocialista Vasutasok Országos Egyesületét, melynek elnöke lett. Vezetésével tizenkilenc októberében tízezer vasutas vonult fel a várba, hogy Sir George Clark antantfőmegbízott előtt tiltakozzon Magyarország megcsonkítása ellen. Húszban Budán, a Tizenkettedik kerületben választották meg a nemzetgyűlés tagjává keresztényszocialista programmal. A parlamentben főként szociális és munkáskérdésekkel, a nyugdíjasok ügyeivel foglalkozott, de a tisztviselőket érintő kérdésekben ugyancsak a Ház elismert szaktekintélye volt. A sportéletben is szerepet vállalt: díszelnöke volt a Magyar Úszó Szövetségnek, tagja az Országos Testnevelési Tanácsnak és több sportegyesületnek. Ugyancsak ezerkilencszázhusztól vállalt szerepet a főváros törvényhatósági bizottságában a Wolf Károly vezette Keresztény Községi Párt képviselőjeként.”² Wolf Károly, a pártvezér nem éri meg a háború végét. Emlékét akkoriban a környéken utcanév őrzi: a mai Hegyalja út viseli a nevét. A keresztényszocialista párttagok nagy része a nyilasoknál köt ki – de nem mindenki.

Ha a németek kiűzése után a politikában jártas, tisztességét éles helyzetben bizonyító embert kerestek volna fontos pozíciók betöltésére, Homonnay Tivadar alkalmas lett volna ilyesmire. Ha fel akarjuk fogni, mi történt negyvenöt után, tudnunk kell, hogy a Tamás utcai villát elvették Homonnayéktól, a családot kitelepítették. Ha fel akarjuk fogni, mi történik mostanában, tudnunk kell, hogy senki, aki az életét kockáztatta az üldözöttekért negyvennégyben, nem járt jól. Minden tizenkettedik kerületi villát, amiben zsidókat bújtattak, államosított a kommunista rendszer, a védelmezők pedig legtöbbször Heves vagy Békés megye kietlen vidékeire lettek paterolva. Miközben a nyilas munkások és mesteremberek tömegeit alig érte retorzió.

A fasisztákkal kell megcsinálnom a kommunizmust, mondta állítólag Rákosi Mátyás. Függetlenül attól, hogy tényleg mondta-e, tényleg pontosan azt csinálta. És ami történt, annak hatálya messze túlterjed az ostrom utáni néhány éven. Márványi Judit³ említi meg, hogy a proletárdiktatúra vége felé, a nyolcvanas évek egyik országgyűlési választásán, amikor a Hazafias Népfront már lehetőséget adott rá, hogy egy-egy körzeten belül több jelölt is induljon, a jelölőgyűlésen a MOM kivezényelt munkásőrei hurrogták le a demokratikus ellenzék jelöltjét, Ráday Mihályt: „Nem a mi emberünk!”, „Nem bízunk benne!” – pedig Ráday ismert, népszerű ember volt, aki lokálpatriótaként vívott ki elismerést, nem társadalomfelforgatóként. A MOM-gyáriakra ugyanúgy számíthattak a nyilasok, mint a kommunisták, hasonlóképpen a Ganz-beliekre, beszkárosokra stb.

Rádayt a rendszerváltás után is jelölték a kerületben, és akkor se választották meg. A MOM és a Ganz meg a többi fellegvár szelleme a munkásőrség feloszlata után nem oszlott el, örökké itt lebeg a kerület felett.

Török Sándor egyik rejtekhelye a Kissvábhegyi út 21.-ben volt. Október közepén-végén küldték oda jóakarató ismerősei. Azokban a napokban, amikor a tizenkettedik kerületi nyilasok ellenőrzésük alá vonták a környéket, és a nekik kiosztott fegyvereket használni kezdték.

Nagy Emil, a villa tulajdonosa hetvenhárom éves akkor. Korábban politikusként és jogásként dolgozott. Egy ideig az igazságügy-miniszteri tisztséget töltötte be Bethlen István kormányában. Igyekezett meggyőzni a nyugati országokat a trianoni döntések helytelen voltáról. Fenyő Miksával közösen írt egy francia nyelvű könyvet, Nagy-Britanniában személyesen vette fel a kapcsolatot befolyásos emberekkel. Felesége, Göllner Mária antropozófus volt, az irányzat magyarországi iskolateremtője, és nemzetközileg jegy-

zett képviselője. „Baráti kert a nagy sziklafal alatt, és a ház”, emlékezik Török Sándor. „... kommunisták, katonaszökevények, zsidók, a Volksbundba való beléptetés elől meghúzó-dó sváb-magyarok...”⁴ Mert igen, igaz volt, hogy a német származásúakra igényt formált előbb a Volksbund, azután a német hadsereg vagy egyenesen az SS, de nem mindenki követte ezeket a kijelölt utakat, és nem mindenki nézte tétlenül, részvétlenül az ellenszegülők balsorsát. Tény, hogy a Göllner–Nagy házaspár háza és telke kivételesen jó adottságokkal rendelkezett. Meg lehetett közelíteni, illetve el lehetett hagyni az erdő felől. Volt továbbá egy kis barlang a vízmedence és a villa hátsó fele között, amiben úgy húzódkhattak meg a bujdosók, hogy a háziak maguk se mindig tudták, pontosan kik és hányan rejtőzködnek ott. A nyilasok többször kivonultak, nyilván feljelentések alapján, de nem találták meg az elrejtett embereket. Egyszer Nagy Emilt bevitték a nyilasházba, de kimagyarázta magát. Göllner Mária a háború után nem kezdhette újra pedagógiai és tudományos tevékenységét, elhagyta az országot. Nagy Emilt kitelepítették.

Amikor az ostrom után ezeket az embereket nem hagyták az új rendszer javára dolgozni, és ahelyett, hogy békén hagyták volna őket otthonaikban, kitelepítették őket, egyrészt nem vették figyelembe kockázatos kiállásukat, amivel a kommunisták kifejezésre juttatták, hogy a szemükben nem sokat érnek a keresztény, konzervatív egyének által megmen-tett életek, másrészt bizonyára az az aggály is vezette őket, hogy aki egyszer egy rendszerrel szembefordult, az máskor is képes lehet ilyesféle devianciára. Egyszerűen többet értek nekik a megbízható parancsteljesítők, a kisebb-nagyobb nyilasok, mint a Horthy-rendszerrel sokáig problémátlanul együttműködők, akik egyszer csak kiszálltak, és önálló útra léptek.

Persze joggal hivatkozhattak a több évtizedes részvételre a keresztény nemzeti kurzusban.

Varga Béla katolikus pap volt. Harminchétben a Kisgazdapárt egyik megalapítója, két évvel később választották képviselővé a párt Somogy megyei listájáról. Számos lengyel menekültet és zsidót bújtatott, segített. Lengyel kapcsolatai révén negyvenháromban Svájc-ba és Horthy kormányzóhoz is juttatott információkat az auschwitzi gázkamrákról. A német megszállás után bujkálni kényszerült. Nos, ez a kiváló férfiú negyvenegyben, a fajvédelmi törvény parlamenti vitájában Bárdossy László miniszterelnökhöz csatlakozva szin-

tén a zsidók teljes kitelepítésében látta a zsidókérdés megoldását.⁵ Bizony tényleg nem volt makulátlan se az ő, se Nagy Emil vagy Homonnay múltja, volt mit a rovásukra írni. De egyáltalán nem ez számított. A kommunisták egyszerűen ellenséget láttak bennük. Még egyszerűbben: ha volt valami az ilyesfélék birtokában, azt elvették, hogy a saját embereiket jutalmazhassák vele.

Budának ezen a részén sok a kórház. Van, amelyik már nem üzemel, és a helyét más épületek foglalják el, mint például a régi Szent János-kórházét a Széna téren. Van, amelyiknek a helyén más néven, de még ma is üzemel kórház, például az Onkológia a Magán Elme- és Ideggyógyintézet és a Siesta Szanatórium telkein. A Magán Elmét ezernyolcszázötvenkettőben alapította Schwartz Ferenc. A szomszéd telken nyílt meg ezerkilencszázhuszonegyben a Siesta Szanatórium. A háborús években a Postaskórház működött ott. A Helyőrségi Kórház az Alkotás utcában állt, most többféle egészségügyi intézményt találunk arafelé. Az egykori János Szanatórium szintén megvan még, falai között a huszonegyedik század elején is fontos intézmény, a Szív- és Érsebészeti Klinika működik. A címe: Városmajor utca 68. Ezerkilencszázötvenkettőben épült. Sebészeti, nőgyógyászati és belgyógyászati osztályai voltak. Nem közkórháznak szánták, hanem előkelő szanatóriumnak. Kezelték itt Babits Mihályt, Ady Endrét, később Jávor Pált, olvasom, és azt is, hogy „a II. világháború zivatarra – minden szörnyűségével együtt – végigsöpört a jó nevű intézményen is”.

Amikor azt a szót használja valaki, hogy szörnyűségek, az olyan, mint amikor egy hulat letakarnak, ne keltsen rossz érzéseket az akaratlan szemlélőben. De talán jobb lenne, ha például a 'zivatar' szó helyett a történetek beavatottja valahogyan mégis jelezné, hogy miféle jelenségekre utal. Szokatlanul sokszor villámlott harminckilenc és negyvenöt között? Vagy ő maga már semmi konkrétat nem tud, ő is csak hallott valamit valakitől, valami csúnya, csúnya dolgot?

Fanyar mosoly és bólintgatás?

Hogy is ment ez végbe? Konkrétan egy bizonyos napon, negyvenöt január nyolcadikán nyilascsoport hatolt be a János Szanatóriumba. Felszólításukra a gondnok listát adott át nekik a zsidó betegekről. Ha film készül a jelenetből, lehet ez a lista jó előre, tüchtig módon elkészített vagy sebtében, a gondnok úrra szegezett fegyvercsövek közvetlen közelében papírra vetett, esetleg öntözhetik a jó gondnok könnyei, hullhat rá vércsepp, így vagy úgy, ez egy snitt, amit más snettek követnek. Esetleg meg lehet mutatni a kórtermekben aggódó betegeket: hallották, amint a nyilasok dörömbölve, kiabálva behatolnak az épületbe. Az akció célja nem más, mint hogy a zsidó betegeket átvigyék a szomszéd épületbe, amely szintén kórház, de kifejezetten zsidókórház. Végül is ez rendben van így, mondhatja valamelyik ott maradó beteg, zsidók a zsidókórházba, keresztények a kereszténybe. Birtokba veszik az ott maradt befőttest vagy köntöst, esetleg undorral kidobják, és persze lehet, hogy nem nyúlnak a hátrahagyott holmikhoz, hátha visszajön még értük a tulajdonosuk. Mennyi idő áll rendelkezésre a filmben, az se mellékes szempont. Imádkozhat valaki az elhurcoltakért. Másvalaki az ablakhoz léphet, és kilesket utánuk.

Ami viszont ebben az esetben komoly megfontolást és tudást igényel, az az események idejének érzékeltetése. Budapestet karácsonykor kerítik körbe a szovjet csapatok. Akkortól vörös zászló leng a János-hegyi kilátón. Négy nappal később már az Új Szent János Kórház területét is ellenőrzik. A János Szanatórium kapuja és a legközelebbi szovjet katonaközt legfeljebb kétszáz lépés a távolság, nem több. Az év utolsó napjaiban csökken a szovjet nyomás, egészen január harmadikáig, amikor „relatív harci szünet következett”.⁶ Addigra a támadók jelentős veszteségeket szenvedtek el, de lehet, hogy parancsnokaik se hajtották már őket előre. Tisztában voltak ugyanis azzal, hogy a várba több tízezernyi német és magyar katona vette be magát, és a korábbi hasonló városfoglalások tapasztalatai azt mutatták, hogy az ostromok vége felé a németek megkísérlik kivágni magukat. Ezenkívül a német hadvezetés több hadműveletet indított Budapest felszabadítására. A szovjet marsallok nem arra törekedtek, hogy mindenáron fenntartsák az ostromgyűrűt. Nekik kedvezőbb lett volna, ha az ostromlottak egy folyosón át megkísérelnek csatlakozni a fel-

mentő seregekhez, ők pedig végre jelenthetik Sztálinnak, hogy birtokba vették a magyar fővárost. Míg ők Budapestet ostromolták, kollégáik már Berlin közelébe értek. A helyzet pedig az volt, hogy a németek dél felől indított támadása elakadt, de északon sikerült egészen a Pilis közepéig nyomulniuk. A Pilis, illetve Bécs irányába a legkézenfekvőbb út éppen erre vezet: a Bécsi kapun át a Széll Kálmán tér, és aztán végig a völgyben a Városmajor, majd Pasarét, Hűvösvölgy, Hidegkút felé.

Másfél hónapig várták a kintiek, hogy a bentiek elszánják magukat. Amikor a kitörés végbement, a valószínűsített főirányba indulókat előbb vagy utóbb mind megölték vagy elfogták, a Pilisig csak olyan kisebb csapatrészek jutottak el, amelyek a főirányból jobbra vagy balra kitérve próbálkoztak. De akkorra a János Szanatóriumból kiharcolt zsidó származású betegek majdnem mind halottak voltak.

A régi századokban a Városmajor híres volt kútjainak vizéről, melyet a várba is szívesen hordtak, olvasom. E kutakat az első világháború után betemették. Forrás is fakadt a Kis-Svábhegy alatt, valahol azon a területen, amelyen most egy három házból álló épületegyüttes, homoksárga házak csoportja áll, az egykori János Szanatórium, a jelenleg érsebészeti klinikaként működő intézmény oldala, valamint a Városmajor utca és a Gaál József utca között: háromszög alakú telek a hegyoldal alján. „Korabeli beszámolók szerint az 1849-es szabadságharcot követően az elgazosodott Városmajor rendbetételére létrejövő Városmajori Intéző Bizottság egyik fő feladatának tekintette a forrás kitisztítását és környékének rendbetételét. A bővizű forrás adta az ötletet dr. Siklóssy Károly orvosnak, hogy 1853-ban” – egyetlen évvel a közeli Schwartzter-féle magántérbolyda megnyitása után – „vízgyógyintézetet létesítsen ezen a helyen. A XIX. században igen felkapott orvoslási, gyógykezelési mód volt a vízgyógyászat. Ezekben az intézetekben a hideg- és melegvizű kezelés mellett a dörzsölés, a tusolás, a lőtás-futás, a természetes életmód és a paraszti étrend egyaránt a kúra része volt.”

Siklóssy doktor szerette volna az egész Városmajort bérbe venni: „...a park csendes, nyugodt környéken feküdt, ahol friss levegőn sétálhattak, pihenhettek a gyógyulni vágyók, és hamar be lehetett érni onnan a fővárosba. A kitűnő adottságok ellenére a vállalkozás nehézkesen indult, és nem is tudott kibontakozni”, olvasom. „Feltehetőleg azért, mert Siklóssy Károly nem rendelkezett elegendő tőkével. Szegényes pavilonja nem elégítette ki a módosabb polgárság igényeit, hiányoztak belőle a rafinált szerkezetek, a szénsavas birizgálók, amelyekkel be lehetett volna csábítani a pénzes nagyközönséget. A vízgyógyin-

tézetet 1860-ban Vaskovits János vette át, aki szintén orvosként dolgozott, ám neki kellő üzleti érzéke is volt a gyógyhely felvirágoztatásához. [...] Vaskovits megvásárolta és kibővítette a Siklóssy-féle épületet: gondozásba vette a forrást, a parkot, sétányokat, pihenőket létesített. Beszerzett minden elképzelhető fürdőeszközt, kádat, felső-, alsó-, oldalzuhanyt, körfürdőt, hőlégkamrát, gőzszekrényt. Előírta a hideg-, langyos- és meleg fürdőt, gőzfürdőt, lemosást, tusozást, dörzsölést, pakolást, bevezetett ötféle diétát, háromféle sétát (tipegés, andalgás, szökdelés), légyőgyakorlatokat, reggeli tornát, ebéd utáni sziesztát, esti légkúrárt. A szigorú házirend betartását ápoló- és fürdőszemélyzet figyelte. Vaskovits doktor maga is mindennap kétszer vizitelt. Természetesen a forrás vizét nemcsak fürdésre használták, hanem ivókúrára is. Bevizsgáltatták ugyanis, és a vegytani elemzés kimutatta, hogy a víz a legkülönbébb betegségek csodás gyógyszere. A tulajdonos minderről saját kiadású könyvecskéjében számolt be, amely 1882-ben jelent meg: *A budai vízgyógyintézet, annak leírása, klimatikus viszonyai, társadalmi jellege, alapszabályai és házirendje, továbbá a vízgyógyimód javallatai százegy kóreset által megvilágítva*. A kiadvány lapjairól megtudhatjuk, hogy maga Vaskovits is gyógyíthatatlannak tűnő mellbetegségben szenvedett, és eredménytelenül bolyongott a világban szanatóriumból szanatóriumba. Szomorúan tért haza meghalni, ám rátalált a városmajori forrásra, amely egy pillanat alatt kikúrálta. Azonnal megvásárolta a létesítményt, és semmiféle áldozattól nem riadt vissza, hogy szenvedő embertársait is gyógyuláshoz segítse. [...] A Vaskovits-féle Vízgyógyintézet soráról, illetve Vaskovits Jánosról többet sajnos nem tudunk, annyi azonban bizonyos, hogy a létesítmény 1910-ben már Városmajor Szanatórium és Vízgyógyintézet néven üzemelt, Kozmutza Béla irányítása alatt, a Városmajor utca 64–66.-ban. 1920-ban ismét tulajdonosváltás történt, ettől kezdve a Bíró Dániel Kórház működött itt. Ma társasházak állnak a helyén, és a terület beépítésével a csend és a forrás is eltűnt a Városmajorból”, olvasom a *Hegyvidék* című helyi lapban.⁷ Miért is akadnék fenn rajta, hogy a Bíró Dániel kórház és a társasházak közötti átmenetről semmit sem tudat a szerző – hangulatos beszámolójáért hálával tartozom. Kiderül belőle, hogy a híres János Szanatórium csak kisöccse egykori szomszédjának, hiszen közel hat évtizeddel később hozták létre, bizonyára a vízgyógyintézet sikerére való tekintettel, és jóval megelőzte az Új Szent János Kórházat is: annak felépítéséről ezernyolcszáznyolcvanhétben hozott határozatot a főváros képviselőtestülete. Elém kerül néhány kép. Nagystílu, elegáns épület, teljesen más hangulata van, mint azoknak a házaknak, amelyek a helyét kitöltik.

Más helyeken megtudom, hogy Bíró Dániel az első világháborúban tüzértisztként szolgált. Megsebesült, és hamarosan meghalt. Testvére, egy gazdag fiumei kereskedő, ezerkilencszázhuszban megvette a Vaskovits-féle vízgyógyintézetet. „Több támogató segítségével felújították a kórházat, és ezzel beteljesítették a Chevra Kadisa akkori elnöke, Friedmann Izidor dr. álmát: megnyithatta kapuit a budapesti ortodox izraelita hitközség Bíró Dániel-kórháza. Az intézmény első igazgató főorvosa dr. Rosenák Miksa volt. Őt követte 1935-ben dr. Sulzer Andor, aki sajnálatos módon egyben az utolsó főorvos is, mivel betegével együtt megölték”, olvasom, ugyancsak a kerületi lapban.

Mindezeket lehet úgy értelmezni, mint a hősiesség, a szorgalom és a szolidaritás szép hagyományát, és a reményét. Egy fiatalember életét adja a hazájáért, emlékére olyan intézményt hoznak létre, amelyben másokon segítenek, és bíznak benne, hogy a zsidóellenes közhangulat idővel megszűnik – éppen huszban, Prónay, Héjjas, Vannay és Endre tombolása idején nyílik meg a Bíró Dániel. Lehet értelmezni viszont úgy is, hogy a forrást a jó keresztény Siklóssy doktor találta, ám ő becsületes magyar lévén nem boldogult, a Vaskovits alighanem egy zsidó volt, ő értett az üzlethez, aztán jöttek a Bíróék, rátették szörös kezüket a magyar földnek erre a darabjára, hogy ők, a zsidók élvezhessék, ráadásul szemtelenül nagy tömegben, hiszen három intézményre is szert tettek a Városmajorban, echte Judabudává silányítva azt – ez a fasiszta értelmezés, mely némiképpen megmagyarázza a helyi nyilasok buzgalmát.

Közben a napok teltek, harmadikától kezdve nem mozdult a front a fogaskerekű vasút töltésétől, nyolcadikán zsidómentesítették a János Szanatóriumot, tizenkettedikén végeztek a Maros utcaiakkal, és két nap múlva következett a Bíró Dániel kórház és szanatórium lerohanása.

A kezembe kerül egy szemtanú, Böszörményi Nagy Emil beszámolója. Egy olyan emberé, aki a közvetlen közelből volt kénytelen végignézni a Bíró Dániel-kórházban rendezett vérengzést.

„1945. január 14-én a Városmajor felett süvítettek a gránátok. Az orosz előőrsök alig 2-300 méterre álltak tőlünk, és mindnyájan reszketve vártuk már a felszabadítást. Délután 4 óra körül az állandó géppisztolylövések megszokott hangja mellett egy másféle, tompa hang ütötte meg a fülünket. A hang a Bíró Dánielről elnevezett zsidó kórház irányából jött. Az ablakhoz szaladtam,⁸ kinéztem, és borzadva tántorogtam vissza. Egyikünk ájultan esett össze a szörnyű látványtól. Négy-öt ápolónő állt fehér fátyolban sorban, arcával a kórház udvarán álló szénkamra felé fordulva. Mögöttük néhány nyilas egyenruhájú egyén, akik közül az egyikük lőtt, és az ápolónők sikoltva estek össze. Tovább nem bírtuk a borzalmas látványt nézni, és mert segíteni nem tudtunk – az utcán elszórva vagy egy tucat géppisztolyos testőr állt őrt –, magunkba roskadva ültünk, és hallottuk még egy órán keresztül a megismétlődő lövéseket és halálsikolyokat.

Másnap Joksa Ferenc, az Alma utcai zsidó szeretetház alkalmazottjamondotta el részletesen a történeteket. Január 14-én, vasárnap délelőtt 11 órakor jelentek meg a nyilasok a Bíró Dániel-kórházban. Vezetőjük egy vörös hajú rosszképű martalóc volt, és velük volt két német katona is. Látszólag a németek intézkedtek, de amikor a végrehajtásra került a sor, eltávoztak. A nyilasok előzőleg kiválasztották azokat, akiknek keresztény irataik voltak, és ezeket az alagsorba küldték. Azután kiadták a parancsot, hogy aki járni tud, keljen fel az ágyból, és öltözzön fel. Ezeket kisebb csoportokban leküldték a kórház udvarára, ott hátraarcot vezényeltek nekik, és géppisztollyal tarkón és hátba lőtték. Egyeseket a szénkamrába küldtek, és ott lőtték le. 4 óra körül már az udvaron hulla hulla hátán feküdt. Mikor a járóképes betegek és a zsidó alkalmazottak már mind halva feküdtek az udvaron, a nyilas testvérek a kórtermekben folytatták a munkát. Teremről teremre járva végeztek mindenkiel. Öregek, súlyos betegek, apró gyermekek egyaránt terítékre kerültek. Két kisfiú holttestét anyjukra borulva találták meg később. A kórház igazgatója is ott lelte halálát. Zulzer nevű főorvos az udvaron feküdt két holttest alatt, és még sokáig nyögött. A szemben levő ház lakói ki akarták emelni, de az udvaron álló nyilas őrlövésével fenyegette őket, a kegyelemnövést azonban sajnálta a szerencsétlen főorvostól. Két óra alatt itt összesen 130 ember lelte halálát. Másnap nyilas őrl állt a ház előtt, és nem engedett be senkit sem. Kedden reggel az udvaron fekvő, és vörös szőnyegekkel letakart holttesteket leöntötték petróleummal, azután pedig az épülettel együtt meggyújtották. Két napig égett az épület, és a hullák részben egészen elégték, részben csak megszenesedtek.

Böszörményi Nagy Emil

A holttesteket később az orosz hatóságok elszállították, de még egyes végtagok és emberi csontok ma is láthatók a hamuban. Ott fekszik például egy női cipő, benne egy megszenesedett női lábbal. Itt-ott néhány csont. Ez minden, ami a Bíró Dániel-kórház lakóiból még látható. [...]”⁹

Böszörményi Nagy Emil kézírata a Rémtetteket Vizsgáló Bizottság jegyzőkönyvei között található. Az Igazságügy-minisztérium törvényelőkészítő osztályán dolgozott. Egy a minisztériumban szerveződött antifasiszta csoport tagja volt. Ez a dr. B. N. azon kevesek közé tartozott, akik kívülálló létükre vették a fáradságot, és feljegyzést készítettek a tömeggyilkosságokról. Pontosabban, ha a három városmajori mészárlásról beszélünk, tudtommal ő az egyetlen ilyen ember. Az egyetlen, akit nem külső erő kényszerített vallomástételre, hanem saját döbbenete.

Mivel Zolnay Lászlónak köszönhetően tudom, hogy ez a B. N. korábban sem volt közömbös a zsidónak minősülő emberek sorsa iránt, és kockázatot vállalva segítette őket, eljutok a felismerésig, hogy a bekövetkezett gyilkosságot az veszi észre, az beszél róla, aki már korábban tartott bekövetkezésétől, sőt, aki szembe fordult a gyilkosságokat előidéző eszmékkel. Aki korábban nem aggódott miatta, aki nem tett ellene, az észre se veszi. Ha mégis, akkor úgy tesz, mintha nem hallott, nem látott volna semmit.

Nem az számít, ami a szemünk elé kerül, hanem amit elképzelünk.

Amit a valaha retinánkra vetült képek közül megőriz, majd újra és újra levetíti az agy. Amit egészében még sohasem láttunk, de mert vágyunk rá, vagy rettegünk tőle, hogy lássuk.

Amit magunk elé idézünk.

Ami elől menekülnénk, amit nem akarunk látni, és mégis megképződik bennünk, az örökre velünk marad.

Közönséges romokat, hajdan jobb napokat látott és sajnálatos módon lebombázott épületet láttat a helyi emlékezetpolitika – zivatar! –, női cipőből kiálló elszenesedett lábat dr. B. N.

Barátja, Zolnay László negyvennégy kora őszén a nyolcvanhármas villamossal utazott a Széll Kálmán térről Hűvösvölgy felé. „Egyszerre valami sikoltás; a vezető vadul fékez. Nekilodulok a peron falának. És – a Bolyai Katonai Akadémia magasságában – kidugom a fejem az Ördög-árok felé. Amint lenézek, a peron lépcsője alól – úgy deréktól felfelé – egy gyönyörű fiatal lány néz fel rám, tágra nyitott, sugárzó kék szemekkel. Gazdag haján nyugszik a feje. Még mintha mosolyogna is, kicsit elhúzódik két szép piros ajka. Aztán kinyílnak ajkai; remek, pompás fogsor. S egyszerre teljesen kinyílik a szája. Szemei lecsúszkodnak... S nyitott véres száján át kiölti nyelvét. Azt hiszem, engem tréfál, gúnyolódik. Aztán kiöltött nyelve hosszan-hosszan kikunkorodik a szájából... Addigra már körülveszi, ott ugrál a villamosvezető. A kalauz. Pár utas. – Vége – hallom. – Öngyilkos lett. – Mel-lén sárga csillag... a száján át már bugyog is a vér...”¹⁰

Nem őrződnek meg senki másban azok a hangok, azok a képek, csak Zolnay Lászlóban. De benne megőrződnek, és neki fontos volt, hogy átadja őket másoknak is.

Találkoztam Zolnay Lászlóval, kezét szorított velem, mégsem ez a pillanatnyi gesztus láncol hozzá, hanem amit az írás által átadott nekem.

A Náci és nyilas rémtettek kivizsgálására alakult bizottság Budapest ostroma után hamar fölállt. Elnöke Varga Béla volt. Negyvenöt március 9-én felhívást bocsátott ki: „[...] Társadalmunk egészének össze kell fognia, hogy minden embertelenséget felderíthessünk, őszintén a világ közvéleménye elé vihessünk és népünk bemocskolt becsületét visszaszerezhessek. [...] az adatgyűjtés elsősorban a társadalomkutatás céljait segíti elő, megfelelő esetben azonban büntető eljárásra is alapul szolgálhat. [...]”

Tervezte a begyűjtött anyagok kartotékolását, az exhumálások és agnoszkálások lebonyolítását. Átfogó, „mindenre kiterjeszkedő könyvkiadvány” megjelentetését, mely elemzi és megmagyarázza „a nácizmus szellemi fertőzését”. Ellenőrizni akarta a teljes kutató és feldolgozó munkát, minden egyéb ilyen irányú munkát maga alá rendelve. Mindebből kevés valósult meg. Részben az előfeltevések hibás volta miatt. A bizottság úgy képzelte, létezik olyan, hogy „magyar társadalom”, és az lényegében ellenállt a „fertőzésnek”.

Zolnay László

Az, ami nem állt ellen, lényegében sohasem volt része a magyar társadalomnak: egyrészt köztörvényes bűnözők, másrészt német származásúak söpredéke. Jóllehet ez az előfeltevés nem felel meg a valóságnak, ebben az irányban is el lehetett volna indulni, és egyrészt sok „rémtettet” felderíteni, dokumentálni, másrészt elkövetőiket törvény elé állítani, majd, menet közben, esetleg még korrigálni lehetett volna a preconcepciót, figyelni a nem lumpen és nem sváb nemzetiszocialistákra. Értékelni ezek szerepét a rémtettek kivitelezésében, sőt a fertőzés terjesztésében. A bizottság azonban szűkre szabott anyagi keretek között, kevés alkalmazottal dolgozott. Munkáját sem a meg szállók, sem a befolyásos politikusok nem támogatták. A társadalom – illetve minthogy az nem létezett, a lakosság – végképp nem támogatta. Olyan egyének, mint Böszörményi Nagy, támogatták, kifejezetten saját, belső indíttatásból.

Vagyis nem igazán működött a feltevés, hogy az adott körzetekben túlnyomórészt normális emberek élnek, akik kénytelenségből tanúi voltak bizonyos „szörnyűségeknek”, és akik a „vihar elmúltával” nekilátnak, és szépen elmondják, mi játszódott le a szemük előtt. Ellenkezőleg – úgy összefázták a szájukat, hogy a zártság maszkja idővel arcukra kövült. Sőt, a soraikat is összefázták: akit csak lehetett a terheltek közül, próbálták elrejteni, kiementeni, kimosdatni. A lakosság olyan kevésbé fordult az elkövetők ellen, hogy sokan közülük – azért inkább a butábbak – nem vették maguknak a fáradságot, hogy elrejtőzzenek.

Megvan tehát a magyarázata annak a ténynek, hogy Sulzert vagy Zulzert nem követte több főorvos a Bíró Dánielről elnevezett kórház és szanatórium élén. A főorvos órákig haldoklott, az épület hét évig. A háború után nem maradtak olyan zsidó személyek vagy szervezetek, akik vagy amelyek képesek lettek volna rendbe hozni és működtetni: „1952-ben államosították azt, majd nagyfokú sérülései miatt lebontották.”

Mindezen tényekhez és adatokhoz nem egészen könnyű eljutni, és közben tömérdek tévedés, pontatlanság, ferdítés, hazugság akad az utamba. Például az, hogy a nagy múltú vízgógyintézet pusztulását bombatalálat okozta – csúnya angolszászok, akik nem kímélték hazánk kincseit, na persze.

„Pár éve tábla emlékeztet történelmünk e tragikus eseményére”, olvasom. Igen, ezerkilencszázkilencvenhétben fényes fekete kőtábla került az iskolával szemben álló ház falára.

„E helyütt életüket vesztett zsidó áldozatok...” *E helyütt?* Anyátokat... Azt, aki rózsabokorban hozott a világra! Miért nem *itt*? Hacsak nem az van, hogy betűre fizetik a vést, mert akkor értem. Elképzelem az emlékezeti bizottmány valamelyik tiszteletre méltó tagját, akinek az utcáról ellopják az autóját, amint bejelentést tesz a rendőröknek: Kérem, nekem e helyütt állt a gépkocsim...

Éveken át tanultam drámaelméletet, egész pályám alatt ezekkel a fogalmakkal dolgoztam, tudom, hogy ami ott történt, sok mindennek nevezhető, de tragédiának nem. Más okok mellett és talán mindenekelőtt azért nem, mert nem volt katarzis. A *Világ* című, rövid életű polgári napilap 1945. június 24-ei számában Márai Sándor le is szögezi: „Nincs katharzis. Nincs tisztító erejű élmény.”

Valami más írásnak kellett volna „a kőbe kerülnie”? Nem készültem emléktábla-szövegírónak. Kéne egy dátum és egy szám, ekkor és ennyit, zsidó származású magyar állampolgárokat öltek meg más magyar állampolgárok itt. Talán így. ■ ■ ■

JEGYZETEK

- 1 TÖRÖK Sándor, Egy kis kertet szerettem volna, Gabo, 2013, 188.
- 2 <http://old.mtv.hu/hu/sajto-es-fotoarchivum/8433-homonnay-tivadar-politikus-koezeleti-szemelyiseg-budapest-tizenharmadik-fopolgarmestere-50-eve-halt-meg>
- 3 MÁRVÁNYI Judit, *Kapaszkodók*, Magvető, Budapest, 2017, 123.
- 4 *idézett mű*, 184. o.
- 5 KARSAI László, *Szólasi Ferenc*, Balassi Kiadó, Budapest, 2016, 144, 513.
- 6 UNGVÁRY Krisztián, *Budapest ostroma*, Corvina, Budapest, 1998. 142.
- 7 2011. február 15.
- 8 Böszörményi Nagy Emil januárban egy a Városmajor és Alma utca sarkán álló házban bujkált. Lásd: ZOLNAY László, *Hírünk és hamvunk*, Magvető, Budapest, 1986, 412, 425.
- 9 Budapest Főváros Levéltára, Náci és Nyilas Rémtettek Kivizsgálására Alakult Bizottság iratai
- 10 ZOLNAY László, *Hírünk és hamvunk*, Magvető, Budapest, 1986, 378–379.

Zoltán Gábor: Budapesten született 1960-ban. A városmajori templomban keresztelték. Ahol nem sokkal korábban Kun páter prédikált. A Maros utcában nőtt fel. Ahol a nyilasok tömeggyilkosságokat rendeztek. A *Szomszéd* című könyve a Kalligramnál jelenik meg az idei Könyvfesztiválon.

Hangszennyezés

A telefonom folyton pityeg
hiába állítom át
hangok-aktivált-személyre-szabás-
-rezgő és csengetés-mentés-re
újra- és újrakezdi
a szemétszállító autó
vészjelző rikoltozása megzavarja
számítógépem hangjelzéseit:
üzenete érkezett
hangos ricsajjal elvonul ablakom alatt
egy csapatnyi diák
mobilról hallgatnak okádék zenét
helikopter zúgása ébresztett ma reggel
és egy harci repülőgép durranása
ahogy átlépte a hangsebességet
a hajmáskéri gyakorlótéren
megint háborúsdit játszanak
a kiskatonák és tábornokok
halkan becsukom az ablakot
cigarettát sodrok
rágyújtok
kortyolok a teámból
és ahogyan leszívom a füstöt
azon morfondírozom
csönded szeretnék lenni immár
mindörökké
azon sem csodálkoznék
ha zokogva föl kutatnám
a fejszét.

Ütöttük vágtuk

Ütöttük vágtuk egymást
(slaháltuk
mondtam
s te értetted)
fél óráig
forró vízben áztatott
jó csokornyí
leveles nyírfavesszővel
vertem a hátad
teljes erőből
verted a hátam
egy igazi
nyírfával fűtött finn
szaunában
kapkodtunk levegő után
mint a hosszútávfutók
amikor célba érnek
majd úsztunk néhány ütemet
a tizenhat fokos tóban
és újrakezdtük
üsd vágd
nem apád
nem anyád
majd kimerülten ágyba
zuhantam ahelyett
hogyan rád
megcsókolom nyírfá-
illatú melled.

Ébresztés

Vasárnap én voltam az ébresztőórát
önként jelentkeztem
(hiába mondták gyerekkoromban:
az önkéntesek meghaltak '41-ben
utalva ezzel a titoista partizánok
később számlált tömegeire)
ne kelljen hétvégén is
a telefonod ocsmány hangjára ébredned
fél tízkor kezdtem
megsimogattam karcsú tappancsodat
puszit adtam a nyakadra
halkan nyögdecseletél
élvetegen
húszpercenként megismételtem
nem zavart az örvös galambok
burukkolása
amelyek tavaly költöztek kertembe
kelésed így sem volt egyszerű
reggel
amely az ébredéstől számított 1-2 óra
kibírhatatlan lüke piccsa vagy
mondogatod
és tényleg
az ember fiának lelkiismeret-furdalása lesz
melletted
hogyan valamit rosszul csinált
elbaszott
de nagyon
olyan lehet ez
mint amikor te kapsz szívbajt
hirtelen és igen hangos szentségtelenségtől
pedig csak az oktondi gravitáció
vonzott magához egy öngyilkos
teásbögrét.

Bozsik Péter: 1963-ban született Csantavéren (ExYu, ma Szerbia). Író, költő, műfordító. Az Ex Symposium főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Jelentés a Kór Házából* (Forum Újvidék, 2017). Veszprémben él.

ISTENEK és EMBEREK

– **B**eszéljessünk a görögről – mondja a pszichiáterem.
– Megint? – nyögök fel.
– Igen – feleli. – Azt hiszem, ez elkerülhetetlen.
– De már többször elmeséltem! – ellenkezem. – És semmi újat nem tudok mondani.
– Azért csak vegyük át még egyszer – vet rám szigorú pillantást dr. Alpár.
A pszichiáterem meggyőződése, hogy a jelen problémái feldolgozatlan és kibeszéletlen traumák formájában a múltban gyökereznek. „Amíg ezeket nem dolgozza fel, amíg ezeket nem tesszük helyre, addig csak egy helyben toporgunk és a múlt újra és újra meg fog történni”, figyelmeztet minden találkozásunk alkalmával. – Még mindig úgy érzem, hogy nem fogta fel ennek az esetnek a valódi jelentőségét – folytatja dr. Alpár, majd így biztat a mesélésre: – Meglátja, rá fog jönni, hogy szoros kapcsolat van a között, ami a göröggel történt, és a problémák közt, amelyek miatt most itt ülünk.
– Értem – felelem kissé csalódottan. Unom már ezt a történetet, de nem ellenkezem tovább.
– A görög... – kezdenék bele, de a pszichiáter rögtön közbeváág.
– A neve még mindig nem jut eszébe? – kérdi, miközben a noteszában lapoz.
– Nem – felelem. – Sajnálom, de nagyon régen volt.
Dr. Alpár megjegyzés nélkül hagyja a mentegetőzésemet, csak a kezével int, hogy rendben, így is jó, folytassam tovább.
– ...szóval a göröggel ugyanabban a kollégiumban laktunk az egyetemi években. Nagydarab, kövér, szőrös fickó volt...
– Honnan tudja?
– Mit?
– Hogy szőrös volt – feleli a pszichiáter színtelen hangon.
– Látta levét-közve?
– Nem
– felelem

– Aha – biccent, de enyhe kétke-
hallani a hangjából. – Akkor hon-
– A karja legalábbis csupa szőr
sa is... de ezt nem onnan tudom,
zavarodok bele a magyarázkodás-
getésünk kihallgatás jellegét kezd
hogyan nem teszem szóvá.

– Nem feküdtem le vele, ha
még rövid csend után.

– Rendben – feleli
az előbb.

– Egyébként miért
az újabb kérdést,

Egyszerre úgy
szólni tudjak.

– Mert annyira ronda volt, hogy néha megijedtem tőle – mondom, majd remegő han-
gon, még mindig csukott szemmel hozzátésem: – Sokszor azt vettem észre, hogy néz.
Tiszta van vagy vele, hogy nincs ebben semmi különös, de olyan átható volt a pillantá-
sa, hogy a hideg kirázott tőle. – Aztán rövid csend után még eszembe jut: – Valami min-
dig mormogott is közben, de hogy mit, azt nem tudom. Nem éretem... gondolom azért,
mert görögül volt... de abban biztos vagyok, hogy minden alkalommal ugyanazt mondta.

– Szóval, ha a görög jóképű, akkor másként sült volna el a dolog – pillant fel a jegyzeteiből.

– Na, de kérem! – kiáltok fel magamról megfélemedkezve. – Nem! Nem – tiltakozom he-
vesen. – Ennek ehhez semmi köze!

A következő emlékeim vannak a görögökről: egyszer, negyedévesek voltunk, tartott egy
előadást valamelyik szemináriumon, de egy szót sem értettem belőle. Az egyik téli estén,
miközben a kollégiumba tartottam, egy láthatatlan erő arra kényszerített, hogy felnézzek
az épületre. Este volt, az emeletünk kivilágított ablaksorát, mint egy hiányos fogsort, csak
itt-ott törte meg egy-egy sötétbe burkolózó szoba. Amikor a szemem végigfutott rajta, az
egyik ablak mögött, a sötétben mintha a görög alakja sejlett volna fel. Egyenesen engem
bámult. Egyszer – még ugyanabban az évben – az egyik szakesten arra lettem figyelmes,
de inkább csak megéreztem, hogy valaki oldalról egészen közel hajol az arcomhoz, s csak
hosszú másodpercek után mertem odafordítani a fejem. A görög állt mellettem. Izzad-
ságcseppek gurultak végig himlőhelyes arcán, apró malacszemével hunyorgott a vastag,
műanyagkeretes szemüveg mögött. Valami mondott, de nem értettem, mert hangos volt
a zene, ezért mindenki kiabált körülöttem, de azt azért láttam, hogy mozog a szája és sza-
vakat formál. Odaszóltam neki, hogy mi van vagy mi kéne, vagy valami hasonló durva-
ságot, de nem sértődött meg. A kérdésemet válasz nélkül hagyta, majd szép lassan, akár
egy ragadozó, egy veszélyes ragadozó, amikor elmegy a kedve a zsákmánytól, előbb a fe-
jét fordította el, aztán minden sietség nélkül, lomha, puha léptekkel elsomfordált. Krisz-
ta, a szobatársnőm akkor azt mondta, hogy a görög – mert mások is így hívták a kollégi-
umban – kettyős, meg azt, hogy vigyázzak vele.

Hosszú hallgatás. Dr. Alpár jegyzetel a füzetébe, és csak akkor szólal meg, amikor vég-
zett az írással.

– Na, folytassuk most onnan, hogy maga és a görög a szobában vannak – mondja, mi-
közben megint beír valamit a füzetbe.

Éjfél felé járt az idő, az ágyam szélén ültem, és szédültem; rettenetesen szédültem, s bár
hallottam, hogy beszélnek körülöttem, nem értettem, mit mondanak, csak torz zörejek
jutottak el hozzám. Később csend lett, én pedig lehunytam a szemem. Az este valamilyen
kollégiumi bulival indult; sört ittunk vodkával és táncoltunk. Később felmentünk az eme-
letre, és szobáról szobára jártunk. Azt hiszem, csókolóztam is valakivel.

az igazság-
nak többé-
kevésbé
megfelelően.
dést vélek ki-
nan tudja?

volt... és a mellka-
ahogy maga gondolja –
ba. Úgy érzem, a beszél-
öltetni, de végül úgy döntök,

éppen tudni akarja – mondom

ugyanolyan színtelen hangon, mint

olyan fontos a külseje? – szegezi nekem
miután lejegyez valamit a füzetébe.
érezem, be kell hunynom a szemem, hogy vála-

Órák telhettek el, mire magamhoz tértem. Hangokra riadtam fel. Az ágyról lelógó, szétvetett lábaim közt a görög állt. Ő beszélt hozzám. Behunytam a szemem, és vártam néhány másodpercet; abban reménykedtem, hogy álmodom vagy a szemem káprázik. De nem, amikor újra kinyitottam a szemem, a görög nem tűnt el, ahogy reméltem. Még mindig ott állt, letolt nadrággal, a farka, mint egy dárda, egyenest rám szegeződött. Egész teste zihált, húsos arcán a kövér veritékcseppek apró patakokká álltak össze és végigfolytak rajta. Őrült volt a tekintete, a pupillája kitágult. A keze, akár egy régi gőzgép hajtókarja, egyenletesen járt előre hátra, előre hátra és megint csak előre hátra; és közben beszélt hozzám, megállás nélkül beszélt hozzám.

– Azt hiszem, akkor is görögül beszélt – felelem dr. Alpár kérdésére.

– Miből gondolja? – kérdi a pszichiáter, miközben a jegyzetfüzet fölé emeli a tollát.

– Úgy hangzott.

– Tud görögül?

– Nem. – Dr. Alpár megjegyzés nélkül hagyja a válaszat, de azért lejegyez valamit a füzetébe. – De úgy tűnt, valami fontos dolgot akar közölni – teszem még hozzá.

Ijesztő volt, ahogy csak mondta, mondta. Egy szót sem értettem belőle, de a hangsúlyból, ahogy a szavakat kiejtette, a mondatok ritmusából, a monoton hangot időnként felváltó fenyegető hangnemből szinte ösztönösen egy beszédre, egy fontos kinyilatkoztatást tartalmazó beszédre asszociáltam.

– Úgy gondolja, hogy a görög valami fontosat akart közölni magával, miközben... – Egy pillanatra elakad. – ...miközben fizikailag kifejezte a vágyait?

– Igen... talán – bizonytalanodom el.

– És mit gondol, mi lehetett ez a fontos dolog?

– Nem tudom... hiszen nem tudok görögül.

– Igen, persze – hagyja rám csalódottan dr. Alpár. – Erre a kinyilatkoztatásra azért még visszatérünk – figyelmeztet. – És mi történt ezután?

– Elájultam.

Órákig fekhettem az ágyon öntudatlan állapotban, mert már pirkadt, amikor magamhoz tértem. Még mindig szédültem, az agyam úgy lüktetett, mintha ki akarna szakadni a koponyámból. Száraz volt a szám, az ajkaim összeragadtak. Elbotorkáltam a mosdóig. Amikor felemeltem a fejem, a csap felett a tükörben megpillantottam az arcomat. Olyan volt, mint egy ing, amelyre a trópusi melegben mintákat rajzolt az izzadságtól kiütő só. Elhántam magam.

Rövid, átmeneti, bár annál kínosabb csend után dr. Alpár szólal meg.

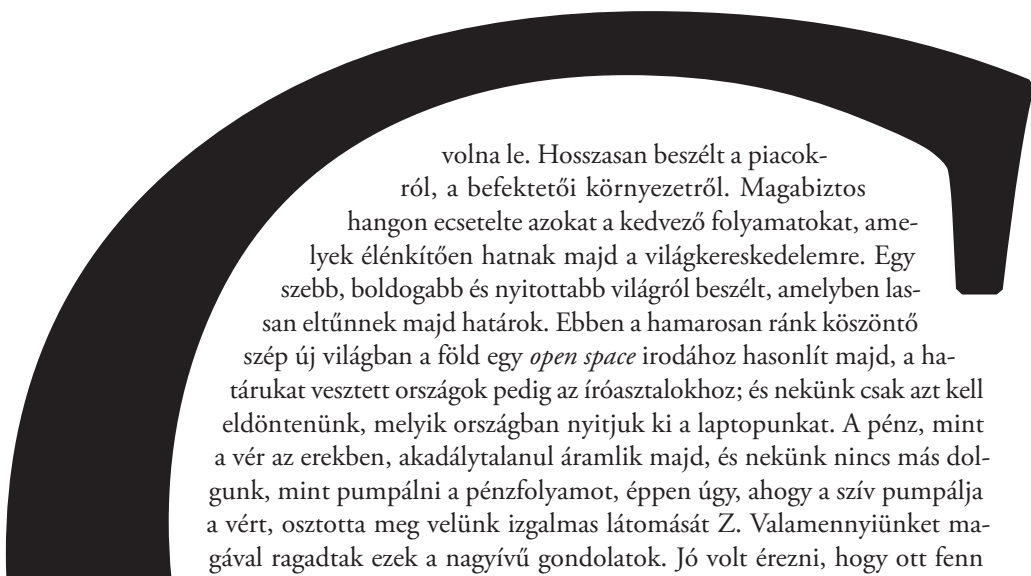
– Szilvia, úgy gondolom, eljött az idő, amikor végre Zoltánról is beszélhetünk.

Zoltán! Már a nevének említésétől is kellemes bizsergés járja át a testem. Egyébként senki sem szólítja így; sem dr. Nagy Zoltánnak, sem vezérigazgató-helyettes úrnak; Zolizni sem Zolizzuk, még a háta mögött sem. Z, így hívja mindenki a cégnél. De hogy ez a Z milyen keresztnévet takar, azt sokan nem is tudják. Talán Zalán, Zétény vagy Zombor, találgatták a kevésbé tájékozott fiatal kollégák, amikor szóba került Z keresztnéve. Z fan-

tasztikus ember, még csak harmincéves, de tulajdonképpen már ő vezeti a *Public Investment*-et. A jogi mellett közgazdász diplomája is van, előadásokat tart azon az egyetemen, ahová én is jártam, gyakran nyilatkozik a tévében a gazdasági helyzetről, és nem mellesleg az én kedvesem.

Még csak két hete dolgoztam a *Public Investment*-nél, amikor Z – mert én is csak így hívom – előadást tartott a dolgozóknak.

Diplomatakék öltönyt viselt, ugyancsak kék alapon apró, szürke pettyes nyakkendővel. Úgy festett, mintha egy Armani-hirdetésről lépett

volna le. Hosszasan beszélt a piacokról, a befektetői környezetről. Magabiztos hangon ecsetelte azokat a kedvező folyamatokat, amelyek élénkítően hatnak majd a világkereskedelemre. Egy szebb, boldogabb és nyitottabb világról beszélt, amelyben lassan eltűnnek majd határok. Ebben a hamarosan ránk köszöntő szép új világban a föld egy *open space* irodához hasonlít majd, a határukat veszített országok pedig az íróasztalokhoz; és nekünk csak azt kell eldöntenünk, melyik országban nyitjuk ki a laptopunkat. A pénz, mint a vér az erekben, akadálytalanul áramlik majd, és nekünk nincs más dolgunk, mint pumpálni a pénzfolyamot, éppen úgy, ahogy a szív pumpálja a vért, osztotta meg velünk izgalmas látomását Z. Valamennyiünket magával ragadtak ezek a nagyívű gondolatok. Jó volt érezni, hogy ott fenn vannak bizonyos emberek, akiknek határozott terveik vannak, miközben

kézben tartják a dolgokat és irányt szabnak nekik. Egyre feszültebben figyeltem Z-t. A tenyerem izzadt, a szívem úgy dobogott, hogy majd kiugrott a helyéről. Aztán eljött a pillanat, amikor tekintetünk végleg összekapcsolódott, és attól a perctől kezdve egyszerre lélegeztem vele, és ő csak hozzám beszélt. Azonnal beleszerettem.

– Merre jártak mostanában? – kérdi a pszichiáter.

– Velencében – felelem büszkén.

– A szerelmesek városában.

– Igen, a szerelmesek városában – ismétlem meg, csak mert olyan megnyugtató a szerelem szót kimondani.

– Jól érezte magát? – faggat tovább.

– Igen – vágom rá. – Többé-kevésbé – finomítok. – A Hiltonban szálltunk meg – teszem még hozzá némi csend és néhány apró köhintés után, mintegy mentegetőzésképpen, bár nem annak szánom.

Rövid, de annál áthatóbb csend következik.

– Ezek szerint ott is megtörtént – közli, mint egy tényt, egy lesújtó és egyben megváltoztathatatlan tényt dr. Alpár.

– Igen – bólintok, miután szomorúan veszem tudomásul, hogy a Hilton említése semmilyen hatással sincs rá.

– Velencében is ugyanúgy zajlott minden, mint Villányban? – ránt ki az újabb, ezúttal még mélyebb és zsibbasztóbb csendből a pszichiáter hangja.

– Igen.

Nem telt el két hét az előadás után, és Z a szobámban várt egy palack bor társaságában; csapatépítő tréningen voltunk Villányban. Lefizette a portást, lemásoltatta a szobám kártyáját, így jutott be. „Tölthetek?”, kérdezte a legnagyobb természetességgel, amikor beléptem. Nem tudom, hogy a meglepetésem vagy az örömöm volt-e a nagyobb, amikor megpillantottam. Mint egy szobor, úgy ült a fotelban. A lábait mereven összezárta, a kezét a combján nyugtatta. „Igen... kérek”, feleltem eléggé bénán.

„Figyeltelek.” Ezzel a vallomással állt elő két pohár bor után Z. „A harmadik sorban ültél.” „Tudom”, feleltem olyan csábosan, ahogy tőlem tellett.

Még két üveg bort ittunk meg. „Figyeld meg, ahogy a dió és a szegfűszeg illata a fahordóban érlelt nedűben keveredik”, ez volt Z utolsó mondata, amire emlékszem, aztán hosszú ideig úgy éreztem, mintha lebegnék. „Fáraó vagyok! Az istenek leszármazottja vagyok! Istenkirály vagyok!” Z üvöltésére ébredtem fel. Mintha egy sötét, ablaktalan helyiségből léptem volna ki a déli napsütésbe: valahányszor résnyire kinyitottam a szemem, elvakított és visszaűzött az éles, bántó fény a tompa sötétségbe. Hosszú másodpercek teltek el, mialatt vakon tapogattam magam körül, amíg végül milliméterről milliméterre teljesen ki tudtam nyitni a szemem. A szobában minden lámpa égett, mintegy fénykörbe vonva Z izmos, hibátlan alakját. Még mindig ordítozott. „A kibaszott pénz ura vagyok! Ural-

kodom a jelenetek és jövőtök felett! Istenkirály, egy kibaszott Fáraó vagyok!!” Szétvettet lábakkal állt felettem, teljesen meztelen volt. „Zoltán...”, nyögtem fel, amikor végre teljesen magamhoz tértem. „Hogy ki, földi halandó? Ezért egyetlen mozdulattal elpusztíthatnálak”, rivallt rám, aztán lehajolt, megragadta a derekam, megfordított, és kényszerített, hogy négykézlábra álljak.

– Most már érti, mire céloztam az előbb a göröggel kapcsolatban?

– Mire? – értetlenkedem, pedig tudni vélem, hogy mire is gondol a pszichiáter.

– Hát nem látja, hogy Zoltán, vagy ahogy maguk nevezik, Z sem tett mást, mint a görög? Ami magának a metafizika, a kommunikáció, az érintés és az átadás legmagasabb foka, az nekik csak birtoklást, kielégülést és trófeát jelent. És ez független helytől és időtől és attól is, hogy az illetőt görögnek vagy éppen fáraónak nevezzük. – Dr. Alpár most először veti le a hűvös távolságtartás maszkját, félig felemelkedik a fotelben, úgy szórja rám a dörgedelmeit. – A pusztá aktus meg egy metafizikai vágy frigye a legpusztítóbb megaliansza testnek és léleknek.

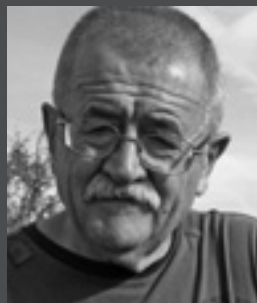
Nem igazán értem, hogy mit mond, de nem teszem szóvá. A görög említésétől a kollégiumi szoba hervasztó sivársága villan fel előttem. Mintha filmet néznék. Ahogy a kamera a szoba ablaka felé közeledik, lépcsről lépcsre tágul a látótér, míg végül szemem elé tárul a kinti táj pusztá valósága: a kollégium környéke, a külváros harmadik világbeli pokla. De hála istennek, feltűnik Z is ebben a különös látomásban, és a kép gyorsan változik. Mintegy ellensúlyozandó a sok szörnyűséget, előbb a visszafogottan elegáns Hilton-beli lakosztályunk tűnik fel a vásznon. Aztán, ahogy a kamera itt is az ablakhoz ér, a lagúnák zöldeskék színe, a Canal Grandén lomhán sikló vaporettók és a köztük cikázó motorcsónakok színes kavalkádja tölti be a látómezőt. Olyan az egész, mint egy festmény.

– Kedves dr. Alpár, maga is tanult történelmet – mosolyodom el, mert vele ellentétben én már behódoltam az isteneknek. – Igazán illene tudnia, hogy Görögországban soha, de soha nem uralkodtak fáraók.

Kötter Tamás: 1970-ben született Csornán. Jelenleg Budapesten él, és ügyvédként dolgozik. Kötetei a Kalligramnál: *Rablóhalak* (2013), *Dögkeselyűk* (2014), *A harcból nincs elbocsátás* (2015), *Ikea, vasárnap* (2017).

Álomdalok

*Nem tudja mit írt.
Még újraolvasva sem.
Álomban versel.*

Jön a mánor felnagyítja,
hogyan anyagba laposítva,
ez a test itt én vagyok.
De ebben is *múltamat*.

*

Néma ország árnyalakja
üvegcserep a fejalja.
Csontja dobog, dől az agya,
sötét csend a virradata.

*

A szó nem hoz vigasztalást,
keresel s keresőt találsz.
Minden ami lehetsz, *valál*.
Rímhelyzetben erős H
fal áll.

*

Szétdobált csontjain ébred.
Lángolni látja a széket.
Ő az, akit épp metélnek.
Magát csonkoló kísértet.

*

Dobogás, lüktetés,
folyton közelednek.
Bárhová menekülsz,
belülről meglepnek.

*

Mészből vészbe iszkolsz,
s maradsz a fonákja:
minden rémképednek
nézője és vászna.

*

A szavak, a formák,
a tények sem azok.
Hóhéroddal sétálsz,
bámuljátok együtt
az alkonyatot.

Varga Imre (Kisgyarmat, 1950): költő. Egyberostált verseinek gyűjteménye *Mielőtt kimondaná* címmel jelent meg a Kalligram gondozásában (2014).

A túlsó part

túlsó

Anyám azt a mérőtálat hozza be, amiben a vaníliapudingot szokta kikeverni. Megmeríti a kádban, és gyengéden vizet locsol a fejem búbjára. A víz végigcsorog a tarkómon és a vállaimon. Közben a szabad kezével a vizes hajamat simogatja.

Fogalmam sincs, hány éves lehetek.

Anyám ugyanígy fürdetett óvodás koromban. Gyűlöltem, hogy hajmosáskor egy mérőtállal öblítette le a hajamat. Emlékszem, olyankor a szemem mindig csípte a sampon. Az orrom és a szám pedig telement vízzel. Amint levegőhöz jutottam, prüszkölve sírni kezdtem. Ilyenkor apám belépett a szobába, és énekelni kezdett: „Eltörött a kávé csésze, édesanyám megvert érte.”

Most is érzem, hogy a sampon csípni kezdi a szememet, amitől erősen hunyorogni kezdek, de nem sírok. Valószínűleg már nem vagyok óvodás. De az is lehet, ha most sírni kezdenék, apám belépne az ajtón, és azt a dalt énekelné.

– Eltörött a kávé csésze – dúdolom, mire anyám mozdulatai egy pillanatra megdermednek.

– Mégis, mi baj van? – kérdezi, és leteszi a mérőtálat.

– Kedvem lenne elsírni magam – válaszolom.

– Nem fog apád bejönni – mondja. – Apu nem létezik.

Eljátszadózom a gondolattal, hogy pontosan annyi éves vagyok, mint anyám, amikor apám elhagyott minket. Egy magatehetetlen test vagyok, amit anyám fürdet, és csak a gondolat az, ami egy kicsit is mozdulni tud bennem.

Anyám közel járt már a negyvenhez, mikor megszülettem. Egy ilyen negyvenhez közelítő nő vagyok most én is, aki valamiért képtelen a boldogságra. Ebben, azt hiszem, nem vagyok egyedül. Próbálok a többi boldogtalan nőre és férfira gondolni, akik ugyanolyan életet élnek, mint én. Mondjuk azokra, akiknek éppen az érettségi előtt állnak a gyerekeik. Ezek a gyerekek majd egyetemre járnak, vagy megpróbálnak munkát találni. Ez egy kicsit könnyít a lelkiismeretemen.

Azt játszom, hogy van egy lányom. Épp befejezni készül a középiskolát. Igyekszem őt boldognak látni, csak az a baj, valahányszor ránézek, tudom, hogy ami az arcán tükröződik az nem a valódi boldogság, csak valami naiv tudatlanság. Mintha felültettem volna a körhintára és már előre tudnám, hogy milyen szomorú lesz, ha le kell szállnia róla, nekem pedig valahogy meg kell magyaráznom neki, hogy a hullámvasút is egész jó móka.

Aztán a többi gyereket nézem, akik szintén fent ülnek a körhintán, és tudom, hogy nekik sem fog tetszeni, ami azután jön, hogy megáll a hinta. Arra gondolok, hogy mennyire utálna fognak minket, amiért egyáltalán a világra születtük őket, vagy mennyire utálni fogják egymást.

Most eljátszom, hogy az anyám vagyok. Egy fiatal, fáradt testet fürdetek. A lányom testét. Ebben a testben jó ideje nem lakik már senki sem, vagy legalábbis nem tudok róla, hogy lenne még odabent valaki. Ha van is, régóta nem mutatja meg magát. Látom a lányomon, hogy nemsokára ő is egy közönséges hullajelöltnek fogja érezni magát. Pontosan úgy, ahogyan én érzem magam.

Ez nem az élet értelmetlenségének érzéséből fakad. Azt hiszem, a saját életemnek az ő létezése ad értelmet, és félek, hogy hamarosan rájön erre, és önzőnek tart majd emiatt. Egy nap majd, amikor végképp nem találja helyét a világban, elélem áll:

– Mi a francnak születtél erre a kibaszott világra? – ordítja majd. Én meg beleszédülök, hogy ezt így a képembe vágja. Nyelek egyet és színt vallok.

– Igazából az egésznek nem volt semmi értelme – válaszolom. – Csak kellett valami, amiért érdemes reggelente meginni a kávé.

– Kösz szépen, baszki! – mondja valamivel higgadtabban. – Rohadt egy önző dolog volt.

– Tudom – suttogom, közben érzem, hogy a szívem felfelé araszol a torkomon keresztül, és tudom azt is, hogy mostantól a lányom gyűlölni fog engem. Ebben pedig nem leszek egyedül. A többiekre gondolok, akiket szintén gyűlölnék a gyerekeik, van, akit jobban, van, akit kevésbé. A gyerekek talán soha nem is gondolnak majd erre, és nem is mondják ki, csupán a pusztaságunkkal fogják vádolni a saját anyjukat és apjukat.

Fogalmam sincs, hogy mit tehetnék.

A lányom életképtelennek érzi majd magát, és én is életképtelennek látom őt ezek után. Látom rajta, hogy legszívesebben felgyújtaná az egész világot, hogy gyűlöli embertársait, hogy mindenkit kiüresedett húsrobotnak lát. Majd verseket próbál írni, mert azt hiszi, hogy az apjához hasonlóan, ő is erre született.

De az apja sem született semmire.

Aztán felhagy a versírással, mert rájön, ahhoz, hogy jók legyenek a versei, bele kellene halnia. Ő viszont képtelen belehalni, mert eleve nem érzi azt, hogy egyáltalán élne. Megpróbál írni egy regényt, mert rájön arra is, hogy az írók a műveik által próbálnak meg újjászülni. Megírja a regényét.

Végül belehal.

Most, hogy itt fekszik előttem a lányom, és én lassan vizet csorgatok rá azzal a mérőtállal, amiben a kedvenc pudingját szoktam főzés előtt kikeverni, nyugalmat érzek. Mintha neki sikerült volna valami, ami sem nekem, sem a vele egyidőseknek nem sikerült.

Azt hiszem, föloldozást nyújtott mindannyiunk számára. Mondjuk az alól, hogy a világra születtem őt, és az alól, hogy a társai majd szintén gyerekeket szülnék csak azért, hogy ne érezzék annyira értelmetlennek az életüket. Az egész olyan, mintha egy nagy robbanás csendesedne el, megszűnne a tompa sípolás a fülekben, elülne a por, mi pedig mindent egyre tisztábban hallanánk és látnánk. Már nem zavar az élet értelmetlensége minket, és most, hogy már nem zavar annyira, sokkal nyugodtabb lelkiismerettel szülhetünk gyerekeket.

Egy nap hazajön az iskolából, nem sokkal az érettségi előtt és elmondja nekem mindent szóról szóra. Aztán megmutatja a regényét, amin már egy jó ideje dolgozik. Részleteket olvas fel nekem belőle, arról, hogy ellőgte a fél napot, végigkocsmázta a délelőttöt, hogy csókolózott egy lánnyal az egyik osztálykirándulásukon.

Aztán bevallja, hogy a lányokat szereti. És még azt is hozzáteszi, hogy ez valójában teljesen lényegtelen, mert úgyis gyűlöl mindenkit a világon.

– Semmi baj – válaszolom. – Előfordul az ilyen, még fiatal vagy – mondom, pedig én sem vagyok biztos abban, hogy igazam lenne.

– De az egésznek semmi értelme – erősködik. Végül előadja az elméletét arról, hogy az emberek valójában mindnyájan üres, lélektelen teremtmények. Egyre jobban zihál, és egyre hevesebben beszél, én pedig próbálom őt megnyugtatni. Látom, hogy mennyire fontos neki ez most, de mégis közbevágok, azt kérdezem tőle, lefeküdt-e már lányokkal.

– Nem – válaszolja csalódottan. – Csak csókolóztam, egyszer.

– Ülünk le – mondom, mert ekkor döbbenek rá, hogy mindvégig a nappali szobában állunk, mintha nem is otthon lennénk.

– Iszok egy pohár vizet – feleli, és kimegy a konyhába. Amint eltűnik a szemem elől, iszonyatos csörömpölést hallok. A konyhába rohanok, látom, hogy a lányom ájultan hever a padlón.

Felültem őt, a homlokára teszem a kezem, érzem, hogy lángol, és kiveri a víz. Nem sokkal azután, hogy magához tér, a fürdőszobába kísérem őt. Leültem a csempére, majd megnyitom a csapot, és mialatt a kád megtelik vízzel, levetkőztetem.

Ahogy lefejem róla a melltartót, rádöbbenek, hogy milyen rég nem láttam őt mezetenül. A mellei kikerekedtek, nagyobbak az enyéimnél, nekem pedig fogalmam sincs, mikor ment végbe ez a nagy változás. Az ő korában az én hasam ugyan laposabb és feszesebb volt, de rajta sincs szembetűnő felesleg. Finoman a falnak döntöm, mialatt lehúzódom róla a farmerjét, és a fehérneműjét. A lányom ágyéka teljesen ki van borotvált, csak elvétve akad rajta néhány apróbb szőrszál, a csupaszra borotvált ajkak már néhány helyen sötétlenek az erősebb szőrszálaktól.

Mikor a kád megtelik langyos vízzel, beleültem őt. Érzem, hogy már valamelyest visszatért az ereje, csak elhagyja magát. Kimegyek a konyhába, és az egyik faliszekrényben megkeresem a mérőtálat. Megmerítem, és a vizet előbb a hátára, majd a tarkójára, végül a fejére locsolom lassan.

Most pedig újra azt játszom, hogy önmagam vagyok. Anyám leteszi a mérőtálat, és a kád széléről a csempére ül. Nekiveti a hátát a falnak, és engem néz. Hátradőlök és teljesen elmerülök a vízben.

Nem hunyom be a szemem, a víz alól a vörösén izzó fényt bámulom a vízmelegítőn, közben a mai napon történetekre gondolok, arra, ahogy ott álltunk Vöröspulóverrel a sulis előtt.

– Figyelj, én inkább a mai napot kihagyom – mondtam, mikor meghallottuk, hogy odabent megszólal a csengő.

– Ne már! – méltatlankodott. – Túl sok igazolatlanod lesz.

– Ez még belefér – válaszoltam. – Képtelen vagyok emberek közé menni.

– Miről beszélsz? – nézett rám értetlenül.

– Mindegy, felejtsd el! – legyintettem. – Csak elég szarul vagyok ma, és legszívesebben mindenkit kinyírnék.

– Néha én is így vagyok ezzel – mosolyodott el. Azzal elköszönt, és elindult a bejárat felé. Nem telt el egy perc sem, és már el is tűnt a szárnyas üvegajtó tükröződésében.

Arra gondoltam, a parkba megyek, semmiképp se haza. Ha netalán anyámat otthon találnám, biztosan kérdezősködne, hogy Mit keresek otthon ilyen korán. De mire a park bejáratához értem, úgy éreztem, semmi kedvem az egészhez.

Megint ez a mondat járt a fejemben: *a láthatatlanság nem velünk született képesség.*

Aztán kimentem az állomásra, felszálltam az egyik buszra, ami hazahozott. A buszon apámmal szemben ültem le.

Minden nap kiszemelek magamnak egy apát a buszon, de általában vagyunk egyedül, így egyikükkel sincs alkalmam beszélni. Ma viszont a busz teljesen üres volt, rajtam kívül csak *apám* szállt fel.

A hátsó ajtóhoz közel eső ülésen foglalt helyet. Fejét az ablaknak támasztotta, és behunyta a szemét, mintha aludni próbálna. Egyáltalán nem hasonlítottunk egymásra.

– Látsz engem, apu? – szólítottam meg.

A fickó kinyitotta a szemét, és rám nézett. Egyáltalán nem tűnt rémültnek, pedig erre számítottam. Az emberek általában megrémülnek az efféle kérdésektől.

– Nem tudom – válaszolta. – Itt vagy?
 – Nem, azt hiszem, nem vagyok itt – mondtam.
 – Biztosan rengeteg kérdésed volna hozzám, ha én lennék az apád – mosolyodott el, és előredőlt az ülésén. – Nyugodtan tedd fel őket.
 – Igazából semmilyen kérdésem nincs számodra – válaszoltam.
 – Az még jobb! – mondta. – Úgy is le kell szállnom hamarosan.
 A fickó felállt, és megkapaszkodott az egyik pántban, ami fejünk fölött lógott. A busz lassítani kezdett, *apám* pedig a közeli ajtóhoz sétált.
 – Mondjuk, azt talán megmondhatnád, hogy miért olyan élettelen itt mindenkinek az arca – szóltam utána.
 – Persze, hogy élettelen. Hiszen valójában nem is élnek. Csak próbálják valahogy elütni az időt – válaszolta még mindig mosolyogva, és azzal leszállt.

Puha fürdőlepedőt terít a vállamra. Azt, amelyiket szinte soha nem használunk, mert alig issza be a nedvességet. Aztán végigdörzsöli vele a végtagjaimat és a hátamat, végül a combom közé és benyúl óvatosan.

Tiszta melltartót, bugyit ad rám, és a fürdőköntösét, amit ő nem használ.

– Öltözz fel! – mondja és a kád fölé hajol, hogy kihúzza a dugót. Én azonban a konyhába megyek, hogy teát főzzek. Kisvártatva utánam jön, én pedig megkérdezem, hogy ő is kér-e. Leemel a polcra két bögrét, majd kinyitja az egyik szekrényt, és egy felbontatlan doboz Earl Greyt vesz elő.

Feltépi a csomagolást, beleszagol, majd az orrom elé tartja.

– Ez olyan citromos – mondom.

– Majdnem – feleli mosolyogva. Szed egy-egy kanállal a tasakból, majd ugyanarról a polcra leveszi a tégelyt, amiben a kávé tartjuk. – Ilyet még úgysem ittál – mondja, és a kávéból is tesz a bögrébe.

– Ülj le! – utasít halkán, és az egyik székre mutat. Leülünk egymással szemben. – Nincs egy cigid, lányom? – kérdezi szórakozottan. Felpattanok, és az előszobába sietek. A táskámból előkotrom a Pall Mallos dobozt és az öngyújtómat, de két gyufás skatulya is a kezembe akad, ami tele van elégetett száakkal.

Visszasietek a konyhába. Anyám közben egy kávéscsészét készített ki az asztalra hamutálnak.

– Ilyet szívsz? – kérdezi, mikor megkínálom. Bólintok, ő pedig vesz egy szálát.

– Nem tudtam, hogy cigizel – mondom, és én is rágyújtok.

– A terhességem óta nem gyújtottam rá – feleli. Feláll, és a tűzhelyhez megy, hogy leforrázza az Earl Greyes kávékat. – Előtte viszont eléggé rá voltam kattánva a bagóra. Nagyon dühös voltam rád, hogy le kellett miattad szoknom.

– Akkor ezzel a szállal tartoztam neked – válaszolom.

– Hagyd csak! – legyint. – Majd a többihez írom. Erre viszont még a vendégem vagy – mondja, és elém rakja a kávé.

– Igazából nem szeretnék beszélni semmiről se – mondom.

– Tudom, én se – válaszolja, és mélyet szív a cigiből. – De azért jó lenne, ha elmondanád, miért lógtál el a suliból.

– Nem volt rá semmi okom – felelem. – Csak éppen a punk korszakomat élem.

– Akkor jó, megnyugodtam. Már azt hittem, ügyvéd lesz belőled, vagy orvos.

– Á, nem – csóválom meg a fejem, miközben az öngyújtóval játszom. – Azt hiszem, túlságosan telített az a szakma.

– Akkor biztosan más terveid vannak – mondja, és elnyomja a csikket a csészében, majd ugyanazzal a mozdulattal újabb szálát vesz ki a dobozból.

– Arra gondoltam, hogy kezdetnek szemetesekukákat borogatnék, felgyújthatnék néhány autót, összeverhetnék pár hajléktalant, vagy felrobbanthatnék egy postát – felelem.

– Nem hangzik rosszul – mondja anyám. – De azt hiszem, ez a szakma is túlságosan telítve van.

– Aha – bólogatok. – Viszont ebben biztosan jó lennék.

– Elhiszem – bólogat ő is. – Én is piszok jó lennék benne. Azért irtó büszke vagyok, hogy már most tudod, mit szeretnél csinálni. Nekem a te korodban fogalmam se volt, mihez kezdjek magammal.

– Hát – vonom meg a vállam –, nálunk az osztályban igazából mindenki tudja, hogy mit fog csinálni.

– Tényleg? – néz rám döbbenten anyám. – Ez viszont nagyon megnyugtató.

Belekortyol a kávéjába és elfintorodik.

– Fogalmam sincs, hogy mit szeretett ezen, apád – jegyi meg fanyalogva.

Én is belekortyolok a kávéba, és eljátszom, hogy nekem sem ízlik. Nincs különösebben rossz íze, de tudom, hogy nekem ezt a kávé kötelező gyűlölnöm. Talán anyám is azt szeretné, hogy mindenre, ami egy kicsit is apámhoz köthető, megvetéssel gondoljak, vagy legalábbis közönnel.

Arra gondolok, hogy mindennek, ami egy kicsit is apámhoz köthető, nincs számomra jelentősége. Reggelenként vagy délutánonként, mikor felszállok a buszra, amint kiszemelek magamnak egy apát, az illető teljesen jelentéktelenné válik számomra. Mindaddig, amíg nem képzelem róla, hogy ő lehetne az apám, a világ egyik legfontosabb embere volt. Fogalmam sincs, hogy ez miért van így. Talán ezért is annyira zavaró, hogy már egy ideje csak haldokoló embereket látok magam körül. Egyedül apám nemléte nem zavar.

– Azt hiszem, felmegyek, és lefekszem aludni – mondom anyámnak halkan.

– Jól van – bólint, és elveszi előlem a csészét.

A mosogatóhoz megy, hogy előblítse az övével együtt.

– Nem ennél valamit? – kérdezi a vállam mögül.

– Fogalmam sincs – válaszolom.

– Majd szólj, ha megéheznél – feleli.

Felállok az asztaltól, a cigim után nyúlnék, de anyám hirtelen megfordul, és azt kéri, hagyjam ott neki, majd vesz helyette nekem másikat. Visszateszem a dobozt az asztalra. Kifelé menet, az ajtóban megtorpanok.

– Téged sosem zavart? – kérdezem.

– Micsoda?

– Hogy sohasem kérdezősködtem róla.

– Sosem teszel fel fölösleges kérdéseket, Imola – válaszolja anyám, és elmosolyodik.

– Ezért vagy te mindig olyan jó kislány. ■ ■ ■

■ **Csillag Lajos** (1990): író, grafikus. Írásai olvashatóak a Kalligramban, az Irodalmi Szemlében, illetve annak online felületén. Első regénye, melyből az itt közölt részlet származik, nemsokára a Fiala Írók Szövetsége kiadásában lát napvilágot.

Ha eljön az időd

1.

A kutyát a kert végében temettük el.
Nemcsak a harmincéves fák gyökerei miatt
ment nehezen az ásás, mintha egy
kiskanállal eveztem volna lefelé.

Neked kellett lepedőbe tekerni,
nem voltam képes hozzáérni,
pedig a műtétje után én ápoltam,
májkrémbbe raktam egy fél Augmentint,
csak így volt hajlandó megenni
a tenyeremről a gyógyszert.

Biztosan neked is kitalálok valamit,
ha eljön az időd.

2.

Akkor este féltem, hogy elfelejtek
latinul álmodni.

Éjszakánként kiflicsücsköket tettél
a konyhaasztalra száradni, azt hitted,
nem fog zavarni, pedig a morzsákat utálom,
vonzza a hangyákat.
Sejtetted, hogy a kertbe nemcsak
a komposzt meg a darazsak miatt nem
megyek ki egy ideje, de soha nem kérdeztél rá,
mitől van bogárfóbiám.

Nem tudom, miért véres a körömágyam.
Az ablakból látom, hogy a síron sötétebb a fű,
körülötte néhány szőrös nyakú pipacs vonaglik.

A függönyön szatén- és viszkózbuborékok
váltakoztatják egymást, a koszos minták szélén
odaszáradt bogármaradványok díszelegnek.

3.

A negyvencentis falak miatt általában
két fokkal hűvösebb van a szobában.
Melegben nem lehet rendesen álmodni se.
A szűnyogháló felfogja a betolakodókat,
az első világháborúban is bevethették volna.
A házunk akkor épült, de légópincére már nem futotta
a tulajnak, aki csak nappal volt cipész.
Aztán nagypapa lett, és álmában a szoba padlójára
paradicsompalántákat ültetett,
várta, hogy a gondolatban ívesen kiköpött magokból
kikeljen egy görögdinnye vagy egy almafa.

4.

Nem tudom felidézni az arcodat.
Neked nincs sírod, csak a kutyáé
emlékeztet arra, hogy valamikor
az apám voltál.

■ **Csombor Rita** (Budapest, 1985): költő. 2014-ben fejezte be egyetemi tanulmányait.
Jelenleg Budapesten él és tanít. Első kötete megjelenés előtt áll a FISz sorozatban.

Küldetés az éjszakába

Ugye most már indulunk a Plútóra? – kezdte Fatalicska, a gyógyszerészasszisztens, és kérdően felnézett. Régi ügyfele volt Némelyinek, összegyűjtött „ereklyéi” számára, melyek egytől egyig meteoritok voltak, a mester már számtalan kis házacsát készített. Ő igen nagyra becsülte ezeket, lakása legfontosabb pontjain helyezte el. Az apró szentélyeket belülről kivilágította, abba rakta a darabokat. De valahogy furcsának hatottak a kődarabok és fémtörmelékek. Mintha elnyelnék a fényt, vagy mi, nem értette a dolgot.

– Persze, persze, odamegyünk, csak még el kell jutnunk Bajkonurba, ott lesz a kilövés – válaszolta Zay Tódor.

Fatalicska megnyugodott. Egy ideje már megbizonyosodott felőle, hogy valójában a Plútón van az elveszett Paradicsom. Az emberiség hajdani Édenkertje, ahová nemsokára vissza kell térnie, hogy félresiklott történelmét végre megfelelő pályára állítsa. Műkedvelő csillagászként büszke volt felfedezésére, boldogan újságolta barátainak a jó hírt, miszerint van remény, nem kell e földi kilátástalanságban tovább élnünk, az űdvtörténetről szóló mendemondák mégiscsak igaznak bizonyultak. Elsőként jelentkezett a kényes feladatra, hogy egy kis felderítő csapat tagjaként feltérképezze a távoli bolygót és jelentéseket írjon az itt maradtak számára. „Asztropharmakológusként” nélkülözhetetlen ismeretek és megfelelő kutatási tapasztalat birtokába jutott, melyeknek a küldetés során nagy hasznát vehetik. Mi több, meg volt győződve róla, hogy az expedíció legfontosabb részéért ő felel. Az űrből kivont gyógyszerek és gyógyhatású készítmények előállításáért, a szükséges technológia kidolgozásáért, a paradicsomi állapotba való visszatérés előkészítéséért. Egy új ártatlanság küszöbén állunk, rebegte, míg beült a kisbuszba, ami az asztronautákat szállította, csupán nadrágot és egy elől megkötős mellénykét viselt, mely két kezét biztonságosan rögzítette.

– Különleges szakfander – mutatott rá Zay úr. Direkt a plútói útra tervezték a legkiválóbb szakemberek. Fénysebességnél elég nagy a rázkódás. Úgyis robotpilótát fognak használni, Önök mással lesznek elfoglalva. Gondolataikkal kell majd irányítaniuk mindent, suttogta bizalmasan. Kifejlesztettünk egy speciális kaucsukból készült kabint, ebben lesznek elhelyezve, nehogy valami bántódásuk essen a hosszú út során. Az elitalakulat tagjainak, tette hozzá komoly arckifejezéssel, mindenben a legeslegjobban nyújtjuk. Valóságos csoda, majd meglátja, mosolygott Fatalicskára, készítése során az ősi indián bölcsességet ötvöztük a legmodernebb technikával. Lelki béke és aerodinamika! – ez volt a jel-szavunk a központban.

Fatalicska, amennyire a szakfander lehetővé tette, türelmetlenül tekintgetett jobbra-balra. Mindent végiggondolt magában, százszor, ezerszer, oda-vissza, sejtette, élete nagy napja lesz ez. Az emberiségért hozott áldozat magasztos eszméje hevítette, hangulata emelkedetté vált. Kicsit bánta azért, hogy itt kell hagynia a Földön saját készítésű mérőműszerei és egyéb „asztropatikai” berendezései legjavát, ám úgy kalkulált, ezekre ott már nem lesz szüksége.

Plútó, a nagy Kert, sóhajtott fel. A hazám, mindannyiunk igazi hazája! Különösnek tartotta, hogy eddig nem jutott eszébe senkinek, szinte szégyellte, hogy a zseniális ötlet pont az ő fejéből pattant ki. Szerette az isteni bolygót, angyali holdjaival egyetemben. Charon, Hydra, Nix, az én hűséges őrzőim, ízlelgette kedvtelve naponta. Szellemi evolúcióban megrekedt, földhözragadt fajtársai sajnos teljesen félreismerik ezeket az égitesteket. Rettegnek tőlük, mint a pokol tüzétől, mint ördög a szenteltvíztől, nem értik az alvilági titkos tanításokat, nem fogják fel a Paradicsom igazi jelentését. Mert az Éden tulajdonképpen az Alvilág, a Paradicsom maga a Hadész, mondogatta olykor felebarátainak. A mi Stalkerünk Kharón, ő visz vissza oda, ahonnan egykor lángpallossal kiűztünk. Hüdra a világszörny, fejei a világekorszakok, melyeknek most véget vethetünk, ha kiégetjük a tudás fáklyájával. Nüx, az Éjánya, mindnyájunkat visszafogad ölébe. A fény, amit magából kibocsájtott, hogy létrehozza a világot s benne minket, visszatér belé, a nagy Anyaölbe. Kozmikus folyamatok ezek, magyarázta átszellemülten a patikában néha órák hosszat, miközben kiadta a receptre felírt nyugtatókat. A teremtés kortársaivá válhatunk, az idő kerekét végre megtanulhatjuk visszafelé forgatni!

Ám azok erre sem reagáltak, csak még inkább zavartan pislogtak, vagy unott pófával kevergették kenőcseiket, játszadoztak a patikamérleggel, időnként megdobálták egy-egy döglött kísérleti egérrel. Különösen a gyógyszerészár vezetőnője lelte örömet abban, hogy Fatalicskát állandóan bosszantsa. A maga módján különös jelenség volt a nő. Majd minden cucca kígyóbőrből volt, munkaruha, kacsintott munkatársaira. Ebből készült csizmát viselt, kesztyűje úgyszintén meg a retikülje és neszesszer táskája is, nemrégiben pedig fénylő nadrágja mellé a hecc kedvéért beszerzett egy blézert is. Fatalicska meg volt zavarodva a pikkelyek látványától, szemei ide-oda cikáztak, forogtak megállíthatatlanul. Menjen innen sátánfajzat, kiabált rá mérgesen, látja, hogy rosszul vagyok! Az persze tovább folytatta kisedő játékait, és karácsonykor, mivel épp ő húzta Fatalicskát, a Szentesti Patika Bulin komiszul meglepte egy egész üveg kígyópállinkával. Fatalicska dúlt-fúlt. Egy kortyot sem fogok ebből a lötytyből inni, erre mérget vehet, tőlem akár lehúzhatja a vécén is!

A jármű végre lassan elindult, Zay Tódor bekötötte az úrhajóst.

– Hosszú lesz az út, meg aztán, tudja, biztonsági előírás is. Fatalicska pompásan érezte magát, küldetésére gondolt, s közben kérdésekkel bombázta a másikat.

– A többiekkel majd a helyszínen találkozunk? Egy csapat lesz vagy több? És kik a szerencsés kiválasztottak, persze rajtam kívül? – tette hozzá huncut mosollyal.

Zay úr készségesen válaszolatott, mialatt a kisbusz rátért a Budapestről kivezető gyorsforgalmi útra.

– Záhonynál kell
átmennünk,
jegyez-
te

meg, addig
hagyjon pihenni.

Zay ugyanis nem sokkal azelőtt beadta neki az első adagot, amitől remélte, hogy jóízűen fog aludni.

– Űrhajógyógyszer – magyarázta –, felkészít a repülésre, fénysebességnél mindig alkal-mazzuk. Később lesz még ellenszérum is kozmikus mérgekkel szemben, folytatta, Fata-licska élénken bólogatott, szakmájából kifolyólag jól ismerte e szereket. Kutatásai alapján további információkkal is szolgálhatott.

– Apokaliptikus sokk ellen is hatásos, *creatio praecox*-nál pedig egyenesen ajánlott – oktatta ujját felemelve Zayt, miközben engedelmesen hagyta, hogy az lehúzza a gatyá-ját és a tomporába döfjön. A tanítvány nagy elismeréssel adózott a kutató tudásának, és restellkedve vallotta be, hogy ő még nincs ezen a szinten. Ha majd hamarosan megszerzi a szükséges fokozatokat, újra eldiskurálhatnak.

– Akkor én már ott leszek – mutatott fel Fatalicska boldogan az égre. De maga lesz az első, akiért ideküldök, tette hozzá nagylelkűen. Zay nem győzött hálálkodni, míg beta-karta az elalvót.

A jármű eközben már ukrán területeken robogott át. Mikor Fatalicska felébredt, nagyot ásítva, kissé furcsán nyújtózkodva jelezte, hogy meg kéne állni, mert éhes és ki kell mennie.

– A kávéhoz elszívnék egy utolsó cigarettát, ugyebár ott már azt se – nevetett, arca ra-gyogott a fényben. Leálltak. Csodálkozott a rengeteg magyar nyelvű feliraton, de Zay úr megnyugtatta, hogy az ő kedvéért végig kidekorálták az utat. Hazánk igencsak büszke hí-res fiára, a fejések előre leszervezték az egészséget, meglepetésképpen mintegy. A híresség sze-mét lesütve a fejét ingatta szerényen.

– Nem kellett volna, igazán nem kellett volna – ismételte megatódva. Mikor visz-szaszálltak, Zay úr belőtte az ígért ellenanyagot, és megígérte, csak akkor ébreszti fel új-ra, ha már kazah földön lesznek.

Így is történt. Fatalicska izgatottan nézett végig a kopár tájon, látta, amint az űrállo-másra vivő kisbusz a kereszteződéseknél sebesen átszáguld a piros lámpákon, melyek az egyhangú utat jó száz kilométerenként megtörték.

– Nem sűrűn lakott vidék, de hát nekem az űr a mindenem. És mi ez a zaj, valami riasztó?

– Igen – felelte a másik némi gondolkodás után. Láncriadó. Amerre megyünk, min-denhol készütség van, félnek az esetleges szabotőröktől, akik veszélyeztethetik az akci-ót. Meg a madarakat is elijeszti. Tudja, berepülnek a rakéták hajtóművébe, rengeteg kárt okoznak. Az itteniek ráadásul igen nagyok, félig ember formájúak, tekintetük akár a nőké. Na, hallja, bökte oldalba Fatalicskát, meglehetősen csinosak, érti, mire gondolok? Képzél-je, az előző küldetés miattuk hiúsult meg.

– Ne beszéljen! – csodálkozott az űrutas, akinek ornitológiai ismeretei hagytak némi kí-vánnivalót maguk után. Majd hirtelen a fejére csapott. Az érzéki kísértés! Lehúznak a Föld-re, gátolják a fényhajtóművet, mely a sötétségbe visz!

– Ahogy mondja – válaszolta Zay megkönnyebbülve. Majd nekibátorodva hozzátette, hogy Gaia átka lehet ez, a Földanya titkos gravitációs fegyvere az elrugaszkodókkal szem-ben. Csak a legkiválóbbak tudnak ellenállni neki.

Fatalicska erre kijelentette, hogy őt mindez nem tántoríthatja el, tisztában van az ügy fontosságával, átérzi a felelősséget, és semmi ilyesmire nem kapható. Nem fog meginogni már-már a Paradicsom kapujában.

– Ott már ez se fog hiányozni – folytatta. Végül egyáltalán nem gondolunk rá. Éjanyánk öle éppen elég lesz, az majd mindenkit befogad.

Az utazók ebben maradtak, figyelték, merre haladnak. Fatalicska egyre türelmetlenebbül meresztgette a szemét, de jó ideig nem látott semmit. A megkülönböztetett jelzésű csodajárgány végül aztán lelassított, és a hosszú út végén óvatosan ráfordult az állomásra vezető rámpára.

– Bajkonur! – kiáltotta boldogan az asztronauta. Szeme könnybe lábadt, testét máris súlytalannak érezte. Megálltak, Zay úr lesegítette.

– Egyenesen a kilövőálláshoz! – adta ki azonnal a parancsot küldetését megkezdve. Odarohant a hatalmas űrhajóhoz, és úgyszólván berepült a kipárnázott fülkébe.

– A kabin, a kaucsukkabin! – hajtogatta magánkívül. Robotpilóta bekapcsol, megadom az engedélyt a felszállásra, visszazámlálás indul! Tíz, kilenc, nyolc, hét, hat, hat, hat, ööö...

– Őt, négy, három, kettő – sietett segítségére a földi irányító.

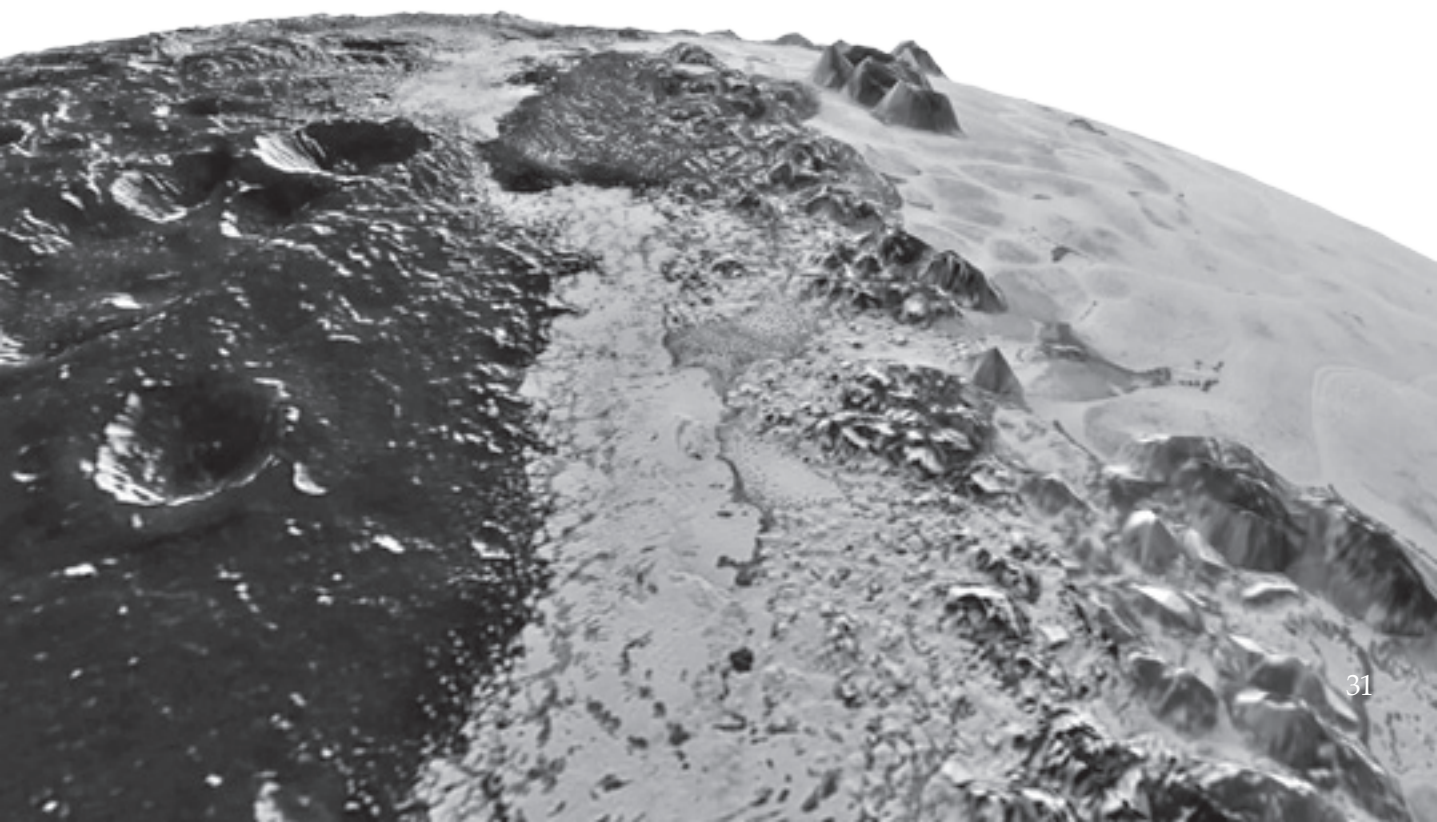
– Egy, egy, e-gy.

– Zéró – mondta fölé hajolva csendesen Zay.

A kilövés után a rakéta fénysebességgel hagyta el a Földet. Fatalicska szinte egy szempillantás alatt megérkezett a Plútóra, ahol azon nyomban ráelt a Paradicsomra. Elmerült az Éjanyja ölében boldogan, aki szerető gondoskodással végre visszafogadta magába egészen.

■ ■ ■

■ **Schreiner Dénes** (1969): filozófus, író, főiskolai tanár, könyvei: *Schelling és az antikvitás* (2009), *Mint kagylók, ha bezárulnak* (2016), *A mítosz filozófiája* (2017).

szisztolé

a szívbillentyűdre lerakódott mészre gondolok nincs nagy baj
csak oxigénhiány
ne legyen hirtelen ne ess össze a mozgólépcsőn a buszmegállóban
munkahelyen a
liftben a kifőzdében ebéd előtt tulajdonképpen bárhol ne ess össze

gondolok néha
a saját halálomra
este lefekszem
aztán nem kelek
fel többé mindig
csak így képzelem
semmi radikális

ülsz velem szemben és folyamatosan használsz a szívbillentyűd
minden másodpercben
vastagszik a szívizomzatod míg egyszer majd beáll az elégtelenség
esetleg kicserélik
a meszes billentyűdet sertés- vagy borjúszővetből készült megfelelően
előkészített beültethető
szívbillentyűre ami nem lökődik ki talán nem is fog rá lerakódni semmi
meszesedésre alkalmatlan
a megvastagodott szívizomzatod marad minden este ráhajtom a fejem

megérthető struktúrák

még nem döntöttem el jobbról vagy balról kerüljelek ki ha szembejössz velem vagy mindketten tudni fogjuk merre lépünk mint a seregélyek amikor táncolnak különböző alakzatokban repülnek semmi ütközés nyolc másik társukat figyelik a legprimitívebb túlélési ösztön miatt mozognak összehangoltan hipnotikus táncukkal megzavarják a rájuk vadászó sólymot nekem csak egyet kell figyelni téged hogy merre mozdulsz két test között fellépő vonzóerő nagysága egyenesen arányos a két test tömegével de azonos tömegűek nem vonzzák egymást két teljesen különböző síkban haladunk

■ **Bakos Gyöngyi:** 1985-ben született Budapesten. 2010-ben végzett a Pécsi Tudományegyetemen. Írásai a Műútban és a Kulter.hu portálon jelentek meg.

Négy Évszak Hotel

Nem volt rajta kabát, pedig hideg volt, nyálkás, hamis ős. Mögötte már felszántották a földet, a rögökből kinőtt egy sárga virág, varjak károgtak fölötte. Vékony férfi volt, kopaszodott, úgy fogta a vadalmafa ágát, mint az esernyőt. Nem messze álltam meg, bekapcsoltam az elakadásjelzőt, kiszálltam a kocsiból vizelni. Mintha nem először jártam volna erre. Mintha már álltam volna pont annak a fának a tövében, amelyik mellett egy összegyűrt kólásdoboz feküdt a fűben.

Délelőtt indultam el. Dé azt mondta, nem vagyok jó bőrben, menjek haza, semmi hasznomat nem veszi, három napig ne is lásson. Együtt kezdtünk a cégnél, rendes srác, két éve már a főnököm. Felhívtam a hotelt, szerencsém volt, valaki lemondta a foglalását, hosszú hétvége előtt ez felér egy lottófőnyereménnyel. Egész úton azt a zenét hallgattam, amit Anna küldött a telefonomra.

Felhúztam a cipzárt, kirázott a hideg, kiáltottam a fickónak: elvigyem? A Négy Évszak Hotelbe megy?, kiabált vissza. Oda, emeltem magasba a hüvelykujjam. Intett: jártam már ott! Sáros volt a cipője, a nadrágja, úgy nézett ki, mint egy madárijesztő. Elengette a fa ágát, elindult felém. A közeli házak felől kutyaugatás hallatszott, valakik veszekedtek, a hangokat gyorsan elnyelték a fák. Cigi után kotorásztam a zsebemben, nyújtottam a dobozt: kér? Köszönöm, leszoktam, mondta. Mit csinál itt? Markommal védtem a lángot, kifújtam a füstöt. Bedobták kövel az ablakaimat, nem merek hazamenni, mondta, idáig futottam. Reszketett. Hívott rendőrt?, kérdeztem. Nem tudnak segíteni, válaszolta.

Két autó zúgott el mellettünk, versenyezhettek, dübörgött a zene. Összerezcent. Van pokróc a csomagtartóban, mondtam, anyámtól kaptam karácsonyra. Köszönöm, mondta, öcsémhez megyek, nála fogok lakni. Nem olyan, mint a hotel, de nekem megfelel. Mikor volt utoljára a Négy Évszakban?, kérdeztem. Nem emlékszem, válaszolta, de szép hely. Felderült az arca: a másodikon kaptam szobát. A folyosón sárga a szőnyeg, a falakon bekeretezett fotók lógtak, ez a szántó látszott rajtuk; egyik képen még hó borította, a másikon már sarjadt a vetés. Akkor jön?, kérdeztem türelmetlenül. Nem ízlett a cigi, eldobtam, rátapostam. Bólintott. Beszálltunk, ő az anyósülésre ült, olyan szaga volt, mint a rothadó avarnak. Mit csinálok vele, ha az öccse nem lesz otthon?, gondoltam.

Pár hónapja anyám is égre-földre keresett engem. Vidékről utazott Pestre, de én megfeledkeztem róla. Felhívott, éppen tárgyaltam, nem vettem fel, erre megcsörgette Annát.

Ő gyorsan buszra szállt, még megvolt a lakáskulcsa, és kinyitotta neki az ajtót. Amikor ha-
zaérttem, már megfőzték a vacsorát, nevetgéltek a szobában.

Lassítottam a falu előtt. Az első ház lesz, mondta. Beálltam a rozsdás vaskapu elé, az
árok szélén falapok, kavicsshalom, üres vödör. Kutya ugrott a vásra, dőngött a kerítés. Vi-
gyázzon magára, mondtam. Megköszönte a fuvart, kiszállt a kocsiból, zsebéből kiesett egy
szövetdarab, egy függöny része lehetett valamikor. Csengetett, az öccse cáromkodva jött
ki, nyitotta a kaput. Megkönnyebbültem, ráléptem a gázra. Senki nem járt az utcán, a re-
dőnyöket lehúzták, nyirkosak voltak a tetők, égett műanyag szagát köpték ki a kémények.
A kocsmá előtt két férfi ácsorgott sörösdobozokkal a kezükben. Lépésben haladtam el előt-
tük, egyikük magasba emelte a kezét, és a levegőbe bökött a középső ujjával.

Akkor este, amint beléptem a szobába, elcsendesedtek; Anna zavarba jött, azt mondta,
mennie kell. Anyám marasztalta, de ő hajthatatlan volt. Előadott egy mesét arról, hogy
az öccse jön hozzá látogatóba, interjúra megy egy céghez, és megkérte, hadd aludjon ná-
la. Kapkodva vette fel a kabátját. Becsukódott mögötte az ajtó. Baj van?, kérdezte anyám.
Hallgattam. Jól utaztál?, kérdeztem vissza. Kimentem a konyhába borért. Miért csinálod
ezt?, kiabált utánam.

A falu végén, a helységtábla mellett egy terepjáró állt. Intett a rendőr, félreálltam, az
irataimat kérte. A városból jön?, kérdezte. Bajszos, idős férfi volt. Bólintottam. Először
száll meg a hotelben?, forgatta az irataimat. Honnan tudja, hogy oda megyek?, kérdeztem.
Mindenki oda megy, mosolygott. Úgy volt, hogy kiveszünk mi is egy szobát a feleségem-
mel. De sok volt a munka?, kérdeztem. Villant a szeme, ráharapott az alsó ajkára. A kö-
zeli dombról legurult a szél, pörögtek a levelek az aszfalton. Hallgattunk.

Találkoztam egy furcsa fickóval a szántó mellett, törtem meg a csendet. Felnevetett:
most éppen mi elől menekült? Azt mondta, hogy betörték az ablakait. Csóválta a fejét:
bolond! Szülei meghaltak autóbalesetben, azóta azt képzelem, mindenki bántani akarja. Visz-
szavítte az öccséhez? Vissza?, kérdeztem. Azt mondta, kezdtem bele, de nem fejeztem be,
mert a rendőr legyintett, elindult hátra. Kérem, nyissa fel a csomagtartót, mondta. Ki-
szálltam, megmutattam neki anyám pokrócát, a pótkereket, az izzókat meg az elsősegély-
dobozt. Minden rendben? Nem szólt, visszaadta az igazolványaimat.

Egy kamion húzott el mellettünk, a menetszél majdnem levitte a sapkáját. Fura hely
a Négy Évszak Hotel, mondta váratlanul. A harmadik emeleti folyosón fehér a szőnyeg,
nem mertem rálépni, nehogy bepiszoljam. Vagyis maga járt ott?, mosolyogtam. Igen, ki-
vettem egy szobát, bökte ki. A falon sok kép lógott, folytatta, az egyikén pont ez az út-
szakasz látszott. Érdekes, nem? Mit szólt a felesége, hogy nem vitte magával?, kérdeztem.
Üzent, hogy nyugodtan a szemébe nézhetek, de azóta nem mertem megtenni. Lehajtottam

a fejét: akkor éjszaka velem aludt egy lány is. Most albérletben lakom. Mindennap felhívjuk egymást a feleségemmel, nem szólunk a telefonba, csak hallgatunk. De miért is mondom el ezt magának? Hunyorgott, felmutatott az égre.

Korán jött, mondta. Micsoda? Hát a hó, válaszolta. Valóban gyengén szitált valami az égből. Vigyázzon magára, mondta a rendőr. Beszálltam a kocsiba, a visszapillantóban még láttam, hogy a zsebéhez kap, a mobilja csörgött, a felesége hívhatta. Felvette, nem szóltak egymáshoz, visszafojtott lélegzettel hallgatták a havazást.

Ha leesik a hó, mindig anyámhoz utazom. Együtt töltjük a karácsonyt. Ő egész nap főz, csirkét süt, nagyokat eszünk. Régebben Anna is eljött velem. Segített a konyhában, utána felsepert vagy elugrott a boltba. Idén csak anyámmal ülünk majd az asztalnál. Valamira terítem a pokrócot, amit tavaly tőle kaptam. Szürcsölöm a teámat, és ő Annáról fog kérdezni. Megint elmesélem neki, hogy a munkahelyen ismerkedtünk meg, Anna kis szoknyát meg garbót viselt, az értekezleten ő volt a leghangosabb. Tetszett a határozottsága. Nehezen értem el, hogy eljöjjön velem vacsorázni. Később azt mondta, félt tőlem, most már látom, igaza volt.

Erdőn keresztül vezetett az út. Sűrű tej csorgott az ágakra, bekapcsoltam a ködlámpákat. Egyre melegebb időt jelzett a műszer, biztosan elromlott, már tíz fokot mutatott. Alig volt a tankban benzin, nyugtalan lettem, ha kifogy, mihez kezdek ezen a vad vidéken? Először gondoltam arra, milyen kár, hogy Anna nem jöhetett velem.

Sokáig mindenhova együtt mentünk, moziba, vasárnaponként a Szimplába, a háztáji piacra. A romkocsmában hegedű szólt, sajtot kóstoltunk, bort ittunk. Nem voltak barátaink; Annával dolgoztam, ebédeltem, buliztam, moziba mentünk, veszekedtünk, szeretkeztünk, olvastunk, álmodoztunk. Egy reggel arra ébredtem, hogy nincs mellettem, a konyhában állt, mezítláb, dülöngélt előre-hátra, nézett kifelé az ablakon. Függönyön keresztül figyelte a világot, annak nem voltak kontúrjai, színei.

Egy hónapig nem mozdult ki a lakásból. Később kicsit jobban lett, de már nem tudott nevetni. Egyre rövidebb lett az az időszak, amikor beszélni tudtam hozzá. Többnyire csak hallgattunk. Elvittem orvoshoz, folyton azzal jött, hogy meg akarom ölni, ő nem bolond. Éjszaka járkált, a táskámban, a szekrényemben keresgélt valamit. Nem tudtam aludni, féltem, hogy amikor alszom, belém vágja a kést. Felhívtam az öccsét, szüleik halála után sokáig együtt éltek. Azt mondta, Anna cserbenhagyta, nem akar róla hallani, és kinyomta a telefont. Hónapok múlva mondtam ki, hogy vége, ő is belátta, nem megy. Áthelyeztette magát egy másik osztályra. Fél évvel később az irodaház előtt találkoztunk. Jól vagy, Anna?, kérdeztem. Éppen siettem valahova, azt mondta, szeretne valamit mondani. Az órákra néztem. Elsírta magát.

A völgyben felszállt a köd, az első, amit megpillantottam, egy benzinkút volt. A kutas ronggyal törölgette a kezét. Tele?, kérdezte. Fiatal férfi volt, garbóban, olajos kertésznaprágban, arcán többnapos volt a borosta. Mehet, mondtam. Jóképű fickó, biztos minden hétvégén felszed egy lányt, gondoltam, nem szeret táncolni, azonnal a lényegre tér. Lemossam a szélvédőt? Nem kell, válaszoltam. A benzinkút felett kitisztult az ég, erősen sütött a nap, levettem a pulóverem. Itt mindig ennyire meleg van?, kérdeztem. Nevetett: ide születni kell, hogy bírja ezt a klímát! Befejezte a tankolást, a csövet visszatette a helyére. Arcomba bámult. Zavarba jöttem. Mit néz?, kérdeztem. Nem válaszolt.

Esténként gyakran elsétáltam Anna lakásához. Figyeltem az ablakát, hogy felkapcsolódik-e nála a villany, biztosan tévét néz, gondoltam, vagy zenét hallgat. Elképzeltem, hogy bugyiban, pólóban ül a kanapén, édességet eszik, és jól van. Néha most is azon kapom magam, hogy a zenéit hallgatom, azt a könyvet olvasom, amit ő is olvasott. Olykor láttam őt a cég folyosóján vagy az ebédlőben. Nem ültem mellé, de sokszor összekapaszkodott a tekintetünk. Kérdezősködtem utána, a kollégái azt mondták, lett egy hobbija, vásárolt egy fényképezőgépet. Először csak magának fotózott, aztán mások kérték meg rá. Újságoknál, cégeknél is vállalt munkát, végre újra a régi lett. Egy idő után annyi feladattal bízták meg, hogy felmondott nálunk. Egyik munkatársa szerint a végén már csak egy szállodának dolgozott. Akkor hallottam először a Négy Évszak Hotel nevét.

Volt egy barátnőm, mondta váratlanul a benzinkutas, és keresztet vetett. Már nem él, sóhajtott. Mi közöm hozzá?, csattantam fel. Nem akartam megbántani, mentegőzött.

Fekete a ruhája, azt hittem, maga egy pap vagy afféle. Nem vagyok az, mondtam, kicsit bántam, hogy ingerült voltam. Markába nyomtam a pénzt, beültem a kocsiba. Behajolt az ablakon, figyelmeztetett, ha megszállok a Négy Évszakban, ne a negyediken vegyek ki szobát. Nem oda megyek, hazudtam. Idegesített, de nem hagyta abba.

A folyosón zöld a szőnyeg, mondta, fényképek lógnak a falon, a benzinkút meg a völgy képei. A szobában minden nyikorog, olyan, mint a kötélén himbálózó test vagy a nyitva felejtett ajtó zaja. Ott nem fog tudni aludni, senki sincs, aki megolajozná a tárgyakat. Rémes hely, csóválta a fejét. Itt a kúton mindent megolajozok, mondta. Reggelente ezzel kezdem a munkát. Most nincs dolga?, kérdeztem dühösen. De, van, motyogta, és elgondolkodva nézett maga elé. Gázt adtam, csikorgott, kipörgött a kerék. A kutas vigyázzba vágta magát, tisztelgett utánam, akár a katonák. Bolond, gondoltam. Alakját lassan elnyelte a por. Nyárfák szegélyezték az utat, a réten birkák legelésztek, egy pásztorkutya rohangált körülöttük. Hullámozott a rét felett a levegő. Pedig még nem is volt dél.

Ilyentájt mindig túl vagyok az értekezleten, ekkorra már megírok három feljegyzést, és csak az ötödik telefon után gyűjtök rá, beosztom, le akarok szokni, lassan megy. Azon a napon is az irodában ültem, tizenegy óra elmúlt, amikor a rendőr felhívott. Azt mondta, Anna telefonjában találták meg a számom, én voltam az első a listában. Nem értettem, mit akar. Adja Annát, kiabáltam vele. Azt mondta, sajnálja, de nem lehet, bevett egy doboz gyógyszert, búcsúlevelet nem hagyott. Kivert a víz, ordítottam. A kollégáim berohantak. Dé hívott orvost, kaptam injekciót. Egy hónapig feküdtem otthon anyám pokróca alatt, bekuckózva. Kedvetlen lettem, és kötekedő. Anyám néha felhívott, hogy megkérdezze, hogy vagyok. A hotel hirdetését az interneten találtam. Véletlenül. Négyemeletes épület, úszómedencével, szép parkkal. Emlékszem, a képeken az első emeleti folyosó is szerepelt: piros volt a szőnyege, fotók lógtak a falon. Anna képei. Egyiken egy kocsí haladt. Pontosan olyan, mint az enyém.

Felhangosítottam a zenét, ujjammal a kormányon ütöttem a ritmust. Már nincs mesze, gondoltam, a hotel itt lehet a fazonon túl. Mintha nem először reménykedtem volna ebben. Dúdoltam a dalt, Anna kedvencét. Kint meleg volt, majdnem igazi nyár. ■ ■ ■

Pungor András (1967, Celldömölk): író, újságíró, szocióriportokat, tárcákat, politikai cikkeket ír. Több meseregénye jelent meg a Pagonynál, darabját felolvasószínház keretében adták elő a POSZT-on, rendszeresen publikál hazai folyóiratokban.

„Az emberi minősége

A Dorka könyve középső része egy három részből álló műnek: az első, *Az Andalúz lányai* 2014-ben jelent meg, szintén a Kalligramnál, a harmadik még készül. Most a hetvenes években született Dorka beszél a családjáról, egész az ük- és szépszülőkgig visszamenve. Hol az ő életidejében vagyunk, a Kádár-korban, a rendszerváltás utáni években és ma, hol a közelebbi vagy távolabbi múltban, Szabadkán, Szegeden, Szekszárdon, az Isztriai-félszigeten vagy épp Firenzében. Az ikertestvérek önmagukat, egymást próbálják megérteni, megmagyarázni a múltból, amennyire ez lehetséges, ha lehetséges egyáltalán.

kapcsolatok számít egyedül”

■ *A hátsó fülon látható fényképed Velencében készült?*

– Igen, a Cannareggióban készítettem egy hídon álldogálva. Szelfi.

■ *Velence a könyvedben is többször felbukkan, gondolom, fontos helyszín a számodra.*

– Fontos, bár inkább festőként érzem annak, de nem akarom szétszedni az énje-
im. Pedig először nagyon nem voltam kibékülve ezzel a várossal. Tizenkilenc éves
koromban a húgommal mentünk ki egyetlen fillér nélkül, hat szendvicset vittünk
négy napra. Az első élményem az, hogy állok a San Marcón, két napja nem alud-
tam, hisz éjszaka buszoztunk, a csoportot elvesztettem, nincs nálam se útlevél, se
pénz – rohadtul nem tetszett a város. A San Marco mozaikjai azért lenyűgöztek –
akkoriban művészettörténész is akartam lenni –, de a téren és környékén zajló vir-
csaft, a turistavisongás undorított. Közben éreztem, hogy itt még lesz dolgom, visz-
sza fogok térni. És mikor tizennyolc év valóban visszatértem, beleestem a város-
ba. Akkor engedett be úgy, hogy megláthattam azt is, amit a turisták többsége nem
vesz észre. Én is nagyon meg akartam ismerni. Mikor már valamennyire meg tud-
tam különböztetni az időbeli és kulturális rétegeit, különösen izgalmas lett. Olyan
sok arca van, hogy össze se lehet számolni: a reneszánsz városa, Goldonié és Vival-
dié, a tizennyolcadik században élt Casanováé, az 1950-es éveké, a Fellini-féle Ca-
sanova Velencéje, ami ugyanannyira Fellinié, mint Casanova koráé... Aztán ott
vannak a különféle városrészek saját arcai: teljesen más a Cannaregio, a San Polo
vagy a Dorsoduro, de akár a Lido is. Gyakran megyek Velencébe, mindig új és új
rétegei bukkannak fel, ez a város ugyanis minden időréteget képes volt megőriz-
ni és integrálni a mostani arculatába. Festek is egy folyamatosan alakuló Velence-
sorozatot. Egy maszkos világ képeit festem, a csatorna partján álló épületeket és
a vízben tükröződő másukat: Velencében semmiről nem lehet tudni, mi a káprá-
zat és mi az úgynevezett valóság. Mindegyik kép önálló, ugyanakkor összeépítek
belőlük egy nagyobb kompozíciót, amiből kikerülhetnek és amibe bekerülhetnek
darabok. Nincs meghatározott sorrendjük sem.

■ *A családtörténetedben ott van Velence?*

– A könyvbeli változatban igen. A nagyapám családja firenzei eredetű, s mivel az
olasz kultúra nagyon fontos volt számukra, rendszeresen jártak Olaszországba. Min-
denesetre Velencét már ismertem az ő meséiből, mielőtt elmentem oda. Firenzét is.

■ *Mik a hasonlóan fontos helyek számodra a világban és Magyarországon?*

– A családtörténet szempontjából a Monarchia nyugati része. Az egyik dédapám
Bécsben született, a dédanyám Horvátországban, a család egy másik része a Felvi-
dékről érkezett Magyarországra. Az olasz ág Szegeden kötött ki, ahol egy vaskeres-
kedést üzemeltetett, a horvát ág egyik része Pécsen, ezért gyerekkoromban kétféle
voltam, pesti és pécsi. A másik része pedig Zágrábba került, így a horvát főváros

számomra szintén otthon. Nekem személy szerint lényeges például Trieszt: ha vinnak utaztam délnek, mindig ott pihentem. Italo Svevo miatt is, meg persze Claudio Magris miatt is fontos – a saját identitásom mozaikosságát fedezem fel a triesztiségben. És ilyen hely még Isztria, amely mára igazi otthonná lett számomra.

■ *Tulajdonképp mi az identitásod? Ez is vagy, az is vagy, amaz is?*

– Magyar anyanyelvű közép-európai vagyok, az otthonom a Monarchia egykori területe Erdélytől Bécsig és Krakkótól Pesten át Zágrábig és az olasz területekig. A hazám Magyarország, de nem vallom magam csak magyarnak, hiszen ugyanannyira vagyok horvát, valamennyire német, sőt, sok idő távlatából, még olasz is, közben pedig a magyar–zsidó városi kultúra örököse, noha katolikusnak kereszteltek.

■ *Egy interjúban – Rostás Eni készítette a KönyvesBlogra – beszéltsz Lisszabonról.*

– Lisszabon megmagyarázhatatlan szerelem. Először a portugál zene fogott meg, nagyon régen a rádióban hallottam egy fadót, ezt a jellegzetes, gitárral kísért dalt, onnantól kezdve vágytam Portugáliába. Amikor odaértem és kiléptem a metróból, úgy éreztem, hazaértem. Ez az érzés azóta is tart. Februárban megyek megint. Furcsa, hogy az apám is vágyott Lisszabonba, csak soha nem beszéltünk erről. A halála előtt az utolsó nagy útja oda vezetett.

■ *Tudta, hogy meg fog halni?*

– Tudta.

■ *Élnél ott? Nincs messze Andalúzia...*

– Közhely, de ma már tényleg nem érezni a távolságokat Európán belül. Körülbelül három óra Lisszabon Budapesttől, ugyanannyi, mintha Debrecenbe mennék vonattal. Ez és az Unió léte szédítő dolog, mert – remélhetőleg – soha többé nem kell semmi mást kizárni vagy befejezni ahhoz, hogy az ember valahol lehessen egy rövidebb vagy hosszabb ideig. Tehát igen, élnék ott, mert jelenleg ez nem jelenti azt, hogy leereszkedik a vasfüggöny utánam, mint azok után, akik ötvenhatban vagy a Kádár-korban disszidáltak. Nem akarom elveszíteni Magyarországot, de azt sem akarom, hogy ide bezárjanak. A közelebbi és távolabbi rokonaink, akik majdnem mind elmentek a hetvenes években, elvesztették Magyarországot, ahol nem hagyták őket élni – ezért mentek el. A gyerekeiknek, az én unokatestvéreimnek már nem a magyar, hanem a német és a francia az anyanyelvük. A hazájuk nem tudják, mi. Nem olvasnak jól magyarul. Én tudom, hogy ez mit jelent, mert abban nőttek fel, hogy nagy család vagyunk, csak a család egyik része Flensburgban és Hamburgban van, a másik része előbb Olaszországban, aztán Kanadában, aztán Svájcban, egy része kint rekedt a Ceaușescu-idők Erdélyében, olykor mindenki hazajön, de az unokabátyám nem hajlandó velem magyarul beszélni, mert épp angolról vált franciára és képtelen megszólalni magyar nyelven, a másik unokatesómat pedig németül figyelmezteti a nagyanyám, mert ő nem is tud magyarul, és akkor ott vannak a zágrábiak, akik gyárilag egy másik kultúrában élnek. Aki nek sok identitása van, annak is kell egy hely, ahová hazamehet. Ha én ezt a helyet örökre Lisszabonra cserélném, az nagyon nagy súlyú döntés lenne, és a fentiek miatt ismerem a következményeit. De mindettől még, az Uniónak hála, simán élhetek ott egy ideig. Andalúziát egyébként még nem ismerem.

■ *És hol vagy otthon Budapesten belül? A regény elolvasása után gondoltam, hogy nem is Európa kávéházba kellett volna a találkozásunkat megbeszélnünk, hanem a Művészbé...*

– Az máig a város egyik legkedvesebb helye számomra. Fontos az Andrássy út is, aztán a belső Erzsébetváros, főleg a régebbi állapotában, amikor még nem létezett a bulinegyed: a Kazinczy utcában van az ELTÉ-nek az a kara, ahová jártam, és még a legutolsó pillanatban, az ezredfordulón elkaptam valamit a régi zsidónegyed hangulatából, ami a vészidőszak pusztítása után rejtélyes módon, romokban,

de átvészelte az ötvenes éveket és a Kádár-kort, legalábbis építészeti értéként és talán a Kazinczy utcai és a nagyzsinagóga kisugárzása miatt. Az Újlipótvárosban szeretek a legjobban tekeregni, egykor ott éltek nagyapámék. A Sas-hegyen lakunk kilencéves koromig, oda fáj visszamennem, tehát fontos. A Duna-parton bizonyos időszakokban naponta végiggyalogolok az Erzsébet hídtól a Margit hídig a budai oldalon. Most kezdem felfedezni a tizenegyedik kerületet, olyan idegenismerős. A budai várba meg még akkor is fel tudok menekülni, ha minden összetört. A Magyar Nemzeti Galéria gyerekkorom óta a legfontosabb menedékem.

■ *És Óbuda, aminek egyik lakótelepén az ikrek laknak a szüleikkel?*

– Amikor a szüleim úgy döntöttek, a nyolcvanas évek közepén, hogy Óbudára költözünk, egy lakótelepre, kezdetben sokkoló volt a betonrengeteg. Nekünk, elkényeztetett budai gyerekeknek sokkoló volt az a társadalmi közeg is, amivel ott találkoztunk, hirtelen meg kellett tanulni együtt élni a cigányokkal, a maradék svábokkal és általában a munkásemberekkel. Ugyanakkor életem egyik legfontosabb tapasztalata ez volt, ha nem a legfontosabb. Ahhoz segített hozzá, mint a mozaikos származásom: megtanulni látni az embert a látszólagos különbségek mögött, s ha kell, a részben a származásomból, az identitásomból eredő előítéleteimet naponta százszor tudatosan lerombolni. A gyakorlatban ez elég nehéz. Nem elkülönülni – ha hagyják, akiktől nem akarok elkülönülni. Az iskolában öt évbe telt, mire közösség lett a sok különféle gyerekből. De az lett. A Darvas József Általános Iskola volt a legfontosabb iskolám emberi értelemben. Aztán Óbuda észrevétlenül otthon lett, annyit csavarogtam és bicikliztem Újlaktól Csillaghegyig és a Mocsárosig mindenhol. Mondják, Márai nyomán, hogy Budán lakni világnézet. Nyilván Pesten lakni is. Hát ezért választom mindig Óbudát. Hogy ne kelljen választani. Nem vagyok hajlandó választani. De nem fogok harmadik világnézetet csinálni az óbudaiságból.

■ *A Dorka könyvét tarthatjuk regénynek is, novellafüzérnek is...*

– Egy trilógia második könyve, de a három – most még csak két – könyv egy mű. Nem az volt a célom, hogy három különálló könyvet írjak, holott olvashatók önmagukban is. Nem időrendben követik egymást az események, a könyvek átolvashatók egymásba, sőt, lehet őket felváltva olvasni, nem csak hagyományosan! A második tehát nem folytatása az elsőnek, ahogy a harmadik sem lesz folytatása a másodiknak.

■ *Gondolom, az is foglalkoztatja az olvasók egy részét, hogy Szter és Dork, Eszter és Dorka tényleg két lány-e vagy egy ember két énje.*

– Ezt mindenkinek magának kell eldöntenie, nem akarok befolyásolni senkit, hogyan olvasson.

■ *Neked van válaszod?*

– Van, hisz nekem is létezik egy olvasatom. A szöveg létrehozójaként író vagyok, de aztán én is olvasóvá válok.

■ *Olvasás közben elkezdtem rajzolni a családfát, ami a könyv legvégén is megtalálható. De igazából nem tartom fontosnak, hogy olvasóként tisztában legyünk a rokoni kapcsolatokkal, néhány nap alatt felépítsük azt, ami a lányoknak évek munkájába került.*

– Nem klasszikus családtörténetet akartam elmesélni, mint a nagy családtörténetek írói: a családtörténet álarcában archetipikus emberi sorsokat, maszkokat szerettem volna megmutatni, amelyek egy család generációinak életén belül is előfordulnak. Voltam olyan pofátlan, hogy ehhez a saját családom történetét használtam fel, aggodtam is, hogy lesz, aki megsértődik, mert az életét egy az egyben elmondtam. De igazából sorsmintákat akartam felvillantani, mint a commedia dell'artében, ahol állandó típusokkal, jellemekkel találkozunk, Pantalónéval, a gazdag, zsugo-

D. Magyar Imre

ri kereskedővel, a Dottoréval, a tudálékos jogással, Arlecchinóval, Colombinával. A regényben a két női alaptípus az ikerpár, a fekete, nőies, az érzelmei és intuícói alapján élő Eszter, és Dorka, a szőke, hűvös, racionális nő, ugyanakkor mindketten hordozzák magukban a másikat. Minden nő egyszerre Éva és Mária, Aphrodité és Héra, kislány, nő, anya és öreganya, akár egy életkorban is ott a többi tudása rejtetten. Ugyanezeknek a variációi ismétlődnek az anyák, nagyanyák sorsában, akiknek a történet bizonyos pontjain mind van választásuk másfelé menni, mint amerre végül mennek, mint ahogy az én nagyanyáimnak is volt: az egyik az orvosi karrieréről mondott le azért, hogy anya legyen, a másik a zongoraművészi karrieréről. Soha nem panaszkodtak, de mert szerettem őket, tudtam, mennyire fáj nekik, hogy nem lehettek azok, amik még szerettek volna lenni. Mégis mindkettő azt mondta, legközelebb is így döntene. Nem hiszek ugyanakkor abban, hogy valaki egy maszkkal születik és abban kell leélnie az életét. Lehet sorsot váltani, a sorsváltás lehetősége olykor benne van az életben, csak érezni kell a pillanatot. Máskor nincs benne, Háborúban például. Egy háborúban megölt gyereknek nem volt döntési lehetősége. Döntési lehetősége annak volt, aki megölte. De rossz döntést hozott. Ily módon az is lehetséges, hogy az életünk más sorsváltásának – döntésének – a kérdése. Ezért sem mindegy, hogy bánunk másokkal.

■ *Különböző férfitípusok is ott vannak a regényekben.*

– Az egyik az építőé, az öreg Grassellyé, aki valóban élt és valóban a semmiből teremtetett cégbirodalmat Szegeden idegen létére, és hatalmas családot, amely aztán Erdélyig, Szabadkáig nyúlt – ő a dinasztialapító, a pater familias. A német ágon ott vannak a fejjel a falnak menők, mint a szabadságharcos dédapám, aki tizenhat évesen beállt Kossuthhoz, noha németnek született. A faltörő kos. Aztán megjelennek a maguknak valók, mint a dédapám, aki akkora sznob volt, hogy franciául beszélt a Rákosi-korszakban a menyével, a nagyanyámmal, amikor náluk húzta meg magát. A finnyás polgár. Az apám nagyon hasonló, csak mögüle már hiányzott az ötvenes évek tragikumja, ezért az apám európaisága már korántsem olyan nevetséges és dafke, de nem is akkora súlyú, mint a dédapámé, aki csak azért is Racine és Corneille nyelvén társalog a menyével, míg az pogácsatészta gyúr 1953-ban a konyhaasztalon. Aztán ott vannak az én generációmbeli fiúk, koruk szerint immár férfiak, negyvenesek, akiknek egy része, hogy is mondjam szépen, nem nőtt fel. Nem ismeri a felelősség fogalmát. Sokban hasonlítanak ők a Monarchia tízes éveinek ifjaira, akik csak az első világháborúban értették meg a felnőtté válás fogalmát. Stefan Zweig ír *A tegnap világában* arról, hogy a boldog békeidőkben nem is vették komolyan, aki még nem volt negyvenéves. Addig fiú volt. Akkor a társadalom infantilizálta a fiatal férfit. Most a fiatal férfi infantilizálja saját magát, tisztelet a kivételnek.

■ *És a társadalom is infantilizálja magát, pontosabban: hagyja magát infantilizálni, ezért szereti az erősekező apafigurákat.*

– Nem hinném, hogy lényeges, szereti-e vagy sem. Azzal is állhatunk szemben, akit szeretünk. És annak a zsarnokságát is elfogadhatjuk, akit nem szeretünk. Valami akkor történik, amikor nem attól tesszük függővé a saját választásunkat, hogy szeretjük, vagy nem szeretjük, aki a nyakunkon ül, hanem ledobjuk és kiállunk vele szemben, legyen akár a saját apánk. Máshogy nem megy a férfivá, felnőtté válás. Ott van a könyvben a második világháborún, ötvenhaton és diktatúrákon edződött nemzedék, a nagyapáméké, amelynek a tagjai az apáikkal szemben megint közel álltak a kiegyezés kori dinasztialapítókhoz. Olyan körülmények közt éltek, hogy a legkisebb döntésük is súlyos következménnyel járt. Nem úgy, mint a vaskereskedő Grassellynek, aki sokadmagával tulajdonképpen országot épített a tizenkilencedik század utolsó évtizedeiben, míg maga is gazdagodott és sokasodott. Hanem úgy, hogy őrizni kellett az örökségükből az egyetlent, amit lehetett: a tartást. Nem lopni. Nem hazudni. Nem csálni. Igazat mondani vagy hallgatni. Az életük volt a tét

a mocskok, a hazugság, az ízléstelenség, az alpáriság diktatúrájában. Kemény emberek lettek, épp, mint a dinasztiaalapítók, de a keménységüknek más volt az oka és a célja is. A kiegyezés idején éltek teremtettek. A nagyapámék őriztek. A gyerekeik meg, tisztelet a kivételnek, nem személyeket akarok sérteni, egy jelenségről beszélek, kiegyeztek a Kádár-rendszerrel. Elkezdtek hazahordani a vállalatból a géppapírt és a radírt, ismét tisztelet a kivételnek. Új maszk született, a kibekkelőé. Aki valahogy együttműködik, feladja, elveszti identitását, vallását, tartását, mert csak így él túl.

■ *Így él túl kellemesen. Mert úgy alkalmazkodik, azért, hogy a nyugalman túl megtalálja a maga hasznát, kapjon prémiumot, kiküldetést – három nap Prága –, telefont, kocsi.* – A diktatúrában egy döntés van: disszidálni vagy nem. Aki nem disszidál, az azal, hogy életben marad, tulajdonképpen már együttműködik. Ha bármilyen munkát vállal, már együttműködik. Ha a gyereket a diktatúra törvényei által működtetett iskolába küldi – kénytelen – már együttműködik. Ha hallgat, már együttműködik. De ha egyszer nem disszidált, akkor ez van. Illetve az „ez van”-ban eljátszhatja a faltörő kost, kiállhat feltépett ingmellel a kivégzőosztag elé, aminek annyi lesz az eredménye, hogy lelövik, a családját meg meghurcolják. A diktatúra viszont marad. Az áldozata pedig nem szentelődik meg. Semmi nem változik. Csak ő lesz halott. El lehet érni a kritikus tömegnyi lázadóig, mint a lengyelek a Szolidaritással. Az csoda volt. Talán a lengyelek kellettek hozzá. De inkább a szolidaritás, ami nélkül az áldozathozatal értelmetlen.

■ *Gondolhatunk 56-ra is, ahol a forradalom idején szintén megjelent a szolidaritás – aztán eltűnt. Nem tartozik ide, de én azt a folyamatot szeretném egyszer megérteni, aminek a végén, 1957. május elsején több százezer ember tapsolta meg Kádár János beszédét a Felvonulási téren. Addigra eltűnt a szolidaritás.*

– Ahol nincs szolidaritás, ott az ember csak a fogát összeszorítva élhet a saját polgári elveinek, erkölcsi normáinak megfelelően a diktatúra keretein belül: dönthet úgy, hogy ha mindenki lop is radírt bentről, ő azért sem. Nevetséges lenne, hogy én ezt tartom nagyobb tettetnek? Felelősebb tettetnek? Polgárnak maradni. Építeni úgy, ahogy lehet.

■ *Jó, hogy ezt mondd; már az előbb akartam szólni, hogy a tűrés, a hallgatás nem feltétlenül együttműködés, még csak nem is legitimálás. Lehet tisztességesnek maradni. És, bizonyos szűk határokon belül persze, ahogy mondd, lehet építeni.*

– Ha kell, befogott szájjal, mint az apai nagyapám, akit sokáig nem szerettem. Vas munkás családból származott, gyári melósok voltak a szülei, ő a maga erejéből lett gépészmérnök. Tizenketten végeztek egy évfolyamon a háború első éveiben. Nem tudom, hányan haltak meg közülük, ő a túlélők közt volt. Be kellett indítani a gépeket, a gyárakat, hogy legyen cement, téglák, papír, kenyér. Ők indították újra. Vállalta. Az ötvenes években Svájcba üzengetett neki a bátyja, hogy biztos állás várja. Nem ment. Ötvenhatban naponta álltak meg a kapujuk előtt a teherautók, hogy menjenek ők is. Bécs egy köpésre volt Lábantól, nyitva volt a határ. Nem ment. Nem tudom, hogy hős volt-e, hazafi vagy hülye. Egyszer majd talán megértem.

■ *Ő az, aki 56-ban a falu kőbányájában négy ávost bújtat el, akik félnek a lincseléstől. A nagyanya beszél erről Szternek: „Azt mondta: nem lehet ölni. Semminek a nevében, semmiért, még a szabadságért sem.” Én is így gondolom, bár nem tagadhatom, hogy amikor Ceaușescu és a feleségét kivégezték, megkönnyebbülést éreztem.*

– Nekem sokk volt egy gyilkosságot végignézni tizenöt évesen. Akármilyen csinált. Nem lehet ölni. Nem lehet egy másik embert megölni, és ezen szerintem nem lehet vitatkozni. A családban volt egy holokauszt-túlélő, Gyuri bácsi, ő állt mellém, amikor egy nagy családi beszélgetésen azt mondtam a halálbüntetés kapcsán: nem lehet ölni semmiért, bosszúból sem, büntetésből sem, egy ember nem ölhet meg egy másik embert. Gyuri bácsi akkor már nyolcvan felé járhatott, ott volt a szám

a karján, Ceaușescu meg le volt löve. Nekünk kettőnknek volt egyértelmű, hogy nem lehet ölni. Meg talán a nagyanyámnak, aki hallgatott.

■ *Az ember azt hitte, valami jó kezdődik; az ember időnként ezt hiszi.*

– Még valami a diktatúráról: az, hogy a Kádár-korban valaki elfogadott-e egy prágai kiküldetést, szerintem lényegtelen. A lényeg az, hogy cserébe írt-e mondjuk jelentést. Az apám szaktolmács és -fordító volt. Többször járt Prágában is tolmácsolni a nyolcvanas években, ugyanígy Berlinben, Krakkóban, Szófiában. Vitték. Vesse meg, mert szilikátipari konferenciákon vett részt? Mit kellett volna tennie, nem lefordítania, amire megkérlik? A tanárnak mit kellett volna tennie: nem megtanítania az anyagot? Az orvosnak hagyni meghalnia betegét? Ez nonszensz. Attól, hogy valaki nem disszidál, és nem veti magát a kivégzőosztag elé mint forradalmár, nem vethető meg. Ha haszonért, autóért, telefonért, státusért másokat besűg, másoknak kárt okoz, másokat zsarol a pozíciója adta hatalmával, vagy a diktatúra fenntartásában direkt módon részt vesz, tehát támogatja, propagálja, akkor ítélni lehet csak el. Az életben maradás és a cinkosság közt azért van egy sáv.

■ *Nem túl széles, de tényleg van, szerintem is. Igaz, ha azon áll valaki, mondjuk tanárként nem csupán a kötelező anyagot tanítva a kötelező szellemben, a diktatúra hétköznapijai akkor is eszik a lelkét. Tudjuk: „mindenki szem a láncban”.*

– Nem volt még elég erőm utánanézni, hogy van-e olyan a felmenőim között, aki valamilyen szinten a megengedhetőnél jobban, tehát az életben maradáshoz szükséges kompromisszum megkötésénél és a tisztességes munkavégzésnél jobban együttműködött ezekkel. Össze fogok törni, ha igen. Boldog leszek, ha nem. De mivel nem kellett akkor élnem, nem hiszem, hogy ítélnék.

■ *Lehet belső emigrációba is vonulni, de annak is meg kell fizetni az árát.*

– Sokan, mivel nem volt más lehetőség, maradtak és izolálódtak, mint az apám, aki nem volt hős, csak autisztikus, és egyszerűen nem tudott máshogy viselkedni, mint európaiként a Kádár-kor Magyarországon. Ahogy a dédapám a Rákosi-kor Magyarországon. Ültek a konyhában a kurva idegen nyelvű könyveikkel, egyedül vagy a nagyanyámmal. Mindkettő a nagyanyámmal. Az egyiknek a menyje volt, a másiknak az anyósa. Egy éteri lény. Aztán ott az anyáink generációja, az anyatigriseké, akik nem akartak semmik lenni, mert nem is lehettek. Ők már nem kaptak zongoróórát és biztonságot, az ötvenes években nőttek fel, világháborús lövedékekkel játszottak a kertben és tilos volt elmondaniuk az iskolában, amit ott-hon hallottak, hogy ne vigyék el az apjukat újra az ávósok. Túlélni akartak és túlélteni akarták látni a kölykeiket, ezért bármit vállaltak. Megtanultak a diktatúrában élni, ahol nem lehetett elsősorban nőnek és férfinak lenni, elsősorban csak alattvalónak lehetett lenni. Ez is egy viszonylag új maszk, amit a commedia dell'arte kora nem ismer. Goldoni írja az emlékirataiban, hogy a tizennyolcadik században még úgy háborúztak, hogy amikor ostromolták Milánóban a Sforza-erődöt, előtte udvariasan szóltak a várfalnál élőknél, hagyják el a házaikat, mert itt csata lesz. Amikor pedig ünnep volt, a hadviselő felek fegyverletéve a középvezetési vonalon mulatoztak, és az ellenkező oldalon harcoló olasz közkatonák a tisztjeik szeme láttára szökdöstek át a másik félhez, ha eredetileg nem az identitásuknak megfelelő helyre sorozták be őket. A grandezza korában lehetett elsősorban nőnek, férfinak, embernek lenni. A Kádár-korban szerintem nem lehetett, mert minden az együttműködésen és a kibekelésen múlt, és ez a legszörnyesebb maszk, amit emberre valaha adtak, a diktatúra-alattvaló maszkja. Ha egyszer megírom, erről szól majd a harmadik könyv. Egy női sorsról, egy olyan nő sorsáról, akinek szépsége, fiatalsága, anyasága a mocskos és bűdös diktatúra éveire esett, a negyvenes évei pedig, amelyek a kiteljesedés idejét jelenthették volna, az úgynevezett rendszerváltás és az egzisztencia összeomlásának szakaszára. Tragikus sorsú nemzedék ez, az anyáméké. A tragikus női maszkok sora bővült az ő sorsukkal.

■ *Mennyire befolyásolja az életünket, akár úgy, hogy nem is vagyunk tudatában, a család, az, hogy honnan jött, mit csinált, hogyan élt a szépapánk, az ükanyánk?*

– Azt hiszem, az előzőekben válaszoltam már. Amire vissza tudok emlékezni, az mind én vagyok. Az összes maszk. A dinasztiaalapítótól a konyhában ülő dafke-európaiig, az anyatigristól a diktatúra-alattvalóig. Nem biztos, hogy én döntöm el, melyiket veszem fel és teszem le. Olykor a körülmények, pontosabban mások döntenek el. Ha olyan politikai és gazdasági körülményeket teremtenek a hatalmon lévők, hogy valahol nem lehet dinasztíát alapítani, hiába van meg annak a maszknak a tapasztalata. Ha én nem akarok alattvaló lenni, főleg nem diktatúra-alattvaló, de egyszer úgy fordulna, hogy diktatúra lesz újra, akkor meg nézőpont kérdése, örülök-e, hogy ismerem a tapasztalatokat, vagy elhúzzok azonnal. Csak épp ismerem az otthontalanság tapasztalatait is... Hiába tudnék anya lenni, ha nincs gyereke. Hiába ismerem a nagyanyám összes megoldását a világ bajaira, ha nincs, aki vel a konyhában franciául beszéljek. Amúgy is alig tudok franciául.

■ *Szterke és Dork élete nem alakul jól, nem boldog. Feltételezhetjük, hogy a megélt, örökségbe kapott, felkutatott történetek súlya teszi őket képtelenné a boldogságra?*

– Ahogy mondtam, bármilyen olvasat lehetséges, nem akarom előírni, szuggerálni az olvasóknak, milyen következtetéseket vonjanak le. Minden történet nyitott végű, hacsak a szerző meg nem öli a főszereplőket. A moziban sem tudjuk, mi történik a film szereplőivel a „Vége” felirat után. Minden történet egy, az időből kiemezett esemény vagy eseménysor, ami egy ponton véget ér, azt, hogy holnap mi lesz, nem ismerheti senki, a szerző sem. Az, hogy kit mennyire terhel meg a családtörténet, a történelem, szerintem egyénfüggő. Mindenesetre nem hiszek abban, hogy az embernek lehetősége van az élete megoldására. Az élet nem egy matekfeladat, amit megoldhatunk. Nem is egy futópálya, aminek a végén jól láthatóan ki van írva, hogy „Cél”. Be vagyunk ágyazva a családjunkba, a közösségeinkbe, a társadalomba, a világba, hacsak el nem vonulunk egy erdő mélyére remetének. Ha nem tesszük, akkor a döntéseink, próbálkozásaink, megoldási kísérleteink a történetnek csak az ötven százalékát teszik ki. A körülöttünk lévő világ is hoz döntéseket. Akárhogy próbál valaki a múlttal leszámolni vagy megoldást találni az életére, egy bizonyos rész nem rajta múlik. Aki ezt nem látja be, végtelenül naiv.

■ *Ha nem tudjuk megoldani, pláne tökéletesen megoldani az életünket, akkor mit tudunk vele kezdeni?*

– Élni vagy nem élni. Szükség esetén pedig elviselni vagy nem elviselni. És nem mindegy, hogy a körülöttünk lévőkhez részvéttel vagy részvétlenül viszonyulunk.

■ *Valami lehetőségünk talán van annak alakítására, hogy milyen életet kell élnünk, elviselnünk. Van némi döntési szabadságunk. Nem sok, az igaz. Dorka egy alkalommal nagyon szigorú ítéletet mond a nála huszonöt évvel idősebb Pierre-ről, noha ő az egyetlen férfi, akit valaha szeretett: „...semmilyen élet volt az övé is.” Mitől „valamilyen” egy élet?*

– Tizennyolc évesen fogalmaztam meg és azóta sem tudok többet: az emberi kapcsolatok minősége számít egyedül. Illúzió minden más. Eljutni egy másik emberig, másfelől pedig, ha valaki vallásos, eljutni istenig, ez ad értelmet egy életnek. Aki nek az a képze, hogy értelmes életet élt, mert sok pénzt gyűjtött vagy hatalmat szerzett vagy a regényével, a szimfóniájával megrengette az eget, az nem méri fel, hogy ezek mind mulandók, és valójában nem tesznek hozzá az élethez, csak nagyon primitív, anyagi szinten – a regény, a szimfónia esetében természetesen a sikerre értem ezt, nem az alkotás létrehozására, ami valódi emberi feladat, hiszen a művész is egy másik emberhez jut el, jó esetben, a mű által. Az ember világban való létét a többi érző lényhez való viszonya határozza meg. Aki ezen a téren nem ér el valamit, semmilyen életet él.

■ *Magyarázzuk ezt el egy üzletembernek vagy egy politikusnak... Világos a szavaidból, hogy nem csak a szüleinkehez, a szerelmünkhöz, a barátainkhoz való viszonyunkra gondolsz.*

– Minden pillanatban hozunk egy döntést, amikor másokkal beszélünk, másokkal kapcsolatba kerülünk, sőt már akkor is, amikor másokról valamit gondolunk, és ezzel nem csupán a saját viszonyainkat, tudatunkat, közérzetünket alakítjuk, de a világot is formáljuk. Ne cselekedd másokkal, amit magadnak nem kívánsz – de ha lehet, még gondolatban sem, ez ennél nem bonyolultabb. Ha például valakit lenézek, mert nem olyan, mint én, hogyan szólhatnék hozzá normálisan? Hogy várom el mondjuk egy csövestől, hogy kijöjjön abból az állapotból, amiben van, ha rosszabb esetben kikerülöm, jobb esetben odavetek neki egy százast, mint egy kutyának? Mitől válik csövéssé? Hogy az utcán él vagy én is tovább-csővesítem azzal, hogy olyan emberként gondolok rá, aki semmi másra nem alkalmas soha többé, és itt fog megdőglenni, mint egy kóbor állat? Biztosan tudhatom, hogy holnap nem én állok ott kéregetve? Egyszer a Blahán odajött hozzám egy ilyen ember. Nagyon fáradt voltam. Elkezdte mondani, hogy miért kér pénzt, és én leállítottam, hogy nem érdekel. Odaadtam neki valami aprót és továbbmentem. Amikor megláttam az arcán a fájdalmat, megértettem, hogy megfosztottam valamitől. Attól, hogy elmondja, miként került ilyen helyzetbe. Hogy megmagyarázza és okokat találjon, hogy igazolja magát, a helyzetét, végső soron, hogy emberként álljunk egymással szemben, egyenrangúan. Napokig lelkiismeret-furdalásom volt. Nem énmiattam van az utcán, de valamilyen szinten épp ezzel, hogy nem hallgattam meg, tartósítottam a nyomorát. Igazoltam, hogy ő csak erre jó. Itt állni és tarhálni. De mondhatok mást is: hogyan várhatom el egy romatelepen élő cigány embertől, hogy éljen „normálisan” – értsd: az én normáim szerint –, ha eleve eldöntöttem, hogy képtelen úgy élni, mert cigány, és nem engedem be a saját életem színtereire, nem veszem fel még takarítónak sem, ha munkaadó vagyok? Akkor miképp fog ebből kimászni, a romatelep, nyomor, uzsora-háromszögből?

■ *Nyilván sehogy, ami szörnyű, ráadásul a vele szembeni agressziótól ő is könnyen agresszív válnak. Van a könyvben egy rövid jelenet. Egy lakótelepi srác az iskolában, minden ok nélkül, csak úgy, véresre ver egy cigány fiút, akit mindössze ennyit mond neki utána: „Meg fogsz halni.” Dorka a kezét nyújtja neki, de elüti. Ezt a pár percet feltehetően egyikük sem fogja elfelejteni.*

– Majdnem belepusztultam, annyira szerettem volna, hogy elfogadjanak a cigányok. Hogy barátkozhassak velük, a cigány gyerekekkel. Hogy ne legyek nekik gyanús, olyan, aki fehér, aki biztos lenézi őket, akinek majd az alattvalói lesznek, ha felnőnek. Ordítani tudtam volna az igazságtalanságtól. Nem rólam vagy róluk volt szó, hanem arról, hogy nem lehet egy világot úgy elfogadni, hogy az egyik, aki mellettem áll a tornasorban, semmi esélyt nem kap semmire, én meg igen. Hogy őt leszidják és rossz jegyeket adnak neki, mert nem jól olvasnak. Honnan a fenéből olvasna jól, ha nincsenek otthon könyveik? Hogy lehet valakit azért megalázni, mert az elvált anyja, aki takarító vagy prostituált, nem olvasott neki Petőfi-verseket hatéves korában, mint ahogy én azokon tanultam meg olvasni a nagyapám és a nagyanyám ölében ülve? A gyerekek átjártak egymáshoz. Beszéltek valamennyit. Mi láttuk, amit a felnőttek nem vettek tudomásul: nem egyenlők az esélyeink. A cigány gyerekek pedig szégyellték magukat a szülei miatt. A szegénységük miatt. Amiatt, hogy nekik nincsenek könyveik. Szégyellték magukat amiatt, amiről nem tehettek. Nekem meg beleszakadt a szívem és szerettem volna valamit csinálni. Legalább melléjük állni. Amit nem mindig akartak, mert mérgesek voltak a világra és benne rám is. De hogyan lehet egy iskolát úgy működtetni, hogy alacsonyabb rendűnek tekintenek benne bizonyos gyerekeket a tanárok? Amelyikbe én jártam, abban a fiatalabb tanárok mindennel megpróbálkoztak, hogy segítsenek ezeken a gyerekeken, végül a legjobban az működött, ha a sportpályára terelték őket. Ami félmegoldás.

■ *Látszólag nagy kitörési lehetőség.*

– De több járna mindegyiknek. Valódi lehetőség. Nem csak az, hogy a kosárlabdacsapat kapitánya legyen. Az idősebb tanárok viszont büntették őket nemegyszer. Már akkor sem értettem, miként lehet, hogy akikre rá vannak bízva ezek a gyerekek, néha épp azok nem értik, nem lehet valakin számon kérni valamit, amit nem birtokol, mert sosem kapta meg. Tíz évvel később, hogy kapjak diplomát, tanítanom is kellett – és épp egy olyan iskolában, ahol sok volt a roma gyerek. Egy hét volt elnyernem a bizalmukat. Kiderült, hogy ők, akik mind kettes-hármas tanulók, ha jól teszem fel a kérdéseket, sokkal többet tudnak, mint az úgynevezett jó tanulók. Például egyedül egy cigány kisfiú tudta felsorolni, akkor, az ezredfordulón, hogy mely országok határosak Magyarországgal. A színjelesek nem. Adtam neki egy ötöst. Másnap behívatott az igazgató, hogy ezt nem lehet, nem boríthatom fel a megszokott rendet, nem csinálhatok a „rossz” gyerekből „jó”-t. Mondtam, hogy akkor meg nem akarok tanítani. Amikor a nagymamám a múlt század harmincas éveiben baranyai falvakban tanított, berángatta az iskolába a cigány gyerekeket. Nem hagyta annyiban. És nem tiltotta meg neki senki, hogy „jó” gyerekeket csináljon belőlük.

■ *Hát vannak példáid...*

– Ennyit arról, hogy miként befolyásolja mások életét és ezáltal a világot az, hogy hogyan gondolkodom másokról, hogyan viszonyulok másokhoz, hogyan viszonyulunk egymáshoz. A cselekvés a következő lépcső: végtelen folyamként hömpölyögnek a közösségi oldalakon a bölcsességek Buddhától, Krisztustól, naponta megkapjuk a boldogság receptjét, de az emberek a mindennapi életben nemegyszer úgy bánnak egymással, mintha nem lennének normálisak. Normális, felelős ember, aki reggel bibliai idézeteket posztol, délelőtt meg megalázza egy beosztottját szóban, mert mondjuk összeveszett valakivel előtte és ki akarja adni a dühét? Felnőttként viselkedik az az eladó, aki kiabálva követeli, hogy adjak neki azonnal aprót, mert nem hajlandó felváltani egy ötezrest? Szerintem nem. Viszont ha erre úgy reagálok, hogy visszaordítok, akkor én sem viselkedem felnőttként. Ez néha iszonyú fárasztó. Iszonyú fárasztó egy részben önmagát infantilizáló, részben szándékosan infantilizált társadalomban felnőttként viselkedni. Udvariasnak maradni ott, ahol emberek tömegei komolyan azt hiszik, hogy mindenért a pomogácsok a hibásak, roppant nehéz. De muszáj, ha felnőtünk.

■ *Visszatérve a könyvhöz, egy másik mondat: „...jobb, ha az emlékeinket is elveszítjük.” Ezt Dorka a nagy-nagybátyja, az Indiában meghalt Carlo jegyzeteiből tanulja meg, amikre a nagymamája előszobaszekrényében talál rá.*

– Carlo fiktív alak – a jegyzeteiben pedig a védikus és buddhista filozófia gondolatai olvashatók. Buddhista tétel, hogy a kötődés, a bármihez való kötődésünk szenvedést okoz. A múlthoz való kötődés is kötődés. Akár a múlt megfejthetetlensége kínozzon valakit, az, hogy nem tudja kideríteni a teljes igazságot, akár a saját identitásának a múltból feltáruló sokrétűsége. Ha birtokolni véljük a teljes igazságot, akkor is okozhat szenvedést, hogy nem tudjuk a mindennapjainkkal összeegyeztetni. Nekem is nehéz a monarchiás identitást vagy a nagyszüleimtől kapott életmodellt a jelen körülmények közt őrizni, abban élni, amit kaptam. Minden újabb szenvedés, netán vágy forrása. Más kérdés, hogy képtelenség egy normális élet keretein belül elhagyni az összes emlékünket, az identitásunk elemeit. Annyit tehetünk, hogy elkezdünk távolról is nézni rá. Lazítani a kötést.

■ *Lehetnek erőt adó emlékeink is!*

– A személyes emlékeink között lehetnek, igen.

■ *Mint az a hóesés, amiben leáll a HÉV, gyalog kell menni és az anya a Margit-híd budai hídfőjénél „egészen puha hangon” azt mondja a lányainak: „Kívánni lehet ma valamit.” Dorka többször felidézi.*

– Ez tényleg megtörtént, az az este. A nyolcvanhetes nagy hóesés estéje volt.

■ *Gyűjtesz tárgyakat?*

– Nagyon kevés tárgyat őrzök. Talán ha két tucatot.

■ *A velencei szelfi mire jó?*

– Ma már semmire. De régebben eszembe jutott, hogy megnézzem, változom-e én magam a különféle városokban. Hogy látszik-e Velence vagy Lisszabon vagy Róma az arcomon. Elkezdtek-e idomulni a városhoz, ahol vagyok, az a vicc, hogy igen. Egész más arc nézett vissza a római és mondjuk a madridi képen. De leszoktam a szelfizésről. Megtudtam, amire kíváncsi voltam.

■ *Visszatérő gondolat a könyvben, hogy „végül is nem lehet elmondani semmit sem”. Erre maga a mű is bizonyíték, hisz Dorka igazából fikciót alkot, mert honnan is tudna mindent, a hézagokat neki kell kitöltenie.*

– El lehet mondani bármit is?

■ *Olykor esetleg meg lehet próbálni. Bizonyos szempontból ez a világirodalom.*

– A mű alapkoncepciójához tartozik az a gondolat, hogy minél többen mesélnek el valamit, annál képlékenyebbé válik, mi történt valójában. Semmi sem mesélhető el kétszer ugyanúgy. Nincs történet. Egy történetnek annyi változata van, ahányan átérték, noha a tények attól még tények maradnak. Csak épp az úgynevezett tények egy részéről nem tudhatnak a történet szereplői. Aki elmeséli az ostromot úgy, hogy Budán élt közben, annak gőze sincs, miként élte át, aki a gettóban volt. Hallgassuk meg a rendszerváltás történetét egy történésztől, egy pártalapítótól meg egy lakótelepi melóstól, aki elvesztette a munkáját egy éven belül... Meghallgathatom az összes változatot, minél több és több mozaikból rakhatom össze azt, ami volt. De sohasem lesz teljes a kép.

■ *Mondja egy író... Szter és Dorka tévúton járnának? A megismerhetetlen megismerésével próbálkoznak, mikor beleugranak az „időlyuk”-ba? Végül is rossz, hogy vannak emlékeink, ha bizonytalanok is?*

– Mindannyian a saját emlékeinkből, élményeinkből építjük fel a világ képzetét magunkban, abból, ami velünk történt. Ezekhez járulhatnak a generációkra viszszaemlékező családi emlékek. Nem tudom, milyen annak, aki velem ellentétben úgy nőtt fel, hogy nem ismerte meg több nemzedék emlékeit, tárgyait, írásait. Meg kell hallgatnom azt, aki nem hozzám hasonlóan nőtt fel, hogy ezt tudjam. És szeretném tudni.

■ *Nagyon sok műveltséganyag van a könyvben, képzőművészet, zene, irodalom...*

– Ebben nevelkedtem. Nem lehet úgy csinálni, mintha nem.

■ *Úgy tűnik, a szövegben tudatos rájátszások, utalások vannak. Például ha azt olvasuk valakiről, hogy „A szája mellett a két ránc alácsorgott, akár az üres árok”, lehetetlen, hogy ne jusson eszünkbe Pilinszky verse, az Apokrif.*

– Mert eszünkbe kell jutnia! Ha ismerem a Pilinszky-verset és meglátok egy ilyen arcot később, nem azért írom le Pilinszky sorával, mert sznob vagyok, hanem azért, mert ránéztem és azonnal ez jutott eszembe. Ha valakiről azt mondom, Rembrandt-öregember, a lehető legpontosabb kifejezést találtam meg a saját világomból, azt, amivel a legjobban el tudom mondani közelítően a „valami van”-t ottlik értelembe – arra a matematikai képletre gondolok, amit a *Budában* jegyez fel a kifejezhetőségről. Ha az óceániai kultúrában nőttem volna fel, nem így beszélnek. Akkor más legókockákból, más műveltséganyagból raknám ki szavakból a világot. Én ebből rakom ki, mert ebben élek.

■ *A művészet segíthet az élet elviselésében? Egy Chopin-prelűd, mondjuk az Esőcsepp?*
– Abban segít, hogy ad néhány jó pillanatot. De ha ott tart az életünk, hogy már csak elviselni lehet, ahelyett, hogy élnénk, akkor ugyanolyan öncsalás, mint a drog. Nem old meg semmit azzal, hogy szép, hogy felemel egy időre.

■ *Azért nem mindegy, hogy heroinfüggő vagy Chopin-függő-e valaki. Az egyik, feltehetően az utóbbi, kevésbé árt az egészségnek.*

– De attól, hogy olyan káprázatban – egyébként gyönyörű káprázatban – próbál valaki élni vagy túlélni, ami nem ártalmas és társadalmilag elfogadott, egy élet nem fog megváltozni. Ez illúzió. Chopin vagy Bach zenéje tényleg csodálatos, de nem old meg semmit. Azzal együtt, hogy a zenének óriási ereje van, és lehet indikátora egy változásnak az általa kiváltott katarzis, de ez messzire vezet. Mindenesetre amíg nem jut el valaki a hamleti vagy az arlequini életfordulatig, amiről Hamvas Béla ír az *Arlequin* című esszéjében, addig legfeljebb droként használja a kultúrát is. Az ethoszt is. Magát az életet is. Nem jutottam el a felemelt életig, nem lenne tisztességes erről beszélnem. Mielőtt beszélnék valamiről, amit nem valósítottam meg, jobb, ha eszembe jut Gandhi és a cukor esete, ami vagy igaz, vagy nem, de rávall akkor is: amikor egy anya azzal vitte hozzá a gyereket, hogy mondja meg neki, ne egyen cukrot, Gandhi azt kérte, jöjjön vissza két hét múlva. Akkor teljesítette a kérést. Amikor az anya megkérdezte, miért kellett erre két hetet várni, azt válaszolta, azért, mert akkor még ő is evett cukrot, de azóta leszokott róla. Akár kitaláció a történet, akár nem, sokat elárul arról a gondolkodásról, amit helyesnek tartok. Ezért egyelőre csak annyit tisztességes mondanom, hogy tudok a hamleti és az arlequini fordulatról, és tudok a felemelt élet lehetőségéről is, de én ezt nem valósítottam meg, ezért nem beszélhetek róla.

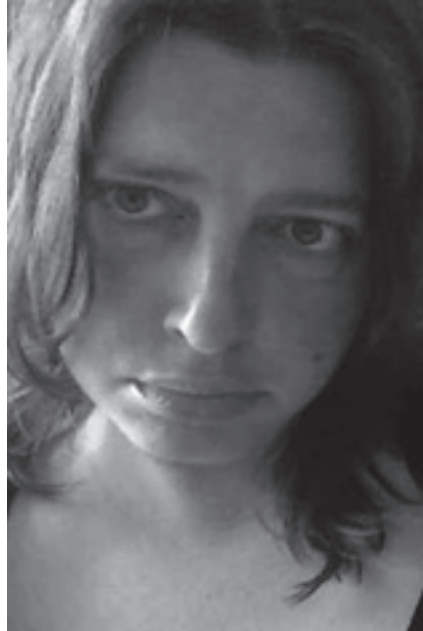
■ *Olvasás közben észrevétlenül kerülünk egy metafizikai síkra, ide vezet a legutolsó, egyetlen mondatból álló fejezet is, aminek a címe egyébként „Vélcse”.*

– Nem volt szándékom egy direkt metafizikai sík megteremtése, de tény, hogy erős metafizikai érdeklődés él bennem, érdekel a metafizikai festészet is, elsősorban Giorgio De Chirico. Nem tudtam, hogy egy közép-európai, magyar író megengedheti-e magának, hogy a művébe beemelje az indiai filozófiának bizonyos, remélhetőleg megértett gondolatait, hisz ezek egészen más gondolkodásmódot kívánnak meg, mint a mi antik-zsidó-keresztény hagyományra épülő kultúránk. A védikus filozófia kettősség-nélküliségről beszél például, ami azonnal romba dönti a mi európai sémáinkat, már a kezdetnél. Ha tovább akarunk jutni, ott kell eldobni mindent, amit addig tanultunk. Nagy, üres térben találja magát akkor az ember. De aztán jön a lényeg. Azt sem tudom, hogy minden olvasó érzékeli-e, hová ér el Dorka a mű végére, hogyan változik a gondolkodása. A könyv az ő felébredésének a története is.

■ ■ ■

D. Magyar Imre (1955): tanár, újságíró, irodalmár. Hét könyve jelent meg. Megjelenés előtt álló kötetei: *Párizs* (második, átdolgozott kiadás); *A magyarországi cigányság irodalma* (e témából PhD-fokozatot is szerzett).

Péntek Orsolya: képzőművész-író. 1993-ban először festőként mutatkozott be csoportos kiállításokon. Verseket és rövidprózákat 1999 óta publikál irodalmi lapokban, első kötete verseskötet volt, amely 2002-ben jelent meg a Fekete Zongora Kiadónál *Az őszön egy rőt-barna komondor borongol keresztül* címmel. A kötet megjelenése után verset már nem, csak novellákat publikált, első regényét, *Az Andalus lányait* közel tíz évig írta. A könyv a Kalligram Kiadónál jelent meg 2014-ben. A regény egy, az Osztrák-Magyar Monarchiától a jelenkorunk ívelő trilógia első kötete. A prózakísérlet második kötete *Dorka* könyve címmel 2017-ben szintén a Kalligramnál jött ki.

Kifordítva

(*The Clothes on Their Backs*)

Magányosan nőttem föl. Időm nagy részét az utcára néző kis szobámban töltöttem. Volt benne egy pamuttakaróval lefedett keskeny gyerekágy, a szembefalon egy bekeretezett kép, a *Hattyúk tava* egyik jelenete: a tánckar mint hattyúfiókák, hó, rózsaszínre színeződött víz. A könyveimet a komódon egy megcsorbult gipszló könyvtámasz és egy kutya nipp – úgy emlékszem, spániel – tartotta. Az egyetlen barátom a nappaliban lévő elefántcsontból készült kínai figura volt, akit a szüleim még Magyarországról hoztak magukkal. Simonnak hívták, és gyakran beszélt hozzám. Ezt sosem említettem a szüleimnek.

A ruhák a szekrényben furcsák voltak. Legtöbbjük adomány a WRVS-től:* tweed szoknyák; megsárgult viszkózbólú Pán Péteres gallérral, gyöngyház gombokkal és piszkos hó színűre szürkült csipkeszegéllyel. Nincs arról kép, hogy ezeket bármikor is viseltem volna. Apámnak nem volt fényképezőgépe, nem is tudta, hogyan működnek. Úgy tudom, semmi bizonyítéka nincs annak, hogy egyszer én is voltam gyerek.

Amire azokból az időkből emlékszem, az nem a gyermekkorom, hanem Benson Court, a ház, ahol laktunk. Látom magam a hosszú folyosókon, a közös udvaron és a szobámban, a szótárral bíbelődve, amit a szüleimtől kaptam. Díszes csomagolópapír borította, mintha legalábbis egy birodalom kulcsa volna (s szüleim számára, nem lévén angol anyanyelvűek, az is volt.) A szavak szeretete így született meg bennem. Bevándorlók jellemző tulajdonsága ez. A szobámban fekvé és gondolkodva a létezésem misztériumát próbáltam kisakkozni. Nem a házi feladatommal törődtem, hanem a gondolataimmal játszottam, ahogy egy nálam sportosabb gyerek egy labdát ütögetett volna a falhoz teniszütővel vagy dobált volna kosárra. A Naptól és a Holdtól, majd Ausztráliától való távolságunkon merengtem, aztán az orrom hegyéhez közelítettem az ujjammal, és azt gyakoroltam, hogy mennyire közel tudom vinni egymáshoz a két felületet, anélkül, hogy valóban összeérnének, és hogy vajon mérhető-e ez a távolság. Minden félelmetesen közelinek, és egyben távolinak tűnt. Mintha egy gyorsan robogó vonat vastag üvegén keresztül szemléltem volna a kinti világot, legalábbis a könyvek így írták le a vonatút élményét, én ugyanis még sohasem ültem egyen sem. Tizennyolc éves koromig nem hagytam el Londont.

Időn és téren kívül lebegtem. Bonyolultakat álmodtam, időnként rémálmok gyötörték. A liftben szellemeket láttam. Neurotikus voltam, félnék, hajlamos a megfázásra, inf-

* Women's Royal Voluntary Service – brit önkéntes segélyszervezet – a fordító megjegyzése.

luenzára, mandulagyulladásra. Az ágy nyugalma kedveltem – a puha takarót, télen dunát – a szobám zárt terét, és a kisebbnél kisebb búvóhelyeket.

A számomra is megfogalmazatlan és érthetetlen vágyaim miatt érzett frusztrációt a rágasban vezettem le. Tizenegy éves koromban pár hétig a körmömet rágtam, aztán megüvegpoharakat haraptam szét, amelyek megvágták a szám. „Hogy lehet ennyire erős az állkapcsa?” – kérdezte apám meglepetten.

Tinikorom elején volt egy rövid időszak, amit ma étkezési zavarnak mondanának: kizárólag fehér és sárga ételeket voltam hajlandó enni. Ám mivel ez nagyjából kenyeret, vaj, krumplit, csirkét és piskótát jelentett, nem lefogytam, hanem meghíztam. Ezután vörös ételeket kívántam: marhát, paradicsomot, almát, paradicsomos babot. Miután lefeküdtem, a szüleim kibeszéltek. Mikor éjjel kimentem pisilni az előszobából, hallgattam, mit mondtak rólam: azon vitatkoztak, hogy elvigyenek-e orvoshoz vagy ne. Az anyám azt mondta, igen, az apám, hogy ne. „Ne aggódj,” mondta, „majd kinövi.” „Nem neked kell fizetni, ha emiatt aggódsz,” mondta anyám. „Ennek semmi köze az anyagiakhoz. Minden rendben Viviennel, a lányok mind ilyen hisztérikusak. Persze, téged kivéve, Berta.”

Idővel valóban megnyugodtam és sztoikusán tekintettem az életre: elfogadtam, hogy a létezés fájdalma normális, és elkerülhetetlen.

Mire tizenéves lettem, elkezdtem magamat kívülről szemlélni. Mikor jöttem haza az iskolából, sokszor megálltam a kirakatok előtt, hogy megnézzem magam. Tanulmányoztam az embereket, hogy hogyan viselkednek a tömegben és individuumként, és ezen keresztül elsajátítottam a beilleszkedés technikáját. Ódzkodva bár, de megismerkedtem néhány lánnyal – a csendes kívülállókkal – az iskolából, és észrevétlen egy intellektuális csoport tagja lettem, akikkel hétvégente moziba, az Oxford Streeten lévő Academybe jártam, ahol idegen nyelvű filmeket néztünk. Utána elmentünk a Sohóba habos kávét inni. Majd hazamentem Benson Courtba, ahol a szüleim vacsorával, egy tálcán az ölükben tévéztek, kvíz show-kat, szappanoperákat, vígjátékokat néztek. A kreativitás nem volt erős oldaluk.

Az anyámnak egyik lába rövidebb volt, mint a másik. Soha nem láttam barna botja és saját kezűleg készített barna nemezmellénye nélkül, hogy „a hátamat melegen tartsa.” Egyik nap, mikor jöttem haza az iskolából, láttam, ahogy a nagy forgalomban próbál átkelni az úton Marylebone High Streetnél, a kocsmánál. Ő nem vett észre engem. Amikor botját a járdáról az úttestre tette és várta, hogy az autók és teherautók lelassítsanak, egy veréb szállt a fejére. Biztosan érezte, ahogy a karmok a bőrébe karmolnak, de nem sikított. A feje fölé nyúlt, és megsimította a veréb hideg, száraz szárnyát. A madár nem repült el azonnal, és nem próbálta kivájni a szemét, hanem pár pillanatig a feje fölött repkedett, pár centire gesztenyebarna hajától, amire távozása előtt egy kis fehér kupacot pottyantott.

Szégyleltem volna – karonfogva – egy olyan nővel hazasétálni, akinek nem elég, hogy madárszar van a fején, még egy vastag barna gumivégű bottal is jár. Egy nővel, aki magától értetődően belekarol a lányába, mert úgy gondolja, így sétál együtt anya és lánya, így fejezik ki egymáshoz tartozásukat. Hogy elkerüljem, befordultam a Moxon Streeten, és egy sor jobbra kanyar után visszaérkeztem oda, ahonnan elindultam. Így anyám után pár perccel értem haza.

A fürdőszobában találtam, ahol éppen haját mosott. Mosolyogva egy rádióból ismert dallamot énekelt. „Képzeld”, mondta, „tiszteletét tette nálam egy kismadár, és bár először nagyon nem örültem neki, úgy tudom, jó szerencsét hoz. Igen, holnap biztosan valamilyen szerencse fog érni.”

És így is történt. A reggeli postával egy levél érkezett: nyereménybetétkönyvön nyertünk 10 fontot. „A madár miatt van”, mondta anyám. „Köszönjük, kismadár!”

Szóval, ilyen volt ő.

■ ■ ■

Fordította: Strickland-Pajtók Ágnes

Linda Grant (1951, London): brit újságíró és regényíró. A *The Clothes on Their Backs* című regénye, mely a Booker-díj rövid listájára is felkerült, 2008-ban jelent meg.

MIGRÁCIÓ ÉS IRODALOM: magyar bevándorlók a kortárs brit prózában

Charlotte Mendelson
Almost English
és Linda Grant
*The Clothes on Their
Backs* című regényének
interkulturális olvasata

Milyen lehetőségei vannak Londonban egy harmadik generációs magyar bevándorlónak a beilleszkedésre? – teszi fel kérdést Charlotte Mendelson 2013-ban a Booker-díj hosszú listájára is felkerült *Almost English*¹ című regényében, mely 2017-ben *Törtmagyar* címmel magyarul is megjelent.² Az 1980-as években játszódó, egy háromgenerációs csonkacsaládot bemutató történetet a párhuzam és a kontraszt markánsabb megjelenéséért érdemes egy nagyon hasonló tematikát feldolgozó, szintén a Booker-listára felkerült brit regény, Linda Grant *The Clothes on their Backs*³ ellenében és azal együtt vizsgálni.

Németh Zoltán *A migráns irodalom lehetőségei a közép-európai irodalmakban* című tanulmányában a migráns irodalom öt fő típusát különbözteti meg, melyek közül a negyedik csoport „a Magyarországról kitelepülő magyar származású, vagy magyar, vagy bilingvális, vagy magyarul már nem író alkotók” köre.⁴ A két vizsgált mű szerzőjére illik Németh definíciója, hiszen bár a felmenők származása nyelvtileg ugyan már nem (esetleg nagyon kevésbé) határozza meg őket, a migráns lét hétköznapi megtapasztalása mégis meghatározó élményük. Charlotte Mendelson, akinek nagyszülei az 1930-as évek végén vándoroltak el Kárpátaljáról, egy interjújában így fogalmazza meg mindent: „Nem érzem magam angolnak. Mondjuk, nem érzem magam másnak sem, de igazán angolnak sem.

Bár két generáció választ el, mégis magamban hordozom a bevándorló bizonytalanságát...”⁵

Linda Grant szintén harmadgenerációs bevándorló, az ő apai és anyai nagyszülei a lengyel, illetve az orosz antiszemitizmus elől menekülve jutottak Liverpoolig. Érdekes módon regényhőseinek hátterét mégsem saját sorsa adja, Kovácsék magyar tájak: a Zemplén lakói, Tokaj és Budapest izgalmas világa után vágyódnak.

Charlotte Mendelson és Linda Grant regényeiben közös, hogy mindkettő főhőse egy-egy bevándorló őszökkel rendelkező fiatal, magyar származású lány, aki próbálja legyőzni az asszimiláció vágyának és az elődök kultúrájának párhuzamos megéléséből fakadó frusztrációt, s személyisége romjait önazonos identitássá építeni.

Statikus identitás a kultúrák egymásnak feszülése miatt nem lehetséges, inkább egyfajta Stuart Hill-i identifikációnak lehetünk szemtanúi: annak megértésének, hogy az identitás nem konstans állandó, hanem állandóan mozgásban lévő változó.⁶

E felismerés (a regények hiányosságai ellenére) már legitimálja a történeteket és azok interkulturális vizsgálatát. Hiszen olyan fontos, kurrens és megkerülhetetlen problematikát tesznek eléink, mint a migráns lét hétköznapi nehézségei, az asszimiláció opciója, a kisebbség és többségi társadalom viszonyai és ezen keresztül magának a témának, a migránsirodalomnak a mibenléte és egyáltalán létjogosultsága.

Már az elnevezés is problémás: a migráns irodalom pejoratív konnotációi miatt a legtöbb ilyen háttérű művész kirekesztőnek érzi, s helyette az interkulturális, illetve a transzkulturális elnevezést tartják elfogadhatónak. E terminus technicus előnye az is, hogy tágabb teret biztosít az értelmezésnek: a vizsgált művek körét nem korlátozza a bevándorló-szerzők opusaira, a leszármazottakból lett írókat is értelmezési körébe veszi, sőt, akár a nem migráns háttérű, csupán a kultúrák összeütközését, találkozását bemutató műveket sem különíti el. S így elsimítja azt a szörszálhasogató, technikai kérdést, hogy a bevándorlók leszármazottai hányadik generációtól tekinthetők őslakosnak. Például, ahogy Linda Grant és Charlotte Mendelson kapcsán is látható: annak ellenére, hogy mindketten Nagy-Britanniában születtek és szocializálódtak, az idegenség élménye mégis meghatározó lett számukra.

Nézzünk most meg, milyen konkrét, a másság érzetéhez kapcsolódó jelenséget vetnek fel a vizsgált narratívák. A két regény főhősének, Marinának (*Almost English*) és Viviennek (*The Clothes on Their Backs*) az életét nagyon hasonló élmények határozzák meg: mindketten úgy érzik, hogy az otthon különös, izolált világa összeegyeztethetetlen a kinti világ valóságával. Az ételek, a nyelv, a ruhák, a prioritások különbözősége a kultúra hofstedei mindent átszövő voltát bizonyítja,⁷ és megfosztja a lányokat attól, hogy bárhol is komfortosan, biztonságban érezzék magukat. A másság valamiféle állandó és leküzdhetetlen szégyénérzet formájában jelenik meg mindkét tini esetében. Ezt ragadja meg például Mendelson regényének Charles Dickens idéző mottója is: „It’s a most miserable thing to be ashamed of home.”⁸

A hasonló alaphelyzet azonban meglehetősen eltérő reakciókra, a kint és bent egymásnak feszülésének elsimítására tett különböző megoldásokra készíti a főhősöket. Marina úgy érzi, a magyar és az angol identitás nem fér meg egymás mellett, s választania kell. Hoszszas őrlődés után a magyart (megpróbálva) elutasítani, britek igyekeznek válni: londoni otthonukból elköltözve egy vidéki elit bentlakásos iskolától várja identitásának egyértelműsítését, a konzervatív brit osztályrendszerbe való legitim betagozódását.

Vele szemben Vivien a konkrét nemzethez való tartozás lehetőségét elvetve a nemzeten fölüli kozmopolita szerepét ölti magára. A szó szoros értelmében, hiszen számára az új identitás a ruhákban való önkifejezésen alapul: extravagáns, szinte jelmezszerű, mások által nem hordott darabokon keresztül a másság felvállalásához könnyedséget társít. „...I started to try on characters in novels for a day or two, to see how they fitted. I’d dress like them, think like them...”

Az identifikáció folyamatának Marina életében is markáns, jól látható jelzői a ruhák: ő maga nem nagyon tudja, milyen öltözetet vegyen magára, rendsze-

resen tanácstalan, mi a megfelelő ruhadarab. E kínunk vagyunk például tanúi, mikor újdonsült barátjának befolyásos szüleihez készül látogatóba. („There you go,’ Guy’s sister says, holding out a miniskirt in bright turquoise wool, somewhere between tweed and felt. [...] ‘I,’ says Marina her cheeks burn; she can feel sweat on the backs of her knees and in her armpits. She thinks: I cannot do this.”) Ám a ruházkodás nem kisebb gyötrelme akkor sem, ha hagyja, hogy nagynénjei vegyék kézbe. („Marina turns round and sees the blouse Rozsi is holding out to her: olive satin with a leaping gazelle motif.”) Ez az így se jó, úgy se jó, senkiföldjén lévő lézengés, mely Marina központi tulajdonságává válik a bhabha-i senkiföldjének tapasztalatát negatív előjellel látja el. Hiszen, míg Homi Bhabhánál a marginalitás élménye akár előnnyé is válhat, mivel az egyén számára egyfajta új, különleges értelmezés és látásmód lehetőségét hozza magával,⁹ addig Mendelsonnál ez a köztes tér kizárólag pejoratív felhangokkal bír. A heterogén jelentések helyett itt minden értelmét veszti, az egymás felé való kitérülködés helyett az elszigeteltség, kínzó magány a jellemző.

Marina izoláltsága különösen azért látványos, mivel egy emberekkel zsúfolásig teli kis térben történik: a lány egy kétszobás lakásban él anyjával, nagyanyjával, és annak két húgával. Ebből a lineáris családból feltűnően hiányoznak a férfiak: meghaltak (nagyapja), elmenekültek a családi kötelességek felelőssége elől (Peter, az apa), vagy a körülményeknek és a sze-

mélyes döntésnek köszönhetően hiányoznak (a nagynénik nem házasodtak meg). Ebben a térben paradox módon a privát szféra hiánya fokozza szinte az elviselhetetlenségig Marina magányát. A lány, bár a lakás minden pontján belebotlik valakibe, az őt körülvevő rajongás ellenére – vagy talán éppen amiatt – nem talál magának bizalmast. A generációs és a kulturális szakadékot a kölcsönös szeretet és megfelelni vágyás sem képes áthidalni.

A generációk közötti szakadékot a centrumhoz és perifériához fűződő viszonyok is jelzik: míg a szülőknagyszülők életét, bár térben távol vannak, mégis a Kárpát-medencéből magukkal hozott, megörökölt viszonyrendszerek, események és emlékek határozzák meg, addig a gyermek számára a felmenők múltjának helyszínei már a perifériára szorulnak, nekik Anglia (ezen belül is London) a tér, ahol érvényesülni akarnak, és ahol a lényeges dolgok történnek. Ez az ellentétes irányú folyamat a kulturális centrum és periféria fogalmak önkényes értelmezésére, megélésére ébreszti rá az olvasót. Ahogy Eleni Kefala is megállapítja: a kultúra fogalmát – mivel téren és időn fölül áll – lehetetlen a centrum és a periféria fogalmak mentén értelmezni.¹⁰

A nyelv kultúrába ágyazottsága és az ezzel vívott harc is megkerülhetetlen kérdése az interkulturális irodalomnak.¹¹ Vizsgált regényeinkben a nyelvvel való küzdelem két szinten is fut: a narratívák fikatív szintjén és a szerzők saját nyelvhasználatának nem tudatos szintjén.

A másságot az idősebb, első generációs bevándorlók hibás angol nyelvhasználatában, erős akcentusá-

ban, nyelvtől való megfosztottságában tudatosan jelenítik meg a szerzők, s erősítik a bevándorlók elszigeteltségének érzetét. Linda Grant szövegében például a szótár mint egy királyságba való bebocsátást biztosító kulcs jelenik meg.¹² Ez a tendencia Mendelson történetében is markáns, a magyar nagynéniket itt szinte a komikumba sorolja ormóttan nyelvhasználatuk. „– Dar-link’ they hear again from the doorway, ‘hurry. We have still to set out the sair-viette.’”

A hibás használatnak van azonban egy másik szintje is: a magyar nyelv nem megfelelő használata. Ám míg az ez előző, az angol nyelv eltorzítása a szerzők szándékos, művészi eszköze volt, addig a magyar nyelvi hibák tömkelege nem szándékos, tehát valódi hiba. Különösen az *Almost English*-ben lelhetők fel elírások. (Többek között: Virág virágnak. Imré; Yoy de édes; Em érted; Nem tu dom; Boldog születésnap; Leljesen hülye; A borjúlábakat megkoppaszjuk...) Linda Grant könyvében csak egy, látszólag kicsi, ám elég zavaró elírás van: az idősödő szülők rendre a „Zémplen” lankáit emlegetik nosztalgikusan. Az apró, ám a magyar beszélő számára zavaró ékezcserére éppen a regény központi érzését, a szülőföld utáni vágyódást teszi nevetessé és semmisíti meg. Hiszen a magyar nyelvi hibák sora, melyet sem a szerző, sem a korrektor, sem a jó nevű kiadók szerkesztői nem vettek észre, nem éreztek fontosnak ellenőrizni, a nem angol nyelv fölcserélhetőségét, lényegtelen voltát jelzik, s ezáltal aláássák, s a periféria világába száműzik az idegen kultúrát,¹³ s szinte Spivakkal együtt bizonyítják, hogy az alárendelt, a subaltern valóban nem tud beszélni, valóban nincsenek hatékony verbális eszközei, hogy érdekeit képviselje.¹⁴

Összefoglalva: a két a regény interkulturális olvasatának talán az az elsődleges hozadéka, hogy mind a történetek szereplői által, mind maguknak a szerzőnek kulturális meghatározottságán keresztül annak a többkultúrájú egyéneket jellemző identitásnak lehetünk tanúi, mely a kultúrák olyatén egymásra hatását jelenti, mikor az egyes elemek egymásba olvadnak, egymástól elkülöníthetetlenek lesznek. A migránslétnek ez a fajta immanens hibriditása, mely nem a tudásrétegek egymásra rakódását, sokkal inkább összemósódását jelenti, úgy tűnik, egyaránt magával hozhatja a kozmopolitizmus mindenhová tartozás érzését, illetve a kirekesztettség, a megnemértettség otthontalanságát. Vagyis Bhabhával szólva: „A kultúra [...] éppúgy a túlélés és a szupplementaritás kényelmetlen és zavaró gyakorlatává válik, mint amennyire ragyogó létezése a gyönyör, a megvilágosodás vagy a felszabadulás pillanatát nyújtja. Ilyen narratív pozíciókból keresi a posztkoloniális irány egy új, kollaboratív dimenzió megerősítését és kiterjesztését, mind a nemzet-tér határain belül, mind pedig a nemzetek és a népek közti határokon keresztül.”¹⁵

- 1 Charlotte Mendelson: *Almost English*, 2013, Kindle kiadás, Amazon.
- 2 Charlotte Mendelson: *Törtésmagyar*, Libri, Budapest, 2017. Fordította: Nagy Gergely
- 3 Linda Grant: *The Clothes on Their Backs*, 2008, Kindle kiadás, Amazon.
- 4 Németh Zoltán, *A migráns irodalom lehetőségei a közép-európai irodalmakban*, Iskolakultúra, 26 (2016) 1. sz., 67.
- 5 „Someone once said to me that I always used to refer to myself as foreign and they thought it was a bit of a pose and then they met my grandmother! I don't feel English. I also don't feel anything else but I don't feel exactly English. I think I've got the insecurity of the immigrant even though I'm two generations away, so I really identified with that and that feeling that there's a right way to dress, be, choose, like different things, and somehow I don't know about it because I'm bit of a scruffy foreigner.” <http://bookanista.com/charlotte-mendelson/> (2017. 10. 18.)
- 6 Stuart Hill: *A kulturális identitásról*. In: Feischmidt Margit (szerk.): *Multikulturalizmus*, Osiris Kiadó – Láthatatlan Kollégium, Budapest, 1997, 61: „Az a szubjektum, melyet előzőleg egységes és stabil identitásként tapasztaltak meg, szétterjedezik; nem egyetlen, hanem több, néha elmentmondásos és határozatlan identitásból áll össze. Ennek megfelelően azok az identitások, amelyek a «kinti» társadalmi tájakat alkották, és amelyek biztosították a szubjektum összhangját a kultúra objektív «szükségleteivel», a szerkezeti és intézményi változás következtében felbomlanak. Az identifikáció folyamata, melynek során a kulturális identitásunkat kialakítjuk, végtelenné, változókonnyá és problematikussá vált.”
- 7 Geert Hofstede – Gert Jan Hofstede – Michael Minkov: *Kultúrák és szervezetek. Az elme szoftvere*, VHE Kft., Budapest, 2001, 35: „A szociálintropológiában a kultúra jelentésébe beletartozik az [...] összes gondolkodási, érzelmi és cselekvési minta. Tehát nemcsak az elme finomítását célzó tevékenységek tartoznak ide, hanem az élet mindennapi és gyakran jelentéktelen dolgai, mint például a köszönés, evés, az érzelmek kimutatása vagy elrejtése, hogy milyen távolságot tartunk másoktól, a szeretkezés vagy a tisztálkodás.”
- 8 „Nincs nyomorultabb dolog, mint ha az ember szégyelli az otthonát.” (Bartos Tibor fordítása)
- 9 Homi K. Bhabha: *A posztkoloniális és a posztmodern*, Helikon, 42. (1996) 4. sz., 485: „... életünket és gondolkodásunkat illetően olyan kultúráktól tanulhatunk a legtöbbet, amelyek mintegy történelmi ítéletként a leigázottság, az uralom, a diaszpóralét, valamint a kiszakítottság élményéből táplálkoznak. Sőt, egyre erősebb az a meggyőződés, hogy a társadalmi marginalitás mindent átható élménye – amint az a nem kanonizált kulturális formákban testesült ölt – kritikai eljárásunkat is alapvetően alakítja.”
- 10 Eleni Kefala: *Falsification, Robberies, and Irreverence in the Periphery*, Gramma, 13 (2005), 165–166 <http://www.enl.auth.gr/gramma/gramma05/Kefala.pdf>. (2017. 10. 18.) „The term periphery is a convention, which refers to countries that do not belong to the center of what we call the center of political, economic, military, scientific and technological power; yet, [...] culturally the world is a sphere whose circumference (periphery) is everywhere and whose center is nowhere. Culture is multi-lateral and multitemporal; it is thus by definition illegitimate, improper, and ultimately impossible to conceive it in terms of centers and peripheries.”
- 11 Nagy Hajnalka: *Az irodalom senkiföldjén, Transzkulturális irodalom és osztrák kultúra*, Forrás, 4. (2012) 10. sz., 14: „A nyelvi otthontalanság, illetve idegenség a transzkulturális irodalom második legfontosabb aspektusa, melynek poetológiai vonatkozásai vannak. A migráns háttérrel rendelkező írók ugyanis nemcsak a privát szférában élik meg a nyelvtelenség, illetve a többnyelvűség tapasztalatát, hanem az írásban is.”
- 12 „... my dictionary which my parents had handed over in embossed wrapping paper, as if it was the keys to the kingdom (which for them, whose native tongue was not English, it was).”
- 13 Azok az olvasók, akik Charlotte Mendelson regényét magyarul olvassák, nem találkoznak nyelvi furcsaságokkal: a fordító, Nagy Gergely jó érzékkel, a kultúrák diplomatikus mediátoraként elsimítja az anomáliákat.
- 14 Gayatri Chakravorty Spivak: *Szóra bírható-e az alárendelt?* Helikon, 42. (1996) 4. sz., 450–483.
- 15 Homi K. Bhabha: *A posztkoloniális és a posztmodern*, Helikon, 42. (1996) 4. sz., 487–488.

Strickland-Pajtkó Ágnes (1981, Eger): irodalom- és kultúrakutató. Az Eszterházy Károly Egyetem Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszékének adjunktusa.

Szlovák-magyarTRANSZfer

ablak oblok abrosz obrus alamizsna almužna apát opát asztal stôl bárány
baran betyár beťár bicikli bycikel bivaly bivol bolha blcha borotva britva
boszorka bosorka buzogány budzogáň cékla cvikla cédula ceduľa ciel
ciel citrom citrón csákány čakan csekk šek cseresznye čerešňa csésze
čaša csizma čižmy dinnye diňa ebéd obed gazda gazda gesztenye gaštan
gomb gombík gulyás guláš gúnár gunár hír chýr huncut huncút huszár
husár iskola škola jácint hyacint kabát kabát kacsa kačica kalács koláč
kamra komora káposzta kapusta kastély kaštieľ kasza kosa kémény
komín kolbász klobása kolostor kláštor konyha kuchyňa labda lopta
lámpa lampa macska mačka málna malina mandula mandľa medve
medved' mészáros mäsiar molnár mlinár mocsár močiar múzsa múza
narancs pomaranč olaj olej páncél pancier palacsinta palacinka pálinka
pálenka paprikás paprikáš páros párny pásztor pastier patak potok
patkány potkan patkó podkova pék pekár péntek piatok pénz peniaze
pilóta pilot pince pivnica pogácsa pagáč répa repa ribizli ribezle rozs
raž rózsa ruža szánkó sanky széna seno szalonna slanina szilva slivka
szombat sobota szamár somár szarka straka szerda streda asztal stôl
szoknya sukňa szomszéd sused szablya šabľa sál šál sátor šiator iskola
škola sztrájk štrajk sógor švagor takács tkáč tánc tanec tányér tanier
uborka uhorka utca ulica udvar dvor vacsora večera vidék vidiek ablak
oblok abrosz obrus alamizsna almužna apát opát asztal stôl bárány
baran betyár beťár bicikli bycikel bivaly bivol bolha blcha borotva britva
boszorka bosorka buzogány budzogáň cékla cvikla cédula ceduľa ciel
ciel citrom citrón csákány čakan csekk šek cseresznye čerešňa csésze
čaša csizma čižmy dinnye diňa ebéd obed gazda gazda gesztenye

JÓ KÖNYV, JÓ SZOMSZÉDSÁG

Kísérlet a szlovák díszvendégség
folyamatának összegzésére
a 23. Budapesti Nemzetközi
Könyvfesztiválon 2016-ban,

avagy

33 könyv és 7 folyóirat margójára röviden

A szlovák irodalom díszvendégsége a 23. Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon április 21-24. között 2016-ban utólag siker-történetnek nevezhető. Az említett évben sosem látott mennyiségben jelentek meg szlovák szerzők művei magyar fordításban. Ez a jelenség rámutat a múlt, jelen és jövő kérdéseire is a szlovák művek kiadása terén Magyarországon, illetve a szélesebb kulturális együttműködés és a kultúrdiplomácia kérdéseire és lehetőségeire is. Ehhez próbál ez a szöveg rövid áttekintést nyújtani.

Az, hogy a szépirodalmi fordítók csakúgy, mint a régio kultúrmenedzserei, a szlovák–magyar kulturális kapcsolatok lelkes, de nem egy esetben más szakképesítéssel bíró művelői, akik egyfajta belső elhivatottságból, szenvedélyből foglalkoznak az adott területtel – tünetértékű. Ennek bonyolult, mély okai vannak, és nemcsak a szlovák–magyar történelmi kapcsolatokban, hanem az állami, a tudományos és egyéb intézmények kommunikációjának jelenlegi jellegében és állapotában gyökereznek. A legtöbb esetben inkább beszélhetünk alig hatékony vagy formális kapcsolatokról vagy a kommunikáció hiányáról.

Néhány kivétel persze létezik. Ilyen például a MTA BTK Irodalomtudományi Intézet és a SZTA Világirodalmi Intézetének közös munkája, néhány múzeum közös projektje, galériák együttműködése.

Hosszú évek óta fennálló probléma a szakképzett fordítók, összehasonlító irodalomtörténészek,

kultúrmenedzserek oktatása is. Bár léteznek Szlovákiában (Nyitrán, Eperjesen, Prágában, Besztercebányán, Pozsonyban, sajnos ezeknek zöme már csak múlt időben) és Magyarországon (Budapesten, de Piliscsabán már csak múlt időben) is közép-európai, hungarológia, szlovakisztikai képzések, főiskolai szakok, a gyakorlatban mégis csupán elvétve találkozhatunk ilyen végzettségű szakemberekkel, a szakok végzős hallgatói általában teljesen más területeken helyezkednek el. Ennek okát főleg abban látom, hogy elhanyagolható mennyiségű szakembert foglalkoztat az a kevés intézmény, amely e területen jól működik. Ez sajnos a közép-európai országok közötti kulturális kapcsolatok hiányának eredménye, és annak, hogy bár gyakran hangoztatják a kölcsönös érdeklődést és nyitottságot, mégsem kap elég teret az országok közötti reális együttműködés a kultúra és a tudomány terén. Szerencsére itt is működnek civil szervezetek, polgári társulások és érdekcsoportok, de ezek egyelőre nehezen tudják teljes egészében helyettesíteni a nagyobb, állami intézmények munkáját.

Könyvkiadás

Mindezek eredményeképpen, mikor a 2015-ös év elején, hosszas egyeztetések után döntés született Szlovákia díszvendégségéről, a magyar könyvkiadók szín-

te semmit sem tudtak a szlovák irodalmi életéről, sem a szerzőkről.

Egyetlen könyvkiadó létezett (és megint részben múlt időt kell használnunk), amelyik számottevően, programszerűen és körültekintően tudott beavatkozni a szlovák–magyar irodalmi kapcsolatokba a 90-es évek elejétől fogva: a Kalligram. A két kultúra határára való létezésnek köszönhetően egyedül a Kalligram szólította meg egyszerre – a munkatársait és a szerzőit tekintve is – mind a szlovák, mind pedig a magyar irodalmi, irodalomtudományi és társadalomtudományi élet legjobb szakembereit. A Kalligram munkája nélkül a szlovák–magyar kulturális kapcsolatok helyzete (természetesen főleg a könyves kultúra/könyvkiadás terén) ma sokkal reménytelenebb lenne.

Kisebb mennyiségben ugyan, de a szlovák irodalom magyar kiadásával foglalkozott a szlovákiai AB ART Kiadó (Leginkább Vályi Horváth Erika műfordító ajánlására jelentek itt meg pl. Ivana Dobrákovová, Jana Juráňová, Uršula Kovalyk, Irena Brežná művei), és a magyarországi Magyar Napló (itt Václav Pankovčín, V. H. Vajanský, Marek Vadas, Stanislav Rakús egy-egy kötete jelent meg Barnabás Barna, Pengő-Tóth Annamária, Forgács Ildikó fordításában).

A helyzet 2015-ben

A 2015-ös évben tehát a magyarországi könyvkiadónak (a Kalligram kivételével) minimális elképzelésük sem volt a szlovák irodalomról. Az egyetlen ismerős név talán Pavel Vilikovský volt, akinek a Kalligram jóvoltából több könyve jelent már meg magyarul. Ugyanúgy nem hallottak a magyar kiadók az 1996-tól működő SLOLIA alapítványi rendszeréről sem, amely a szlovák irodalom idegen nyelvekre fordítását támogatja. Nem létezett egyetlen információs csatorna, egyetlen intézmény sem, amely ezekről valamint a figyelemre méltó szlovák szerzőkről tájékoztatott volna.

Még a legnyitottabb, komoly magyar kiadók közül sem mert senki belevágni ismeretlen szlovák szerzők könyveinek kiadásába anyagi támogatás nélkül. Ha már kiadással próbálkoztak, maradtak inkább a cseh és a lengyel szerzőknél – az ismert klasszikusok miatt így nagyobb olvasói érdeklődésre számíthattak.

Magyarországon a rendszerváltás után évente átlagosan 1,5-2 kötetnyi szlovák szépirodalmi könyv jelent meg magyarul, azok többsége is a szlovákiai székhelyű magyar kiadóknál (Kalligram, AB ART). Az egyetlen magyarországi könyvkiadó, amely publikált néhány könyvet szlovák szerzőktől, az említett Magyar Napló volt, 2000 után pedig a Napkút (Forgács Ildikó fordításában Dušan Šimko *Gubbio* c. regénye jelent itt meg.)

Fordítói lelkesedés

A korántsem ideális helyzet ellenére akadt pár olyan fordító, akiben volt elhivatottság, érdeklődés, lelkesedés, aki nem vesztette el a reményt, hogy a szlovák irodalom kaphat esélyt a magyar irodalmi élet kontextusában. 2014 őszétől a Szlovák Intézetben fordítók egy csoportja (kb. 10–15-en) szemináriumokat rendezett *Fordítói szalon* címmel. Ezt a törekvést a Szlovák Intézet mellett a LIC (Literárne informačné centrum) Pozsonyból is valamelyest támogatta. A résztvevők között voltak: György Norbert, Pénzes Tímea, Mészáros Tünde, Forgács Ildikó, Pengő-Tóth Annamária, Dósa Annamária, Vályi-Horváth Erika, Garajszki Margit, Hizsnay Tóth Ildikó, Flóra Petovská, Dobry Judit és mások. A szemináriumokon a fordítók szlovák és magyar szerzőkkel találkoztak (Peter Šulej, Katarína Kucbelová, Svetlana Žuchová, Varró Dániel, Kiss Noémi, Csordás Gábor és mások), előadásokon vettek részt, konkrét szövegek fordításairól konzultáltak. És ők készítették elő a magyar kiadók számára rendezett első *Szlovák irodalmi börsét* 2015 márciusában a Szlovák Intézet koordinációjával.

Ők voltak azok a fordítók, akiken később a 2016-os szlovák irodalmi díszvendégség sikere múltott. Az ő sorukat bővítették kitűnő fordításaikkal még Csehy Zoltán, Polgár Anikó, Böszörményi Péter, Balogh Magdolna, Tamara Archlebová, Tóth-Ozsvald Zsuzsa, Tóth László, Bolgár Katalin, Bilász Boglárka, Bába Laura, Jakabffy Imre, Bolemant Lilla, Horváth Réka.

Ugyanakkor a Szlovák Intézet a 2014 őszétől havi rendszerességgel megszervezett Fordítói szalon mellett az *Irodalmi Oázis* nevű eszmecsere is elindította. Az Irodalmi Oázis szinte minden hónapban a szlovák irodalom, az újonnan kiadott kötetek, de még meg nem jelent szlovák művek és ismeretlen szerzők bemutatását tűzte ki célul magyarországi kolégáik szemszögén keresztül. Fontos volt közvetlenül megszólítani a befogadó irodalmi közeg szereplőit, hogy a szlovák szerzők művei tényleges esélyt kapjanak megmutatkozni, és ne tűnjenek el, mint már nem egyszer, a magyar könyvrenegetegben. Így mutatkozott be Budapesten számos szlovákiai író és irodalomtörténész: Jana Juráňová, Uršula Kovalyk, Zuska Kepplová, Jana Beňová, Mila Haugová, Vito Staviarsky, Veronika Šikulová, Karol Chmel, Vlado Janček, Michal Hvorecký, Svetlana Žuchová, Peter Balko, Peter Hunčík; de irodalomtörténészek is: Adam Bžoch, Jozef Tancer, Ivana Taranenkova, Radoslav Passia, Marta Součková, Görözdí Judit, Németh Zoltán; szlovák műfordítók és szerkesztők: Lucia Satinská, Eva Andrejčáková, Gabriela Magová, Hizsnay Tóth Ildikó, György Norbert; de akár film-

rendezők is: Peter Kerekes, Prikler Mátyás, stb. Akik fogadták őket magyar részről: Wessely Anna, Balogh Magdolna, Márton László, Háy János, Závada Pál, Kiss Noémi, Radics Viktória, Varró Dániel, Csordás Gábor, Erdős Virág, Horváth Viktor, Nádasdy Ádám, Németh Gábor, Deczki Sarolta, Karádi Éva és mások. Az Oázisban a résztvevők olyan témákkal foglalkoztak, amelyek mindkét oldalt képesek voltak megszólítani, mint például a többnyelvű városok, az úgynevezett szlov-magy nyelv, nők a nagyvilágban, multikulturális tradícióink, visegrádi költők és fordítók, a kortárs szlovák irodalom rétegei; de voltak beszélgetések már nem élő szerzőkről is, pl. Leopold Laholáról és Peter Pišťanekről; valamint a Magyar Lettre Internationale folyóirat szlovák blokkjainak bemutatói. Olyan törekvés volt ez, amelynek célállomása a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztivál szlovák díszvendégsége lett, amit azonban az elején még maguk a szervezők sem sejtettek.

Az Irodalmi Oázisról¹ rendszeresen ismertetett a magyarnarancs.hu, a litera.hu, az irodalmijelen.hu és más online portálok. De a nyomtatott médiában² is megjelentek róla cikkek. Proics Lilla tudósított az egy éves Oázisról a Tiszatájonline oldalán.³

A Lettre és a Karádi-jelenség

A magyar irodalmi közeg meghódítása közel sem egyszerű feladat a szlovák irodalom számára, de a folyóiratok, elsősorban a Magyar Lettre Internationale Karádi Éva főszerkesztővel az élén, továbbá a Kalligram, az Irodalmi Szemle, a Látó, az Opus, az Élet és Irodalom és a Jelenkor is nagy segítséget nyújtottak ehhez. A Lettre 1991-es indulása óta köztudottan nyitott volt az európai szerzők iránt, közöttük pl. Pavel Vilikovský, Peter Zajac, Martin M. Šimečka és más szlovák szerzők írásait is publikálta. Mégis a 2006-os évben kiadott 63. lapszám jelentette a valódi mérföldkövet a szlovák irodalom számára a Lettre szlovák irodalomról átfogó képét nyújtó tematikus blokkjával⁴. A szám bemutatója Pavel Vilikovský és Esterházy Péter közös felolvasóestje volt 2007 januárjában, amelyet Németh Zoltán irodalomtörténész vezetett a Szlovák Intézetben, a Mona Sentimental szlovák egyesület és a Lettre közös szervezésében. Ez egy ritka és annál jelentősebb esemény volt. De ezen a projekten belül mutatkozott be Budapesten egy beszélgetés keretében Kali Kertész Bagala könyvkiadó és szerzői, Vlado Janček, Pavol Rankov és Balla is, akiknek abban az időben még nem jelent meg magyar nyelvű könyvük.

Hasonlóan ünnepszámba menő alkalmak voltak a budapesti Kalligram-estek és lapszámbeutatók

Szigeti László vezetésével, amelyek 1990 után indultak Rudolf Chmel akkori csehszlovák nagykövet és Karol Wlachovský, a csehszlovák kulturális központ igazgatójának működése idején. Itt találkoztak a szlovák és magyar irodalmi és közélet jelentős személyiségei. A Kalligramnak az irodalmi és társadalmi életben játszott fontos szerepe lényegében megalapozta, előre vitte a szlovák díszvendégség ügyét. Maga Szigeti László közvetített egyrészt a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete, másrészt a szlovák kulturális minisztérium és a pozsonyi Irodalmi Információs Központ (LIC) között. A minisztérium végül finanszírozta a díszvendégséget, a LIC pedig az egyik fontos szervezője volt. Az, ami magától értetődőnek tűnhet a könyvfesztivállal kapcsolatban, korántsem volt az, hiszen a meghívásról és a meghívás elfogadásáról szóló döntéseket hosszú hónapok mérlegelése és egyeztetése előzte meg.

Az előkészületek

A díszvendégség előkészítésére és megszervezésére a LIC-nek és a Szlovák Intézetnek kicsivel több mint egy év állt a rendelkezésére. Aki ismeri a kiadói munkát, tudja, hogy ez nem volt sok, főleg a már említett információhiányos helyzetben. A 2015. márciusi Szlovák irodalmi börze volt az első alkalom arra, hogy a magyar szépirodalmi és gyerekkiadók szélesebb körét megszólítsa. A sokéves tapasztalattal és kapcsolatokkal rendelkező Karádi Évával együttműködve sikerült kb. 10 kiadót meghívni, hogy fordítók előadásait hallgassák meg szlovák szerzőkről és részleteket a könyveikből. Fontos volt továbbá, hogy információt kapjanak a SLOLIA működéséről – a támogatási rendszert Miroslava Vallová, a LIC igazgatója ismertette. De ez csak az első lépés volt, amit számos további személyes találkozó és egyeztetés követett a szerzők bemutatása érdekében.

A magyar könyvkiadók érdeklődéssel reagáltak. A megszólítottak nagy többsége több szlovák szerző kiadása mellett döntött.

A SLOLIA fordítói támogatási alaphoz egymás után érkeztek a kérelmek a magyar kiadóktól, amelyeket évente négyszer lehet beadni, és az emelt támogatási forrás miatt mindegyik pozitív választ kapott. „Viszont nem támogathattuk a könyvek kiadását teljes mértékben” – mondta Miroslava Vallová egy interjúban a Pravda napilapnak. „Mert akkor csak kifizetés lett volna. A játék kettőn áll. A külföldi kiadó magáénak kell, hogy érezze a könyvet, és érdekében kell állnia, hogy a könyv fogyjon a polcokról. Félúton kell találkoznunk” – szögezte le.⁵

Antológiák

Az előkészítés során különleges kategóriát képeztek az antológiák. Egy 20. századi szlovák elbeszéléseket tartalmazó antológia megjelenéséről a Noran Libro Kiadó igazgatójával, Körössi P. Józseffel már 2014 óta folytak egyeztetések (*Modern Dekameron: Huszadik századi szlovák novellák*, szerk.: Marta Součková), de a szlovák díszvendégség tervének elfogadása után ez kiegészült egy kortárs elbeszéléseket tartalmazó kötet tervével is (*Férfi, nő, gyerek. Mai szlovák történetek*, szerk.: Radoslav Passia.). A kötetek összeállítói Marta Součková és Radoslav Passia a Szlovák Intézetben találkoztak. Itt tárgyaltak a kiadóval és vettek részt munkamegbeszéléseken. Az összeállításnál már nem élő szerzők műveiből, illetve azon szerzők írásából válogattak, akiknek a könyvfesztivál alkalmából nem jelent meg önálló kötetük, mégis jelentős szerepük van a szlovák irodalomban.

A magyarországi könyvkiadók ugyanis a ma is élő, kortárs szerzők műveinek megjelentetésére helyezték a hangsúlyt, ezen belül is a regényekre. Fontos szempont volt, hogy a szerző részt tudjon venni a kötet bemutatóján, ami a kiadói gyakorlat alapján segíti a könyv népszerűsítését és eladását. A szlovák elbeszélések tehát főként ebben a két antológiában kaptak teret.

Az egyetlen verseskötet, ami a fesztivál alkalmából megjelent, szintén egy antológia volt a L'Harmattan Kiadó jóvoltából, mégpedig az ismert műfordító, költő, Tóth László válogatta és fordította, címe: *Gyalog-ösvények a magasba* (Milan Kraus, Ján Ondruš, Štefan Strážay, Mila Haugová, Ivan Štrpka, Karol Chmel, Daniel Hevier, Michal Habaj verseit tartalmazza). A kötet megjelenésével kapcsolatos tárgyalások már a 2015-ös könyvfesztiválon elkezdődtek a fordítóval és a kiadóval.

A Kossuth Kiadó számára Karádi Éva és Hushegyi Gábor állítottak össze egy, a szlovák városokról szóló esszékötetet *Sokszínű városaink (Esszék szlovák szerzőktől szlovákiai városokról)* címmel. Karádi Éva ötlete volt egy olyan kötet, mely azon többkultúrájú városokról szól, amelyek gyökerei a közös történelmünkben vannak. A könyv alapjául az általa ismert, a kilencvenes években az OS folyóiratban rendszeresen megjelenő írások szolgáltak, melyek szlovák nyelven a Fragment kiadónál jelentek meg. Ehhez a kibővített esszékötethez Szigeti László írt utószót: „Ezek az esszék, interjúk, beszélgetések szerény adalékot jelenthetnek ahhoz, hogy a jövőben a tágabb történelmi köztudat ne etnonacionalista, hanem regionális pozícióból tekintsen a nemzetfogalom bonyolultságára” – írja a kötetről.

Fontos momentum volt továbbá a fesztivál alkalmából a Kalligram gondozásában megjelent esszékötet,

a Rudolf Chmel által összeállított *A szlovákkérdés ma: Zárt vagy nyitott Szlovákia* c. könyv, amely a szlovák értelmiségnek nem csak a jelenkori társadalmi problémákról való gondolkodásáról nyújt átfogó képet. Ezekben talált inspirációt egy esszéjéhez Markó Béla, amit az ÉS oldalain közölt a romániai magyar és magyar helyzettel kapcsolatban. Itt írja: „*Le kellene mondan*i a nemzeti egyformaság sorvasztó koncepciójáról, és helyettesíteni kellene a sokféleség elfogadásával, mert így lehetnénk valóban erősek ebben a szétszakított sárga”⁶.

A következő antológia, amely a *Szlováknak lenni csodás* címet kapta, a Tiszatáj folyóiratnak a szomszédos népek kortárs irodalmával foglalkozó antológia-sorozatának első kötete. Németh Zoltán állította össze, és regényrészleteket, novellákat, verseket egyaránt tartalmaz.

Röviden még egynéhány megjelent könyvről

A Kalligram kiadóban több regény látott napvilágot, mint ahogy első látásra tűnhet. Balla *Az apa nevében* című kötetében ugyanis 3 kisregény jelent meg egyben Dobry Judit fordításában. *Az Apa nevében*, a *Cvergli* és *A nagy szerelem*. 2012-ben az *Apa nevében* című kisregény nyerte el Szlovákiában az Anasoft Litera irodalmi díjat. Németh Gábor a könyvfesztiválbeli nagysikerű könyvbemutatón többek között így jellemezte: „Ballát olvasni olyan, mintha az ember fölülne a hullámvasútra, és életkori sajátosságainak megfelelően viselkedne. Sose tudod, mi jön, sikoltozol és üvöltesz, hol félelmedben, hol örömedben.”⁷ A szövegében Vító Stavianskyt is megemlíti, akivel már személyesen is találkozott egy beszélgetés alkalmával egy Irodalmi Oázis esten.

Monika Kompaníková *Az ötödik hajó* című regénye, amely azóta film formában is sikeres lett Európában, a Berliini Filmszemlén Kristály Medve díjat kapott, Péntes Tímea fordításában jelent meg a Kalligramnál, a fesztiválon Tóth Krisztina méltatta.

Ezen kívül a Kalligramban jelent meg még Peter Juščák regénye, ...és ne feledd a hattyúkat, amelyről Szilágyi Ákos tartott bemutató előadást. Ezzel a könyvvel lehetne társítani még néhány történelmi témát feldolgozó regényt. Ilyen részben Jana Juránová *Rendezetlen ügy* (OZ Phoenix, Vályi Horváth Erika fordítása) c. és Anton Baláz: *A feledés földje* (Napkút kiadó, ford. Tamara Archlebová és Olga Gály Lörinczová) c. kötete. Ezek a 20. század rémséges csapdait állítják a magyar olvasó elé szlovák aspektusból. A 2. világháború, a holokauszt alatt, a vasfüggöny mögött játszódó sorsok, sorstalanságok könyvei.

2016-ban a Kalligram folytatta a Vilikovský-sorozat magyar nyelvű kiadását az *Első és az utolsó szerelem* című kötettel, amelyet Závada Pál mutatott be a könyvfesztiválon.⁸

A L' Harmattan Kiadó Tóth László említett költészeti antológiája mellett három kortárs női szerző regényének publikálását vállalta. Zuska Kepplová *Hotel Sza_adság (2 in 1)* c. munkája két könyvet tartalmaz: a *Bukta gót betűkkel* és az *57km Taskenttől* című, szlovákul külön könyvekben megjelent szövegeit. Kepplová szövegei besorolhatók azon könyvek közé, amelyeket Ivana Taranenková és Radoslav Passia⁹ szlovák irodalomtörténészek expat irodalomnak neveznek. Továbbá ebben a kiadóban jelent meg Jana Beňová¹⁰ lírizáló analitikus prózája és Veronika Šikulová¹¹ úgynevezett identitás-, vagy életrajzi regénye. Az utóbbi szerzőnőnek azóta még egy, összesen már a harmadik könyve is megjelent a kiadó gondozásában.¹²

Bár Dušan Mitana¹³, Jaroslav Rumpli¹⁴, Ondrej Štefánik¹⁵ regényei különböző kiindulópontokról, sajátos stílusban íródtak, a szlovák irodalomkritika mindhárom szerzőt egyként a valóság ironikus modifikálójának tartja, akiket a szélsőséges individualizmus, a távolságtartás és az abszurditás egyaránt jellemez.

A Noran Kiadó az említett novellaantológiák mellett Vito Staviarsky¹⁶ regényét jelentette meg. A Kosuth Kiadó pedig a *Sokszíni városaink*¹⁷ mellett Peter Pišťanek irodalmi szakácskönyvét¹⁸. Ezt Péterfy Gergely mutatta be, akitől sokan kértek a bemutató után autogramot abban a hiszemben, hogy magától a könyv szerzőjétől kapják.

Első ízben jelentetett meg szlovák szerzőtől könyvet a Magvető Kiadó is. Nagyon jó választásnak bizonyult Daniela Kapitáňová *Samko Tále Könyv a temetőről* című kötete Mészáros Tünde kiváló fordításában. Parti Nagy Lajos mutatta be a könyvfesztiválon, és Bíró Kriszta, az Örkény István Színház színésznője tervez belőle egy monodrámát 2018 tavaszára.

Maroš Krajňák¹⁹ *Carpathia* című regénye a marosvásárhelyi Lector Kiadó gondozásában jelent meg. Túl a szlovák irodalom több szerző világával is rokonítható a könyv, mind a regionális kánon, mind a prózapoeitika tekintetében - Száz Pál a könyvről szóló átfogó gondolatmenetében pl. Andrzej Stasiuk útirajzeit, Bodor Ádám Verhovina madarai és a Sinistra körzet című szövegeit említi.²⁰

A szlovák női szerzők sorát még Jana Bodnárová²¹ *Insomnia* című prózagyűjteményével lehet folytatni, amely az álmantlanság és egzisztenciális félelem könyvének is nevezhető.

Uršula Kovalyk a szlovák női irodalom kihagyhatatlan képviselője, szövegeiben radikális, ironikus és önironikus képet alkot a világról. A 2016-ban megjelent *A hűtlen nők utálják a tojást*²² című novelláskö-

tet után 2018-ban jelenik meg a második könyve magyarul *Műlovarnó*²³ címmel.

Alexandara Salmelának több könyve is megjelent a fesztiválra 2016-ban. Salmela egy különleges jelenség. Finnországban élő szlovák szülők gyermeke, aki a finn irodalmi kontextusban már szép sikereket ért el. A *27, avagy a halál teszi a művészt*²⁴ c. könyve bestsellerré vált Finnországban, és több irodalmi díjat is kapott, Szlovákiában is jelölték az Anasoft Litera díjra. Két további magyarra fordított könyve gyerekkönyv, és szintén a Scolarban jelentek meg.

A felsorolt kötetek és regények magukban foglalják azt a szlovák irodalmi fellendülést, ami az utóbbi évtizedben Szlovákiában tapasztalható, és ami nem kis részben köszönhető az Anasoft Litera nevű, nagy népszerűségnek örvendő irodalmi díjnak és fesztiválnak. Érdeme, hogy kétségtelenül sikerült a szlovák olvasók érdeklődését felkeltenie a hazai írók és szövegeik iránt.

Szlovák gyerekkönyvek

Alexandra Salmela a *Zsiráf mama és más agyament felnőttek*²⁵ című humoros mesekönyve mellett társszerzője egy hasonlóan szórakoztató, mégis komoly motívummal is dolgozó mesefüzérnek, a *Mimi és Liza*²⁶ történeteknek, amelyek egy vak kislányon és kis barátnőjén keresztül vezetnek be játékosan egy sokszínű, gazdag világba. Szlovákiában nagy sikerű animációs filmek is készültek a meséből.

További három szlovák szerző gyerekkönyve mutatkozott be a fesztiválon. Jana Juráňová²⁷, Monika Kompaníková²⁸ és a műfordító, író Garajszki Margit²⁹ kötetei.

Folyóiratok

A folyóiratok egy egészen különleges kategóriáját képezték a fesztivál alkalmából megjelent kiadványoknak a magyar irodalmi közegbe való betörés/bekerülés stratégiájának szempontjából. Más jellegűek, könnyebben hozzáférhetőek, különféle szerzők írásait, a szövegek szélesebb skáláját tartalmazzák több műfajban. Ahogy már említettem, a szlovák szerzők írásai magyar nyelven rendszeresen jelentek meg a Kalligram és az Irodalmi Szemle³⁰ folyóiratokban, Magyarországon pedig a Lettreben és elvéve a Magyar Naplóban. Arra az intenzitásra, amit a hat, egyszerre megjelenő folyóirat és az egy tematikus melléklet megjelenése jelentett, eddig nem volt példa. Az is tünetértékű egyébként, hogy a Szlovákiában megjelenő magyar irodalmi folyóiratok (Kalligram, Irodalmi Szemle,

Opus) maguk is elboldogultak a szövegek kiválasztásával, Karádi Évának a Lettrében³¹ szintén pontos elképzelése volt arról, milyen szövegeket szeretne megjelentetni. Míg a Látó³² és a Jelenkor³³ inkább tanácsot kért ebben. Az ÉS szlovák irodalmi melléklete is a LIC pénzügyi támogatásával és a Szlovák Intézet munkatársainak és az ÉS szerkesztőségének közös válogatása alapján született meg.

A folyóiratokban több tanulmány (Ivana Taranenkova, Radoslav Passia, Vladimír Barborík, Jan Gavura, Németh Zoltán, Lubomír Machala, Mária Majerčáková tollából), interjúk (Vító Staviarskyval, Görözdí Judittal, Peter Macsovszkyval, Michal Habajjal, Peter Juščákkal), esszék (Rudolf Chmel, Peter Kerekes, Peter Hunčík, Daniela Kapitáňová, Tóth László, Miroslav Marcelli, Tóth László tollából) és recenziók (Balogh Magdolna, Derek Rebro, Demény Péter, Codáu Annamária, N. Tóth Anikó, Haklik Norbert, Láng Zsolt, Szászi Zoltán, Pázmár Livia tollából) jelentek meg. Ezek tették teljesebbé a képet, nyújtottak kulcsot a szlovák kortárs irodalom befogadásához.

A Lettre, Jelenkor, ÉS, Kalligram és a Látó folyóiratokban megjelent versek teret adtak a szlovák költészet szélesebb bemutatására is: Erich Jakub Groch, Luboš Bendzák, Eva Luka, Michal Habaj, Daniel Hevier, Karol Chmel, Katarína Kucbelová, Derek Rebro, Milan Kraus, Radoslav Tomáš, Joe Palaščák, Elena Hidvéghyová-Yung, Diana Tuyet-Lan Nguyen költeményei kerültek a magyar olvasók elé.

Az Irodalmi Szemle óriási munkát végzett. Nemcsak fordításokat közölt, hanem rendszeresen jelentetett meg beszélgetéseket, recenziókat is a kortárs szlovák irodalomról. És nem csak a magyarra fordított könyvekről, olyanokról is, melyek még nem láttak napvilágot magyar nyelven (pl. Márius Kopcsay, Michal Habaj, Peter Balko írásairól).

Magyar kiadók

A nagy áttörés abban nyilvánul meg, hogy ilyen mértékben magyarországi kiadók (több mint 10) még sosem kapcsolódtak be a szlovák irodalom publikálásába. A Magvető, Noran Libro, Kossuth, Gondolat, Typotex, Scolar, Naphegy először fogtak bele szlovák mű fordításába. Ezekhez csatlakozott a marosvásárhelyi Lector Kiadó is. A L'Harmattanál már korábban megjelent Veronika Šikulová egy könyve.

Külön említeném a OSZÖK (Országos Szlovák Önkormányzat Kutatóintézete, Békéscsaba) kiadóját, amely fontos történelmi munkákkal gazdagította a könyvkiadót³⁴.

Ezek mellett a szlovákiai magyar kiadók sem maradtak ki: a Kalligram és az OZ Phoenix.

Magyar írók

A magyar irodalmi közeg befogadónak mutatkozott. Ezt az is láttatja, hogy a szlovák díszvendég standját a magyar írók nevében ünnepélyesen Závada Pál nyitotta meg, és a könyvbemutatókon az egyes szlovák írókat és műveiket olyan neves magyar írók mutatták be és méltatták, mint Parti Nagy Lajos, Tóth Krisztina, Németh Gábor, Márton László, Kiss Noémi, Láng Zsolt, Jánossy Lajos, Csehy Zoltán, Szilágyi Ákos, Péterfy Gergely, Karafiát Orsolya és mások. Sosem láttott mennyiségű közönség kísérte figyelemmel ezeket a bemutatókat. Nem hiányzott belőle Esterházy Péter sem, aki a jelenlétével jelezte ennek az eseménynek a fontosságát, mely élő találkozóává vált a szlovák és a magyar irodalmi és szélesebben vett kulturális, társadalmi élet képviselőinek.

Online folyóiratok, napilapok, hetilapok

A Prae³⁵, a Librarius³⁶, a Litera és a SzlávTextus³⁷ nagy segítségére volt az egész PR-munkának. Ezek az online felületek rendszeresen tájékoztattak a szlovák irodalmi estekről, recenziókat jelentettek meg, tudósításokat hoztak le könyvbemutatókról, beszélgetésekről. A nyomtatott médiából nem csak a Népszabadság, Magyar Narancs, Magyar Nemzet és az ÉS archívumában található nagy számban recenziók szlovák szerzők könyveiről.

A Litera online irodalmi portál volt a legközelebbi médiapartnere a szlovák díszvendégségnek. Tematikus blokkokat, dossziékat készített szlovák írókról, megszólított szlovákiai magyar irodalomtörténészeket, írókat, költőket, műfordítókat. Itt mondhatta el véleményét a kortárs szlovák irodalomról Németh Zoltán, Görözdí Judit, Grendel Lajos, Csehy Zoltán, Szász Pál, Péntes Tímea, Mizsér Attila, Tözsér Árpád, Szalay Zoltán. A Litera interjúkat is publikált szlovák irodalomtörténészekkel, szlovák írókkal, és részleteket közölt a műveikből³⁸.

Kiállítások

Röviden említenék két kiállítást is, amelyek kapcsolódnak a Könyvfesztiválhoz. Az egyik az OIK szervezésében készült. A könyvtár a saját állományából válogatott a szlovák irodalom magyar fordításai, illetve a szlovák irodalom magyar fordításai közül, ezeket saját kiállítótermükben állították ki.

A másik kiállítást az Országos Széchenyi Könyvtár, a pozsonyi Univerzitná knižnica (Egyetemi könyvtár)

és a LIC szervezésében *Dunán innen, Dunnán túl* címmel Hizsnyai Tóth Ildikó műfordító – ebben az esetben mint kurátor – hozott létre a szlovák díszvendégség alatt és alkalmából. Témája: a szlovák-magyar és magyar-szlovák párbeszéd a fordításirodalomban.

Végezetül...

A szlovák díszvendégség 2016-ban lecsengett, a könyvek maradnak. 2016-os díszvendégség után, a 2017-es, V4-es, visegrádi országok díszvendégség is hozott öt új szlovák könyvet magyar fordításban Svetlana Žuchová³⁹, Ivana Dobráková⁴⁰, Veronika Šikulová⁴¹, Adam Bžoch⁴², Maroš Krajňák⁴³ már ismert és új szlovák szerzőktől.

A 2018-as, 25. Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválra készülnek el Jana Bodnárová, Irena Brežna, Uršula Kovalyk, Kalinová/Juráňová könyveinek magyar kiadásai a Gondolat, az Anima Társaság és a Magvető kiadóknál.

A Szlovák Intézet a díszvendégség ideje alatt a többi tevékenységgel mellett intenzív irodalomügynöki

munkát is végzett. A visszhangok, mai napig megjelenő recenziók, készülő könyvek adnak reményt, hogy lesz szlovák irodalom magyarul a 2016-os díszvendégség után is. A SLOLIA támogatási lehetősége mellett lett egy másik is: a Fond pre umenie – Művészeti Alap (illetve a Kisebbségi Kulturális Alap), ahová a műfordítók fordulhatnak ösztöndíjért, a kiadók pedig támogatásért.

Tehát talán mégis javultak a körülmények, és a tapasztalatokból kiindulva nem lehet panasz a magyar kiadóknak vagy az irodalmi élet szereplőinek a nyitottságára sem.

De hogy sikerül-e a munkát folytatni, vagy visszasüppedünk az érdektelenségbe, amire Vörös István⁴⁴ figyelmeztet a cseh irodalom magyarországi fogadtatásával kapcsolatában a SzlovTextusnak adott interjújában, az majd az elkövetkező évek során derül ki. Mert sajnos *”...kölcsonösen túl jól elvagyunk egymás értékei nélkül. Ez a túl jól persze csak látszat, súlyos vitaminhiány lép fel, és ennek következtében idült betegségek. Környezetismeret elégtelen, valóság hiány, szomszédgyűlöletbe átszapo öngyűlölet, butaságból sarjadó önáltatás, nacionalizmus, embertelenség a szövődmények”*.

JEGYZETEK

- 1 Nem egy Oázisról készült videó spot, amelyek hozzáférhetők itt: <https://www.youtube.com/channel/UCyXIRO6ee9uTtOGehqlvXvA>
- 2 PÁSZMÁR Livia, *Irodalmi Szemle*, Egy szlovák, egy fordított a Szalonban. 2016. 03. 30., hozzáférés: <http://irodalmiszemle.sk/2016/03/3728/>
- 3 PROICS Lilla, Évfordulós Oázis-est a Szlovák Intézetben. *Tiszatájonline*, 2015. 10. 16. hozzáférés: <http://tiszatajonline.hu/?p=87014>
- 4 *Magyar Lettre Internationale*, 63., 2006, hozzáférés: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MagyarLettre_063_2006-2007/
- 5 KVASNÍČKA Matúš, Ako sa robí slovenský knižný útok na Budapešť, *Pravda*, 20. 4. 2016., hozzáférés: <https://kultura.pravda.sk/kniha/clanok/390463-ako-sa-robi-slovensky-knizny-utok-na-budapest/>
- 6 MARKÓ Béla, Árpály a Kártát-medencében, *Élet és irodalom*, 2016. május 6., hozzáférés: <http://www.es.hu/cikk/2016-05-06/marko-bela/arpany-a-karpatt-medenceben.html>
- 7 NÉMETH Gábor, Ballát olvasni milyen, *Litera*, 2016. 04. 24. hozzáférés: <http://www.litera.hu/hirek/nemeth-gabor-ballat-olvasni-milyen>
- 8 VILIKOVSKÝ, Pavel, Első és utolsó szerelem, Ford. Garajszki Margit (Budapest: Kalligram, 2016)
- 9 Németh Zoltán, Bevezetés a szépirodalomba, *Látó*, 2016, 4. 87 oldal.
- 10 BEŇOVÁ, Jana, Café Hyéna, Ford. Mészáros Tünde (Budapest: L'Harmattan, 2016)
- 11 ŠIKULOVÁ, Veronika, Hiányos fiasítás, Ford. Mészáros Tünde (Budapest: L'Harmattan, 2016)
- 12 ŠIKULOVÁ, Veronika, Tulipánnból paprika, Ford. Mészáros Tünde (Budapest: L'Harmattan, 2017)
- 13 MITANA, Dušan, Jelenés, Ford. Jakabffy Imre (Budapest: Gondolat Kiadó, 2016)
- 14 RUMPLI, Jaroslav, Gabonakörök, Ford. György Norbert, (Budapest: Typotex Kiadó, 2016)
- 15 ŠTEFÁNIK, Ondrej, Az ujjatlan város, Ford. Mészáros Tünde (Budapest: Typotex Kiadó, 2016)
- 16 STAVIARSKÝ, Vító, Fekete csukák, fehér fűzővel, Ford. György Norbert, (Budapest: Noran Libro, 2016)
- 17 KARÁDI Éva, HUSHEGYI Gábor, Sokszínű városaink, utószó Szigeti László (Budapest: Kossuth Kiadó, 2016)
- 18 PIŠTANEK, Peter, Egy szlovák vendéglős kedvenc receptjei, Ford. Bilász Bolgárka (Budapest: Kossuth Kiadó, 2016)
- 19 KRAJŇÁK, Maroš, Carpathia, Ford. Böszörményi Péter (Marosvásárhely: Lector Kiadó, 2016)
- 20 SZÁZ Pál, „A táj imagináriuma (Maroš Krajňák Carpathia című könyvéről)”, *Irodalmi Szemle*, 2016, 10, hozzáférés: <http://irodalmiszemle.sk/2016/10/szaz-pal-a-taj-imaginariuma-maros-krajnak-carpathia-cimu-konyverol/>
- 21 BODNÁROVÁ, Jana, *Insomnia*, Ford. Tóth-Ozsvald Zsuzsa (Budapest: Gondolat Kiadó, 2016)
- 22 KOVALYK, Uršula, A hűtlen nők nem tojnak tojást, Ford. Bolemant Lilla (Pozsony: OZ Phoenix, 2016)
- 23 KOVALYK, Uršula, A műlovarnó, Ford. Vályi-Horváth Erika (Pozsony: Anima Társaság, 2018)
- 24 SALMELA, Alexandra, 27, avagy a halál tesz

- a művészt, Ford.: Bába Laura, (Budapest: Scolar, 2016)
- 25 SALMELA, Alexandra, Zsiráf mama és más agyament felnőttek, Ford. Polgár Anikó, Illusz: Martina Matlovičová, (Budapest: Scolar, 2016)
- 26 SALMELA, Alexandra, Katarína Kerekesová, Katarína Moláková, Mimi és Liza, Ford.: Polgár Anikó (Budapest: Scolar, 2016)
- 27 JURÁŇOVÁ, Jana, Boszimesék Újbanyavárról, Ford.: Bolgár Katalin, Illusz: Zuzana Homolová diákjai (Pozsony: OZ Phoenix, 2016)
- 28 KOMPANÍKOVÁ, Monika, Mélytengeri mesék, Ford.: Péntes Tímea, Illusz: Veronika Holecová, Martina Rozinajová, (Budapest: Naphegy Kiadó, 2016)
- 29 GARAJSZKI, Margit, Bobula, Ford. Garajszki Margit (Budapest: Terra Cognita, 2016)
- 30 *Irodalmi Szemle*, Kortárs Szlovák, 2016, március, hozzáférés: http://irodalmiszemle.sk/wp-content/uploads/2016/02/isz_2016_03.pdf
- 31 *Magyar Lettre Internationale*, 2016, 100, hozzáférés: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MagyarLettre_100_2016/
- 32 *Látó, Szlovák Látó*, 2016, április, Marosvásárhely, hozzáférés: <http://www.lato.ro/publication.php/2016-%C3%A1prilis--Szlov%C3%A1k%C3%A1t%C3%B3/128/>
- 33 *Jelenkor*, 2016, április, hozzáférés: <http://www.jelenkor.net/archivum/kereses/page:2>
- 34 Az OSZÖK (Békéscsaba, 2016) kiadójában jelent meg:
- MICHELA Miroslav, Trianon Labirintusaiban, Ford. Avar Hajnalka
- KOWALSKÁ Eva, Magyarországi rapszódia avagy Hajnóczy József tragikus története, Ford. Horváth Réka.
- 35 PETHŐ Attila, Szomszédok vagyunk, de kevésbé ismerjük egymást, Prae, 2016.04.13 hozzáférés: <http://www.prae.hu/article/9116-szomszédok-vagyunk-de-kevesse-ismerjuk-egymast-MTI/Prae>, Exkluzí szlovák antológia Tóth László szerkesztésében, 2014.06.22, hozzáférés: <http://www.prae.hu/article/9148-exkluziv-szlovak-antologia-toth-laszlo-szerkeszteseben-MTI/Prae>
- Megnyílt a 23. Budapesti Nemzetközi Könyvfesztivál, 2016. 04. 21., hozzáférés: <http://www.prae.hu/article/9145-23-konyvfesztival/>
- 36 PÉNTES Tímea, Az örület határait súrpljuk tisztára, *Librarius*, 2017. 03. 14., hozzáférés: <https://librarius.hu/2017/03/14/az-orulet-hatarait-suroljuk-tisztara/>
- PÉNTES Tímea, A gyerekek elrablása a megmentésüket jelentette, *Librarius*, 2016. 05. 14, hozzáférés: <https://librarius.hu/2016/05/14/a-gyerekek-elrablása-a-megmentésüket-jelentette/>
- GROZDITS Hahó, Gabonakörök: Újszülött heréin burjánzó rákos daganat, *Librarius*, 2016.05.04, hozzáférés: <https://librarius.hu/2016/05/04/gabonakorok-jaroslav-rumpli-typotex/>
- 37 BODA Bianka, „Néha megtörténik, hogy az egyes szereplők elkezdnek az agyamra menni” – Interjú Ondrej Štefánikkal, *Szlávtextus*, 2017. 07. 06, hozzáférés: http://szlavtextus.blog.hu/2016/07/06/_neha_megtortenik_hogy_az_egyes_szereplok_elkezdenek_az_agyamra_menni_interju_ondrej_tefanikkal
- BODA Bianka, „Nem fontos, hogy mindig mindent tudjuk” – Interjú Jaroslav Rumplival, *Szlávtextus*, 2016. 05. 11, hozzáférés: http://szlavtextus.blog.hu/2016/05/11/_nem_fontos_hogy_mindig_mindent_tudjunk_interju_jaroslav_rumplival
- 38 *Litera*, Szlovák díszvendégség, Szlovák dosszié, 2016. március 25, hozzáférés: <http://www.litera.hu/dosszie/szlovak-diszvendegseg>
- 39 ŽUCHOVÁ, Svetlana, Jelenetek M. életéből, Ford. Péntes Tímea (Budapest: Noran Libro, 2017)
- 40 DOBRÁKOVÁ, Ivana, TOXO, Ford. György Norbert (Budapest: Noran Libro, 2017)
- 41 ŠIKULOVÁ, Veronika, Tulipánból paprika, Ford. Mészáros Tünde (Budapest: L' Harmattan, 2017)
- 42 BŽOCH, Adam, Psychoanalízis a periférián, Ford. Balogh Magdolna (Budapest: Typotex, 2016)
- 43 KRAJŇAK, Maroš, Entrophia, Ford: Böszörményi Péter (Marosvásárhely: Lector Kiadó, 2017)
- 44 HANZELIK Gábor, Cseh irodalom Hrabalon túl – Interjú Vörös Istvánnal, *SzlávTextus*, 2016. 04. 07. hozzáférés: http://szlavtextus.blog.hu/2016/04/07/cseh_irodalom_hrabalon_tul_interju_voros_istvannal

Deák Renáta: műfordító. A Szlovák Tudományos Akadémia Világirodalmi Intézetében doktorált 2009-ben. Rendszeresen fordít kortárs magyar prózát és drámát (Esterházy Péter, Závada Pál, Egressy Zoltán, Háy János, és mások műveit). 2014–2017 között a budapesti Szlovák Intézet munkatársa volt. Jelenleg a LIC külsős munkatársa és a pozsonyi Zelený Kocúr kiadóban szerkeszt egy frissen induló európai próza-sorozatot. Magyarországon szlovák, Szlovákiában magyar irodalmi rendezvények szervezője.

PAVEL VILIKOVSKÝ MAGYARUL

„[Vilikovskýt] *Európa-szerte az egyik legismertebb és legizgalmasabb szlovák íróként tartják számon, akit itt is, ott is Gombrowiczsal és Esterházyval emlegetnek együtt.*”¹ (Pályi András)

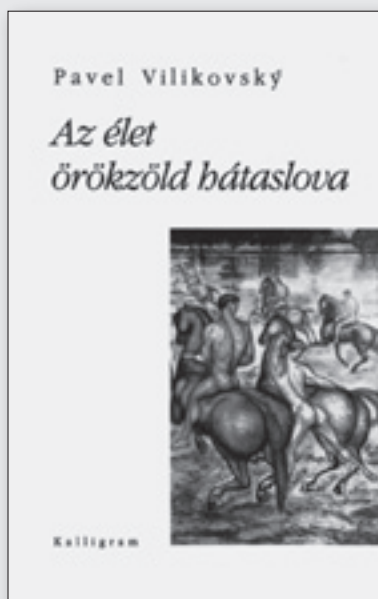
„...*valóban ő volna-e a „szlovák Esterházy”, mint ahogy emlegetni szokták?*”² (Láng Zsolt)

„*Pavel Vilikovský a szlovákok Esterházyja.*”³ (Juhász Katalin)

A külföldi irodalom befogadásának folyamatában, főleg ha olyan, a nemzetközi irodalmi trendekre hatással nem bíró, kis irodalomról van szó, mint amilyen a szlovák, nyilván tájékoztató pontot jelentenek azok a „matricák”, amelyek egy-egy ismert hazai író művészetével vonják párhuzamba a befogadandó külföldi író művét: figyelemfelhívó funkcióval bírnak, segítenek eljuttatni a könyvfordítást az olvasóhoz, egyfajta pragmatikus PR-műveletet képviselnek.

Pavel Vilikovský szlovák író természetesen nem a „szlovák Esterházy”. Autentikus, és a szlovák prózairodalomban nagyon egyedi szövegvilága, főleg ha a 60-as évek elejének⁴ fiatal prózairodalmával (pl. Ján Johanides, Rudolf Sloboda, Peter Jaroš szövegeivel) vetjük össze, valamiféle különutat képvisel, amely az ecoi nyitott mű kategóriájával ragadható meg, s amelyben utólag a posztmodern esztétikáját fedezük fel. Első könyvét, az 1965-ben megjelent *Citová výchova v marci* (Érzelmek iskolája márciusban) c. elbeszéléskötetet nemcsak a kortársak ítélték jelentős irodalmi tettnek, a legjobb első kötetért járó Ivan Krasko-díjat is elnyerte; hanem a későbbi, nagyobb irodalomtörténeti időszakot értékelő áttekintések is⁵: olyan műnek látták, amely nem csupán módosítja az ötvenes évekből örökölt és a totalitárus-hatalmi-

ideológiai nyomást tükröző paradigmát, azaz így-úgy ellene tart a szocialista realizmus poétikai és eszmei elvárásainak, hanem az öröklött paradigmát ignorálva tényleges paradigmaváltást valósít meg. Mint tudjuk, a kultúrpolitikai nyomás intenzív és engedélyezett időszakai nem estek egybe az egyként szocialista

Csehszlovákiában és Magyarországon: Csehszlovákiában a hatvanas években puhult a helyzet, a legszerencsésebb időszak a 60-as évek közepétől a prágai tavasz (1968) tartott, amit aztán annál erősebb és tartósabb politikai-ideológiai visszarendeződés követett nagyjából a 80-as évek első feléig ill. közepéig – s ez rányomta a bélyegét a művészetre, irodalomra, könyvkiadásra is. Pavel Vilikovský közvetlenül az 1972-re tervezett kiadás előtt vette vissza második kötetének kéziratát, nem volt hajlandó ugyanis azokra a korrekciókra, amelyekre a Slovenský spisovateľ nevű kiadó szerkesztősege – kielégítve az újfent érvényes, a hatalom által előírányzott ideológiai-esztétikai elvárásokat – kötelezte a szerzőt.⁶ Második kötete majd csak 1983-ban jelent meg *Prvá veta spánku* (Az álom első mondata) címmel, ami egy 1969-es szövegét adja közre.

Következő könyve, amely már a magyar recepció szempontjából is érdekes, 1973-75-ben íródott, de ennél jóval később, csak 1989-ben látott napvilágot. Publikálását a szerző – kiadói szerkesztőként jól ismerve a lehetőségeket – korábban meg sem kísérelte. *A Večne je zelený... (Az élet örökzöld hátságlova)* c. kisregényt a szlovák kritika ovációval fogadta. Peter Darovec írja Vilikovský-monográfiájában: „... amikor a szöveg tizenhárom évvel a megírása után 1989-ben megjelent, a korabeli irodalmi teletsítményektől elütő másságával elképzelhetetlen kritikai és olvasói visszhangot keltett. Az első kiadás hatezer példánya teljesen elfogyott; a kritikai reakciókban pedig nem csak a számuk és egyöntetű pozitív, sőt olykor dicsőítő hangjuk volt érdekes, hanem az is, hogy ezeket reprezentatívan jegyezték a legjelentősebb szlovák és cseh kritikusok.”⁷ Milan Resutík egyenesen „*áttörő könyvnek*” nevezi.⁸

És valóban: ha párhuzamokat keresünk Esterházy Péterrel, máris kínálkozik egy: a Vilikovský első kötete kapcsán már felmerült esztétikai paradigmaváltás végülis időben ugyan elcsúszva, de mégiscsak Vilikovský prózája révén történik meg a szlovák irodalomban. A magyar irodalomban pedig (Nádas mellett) Esterházy 1986-ban megjelent *Bevezetés a szépirodalomba* c. művéhez szokás kötni a hasonló, posztmodern szemléletváltást képviselő prózafordulatot, amely mű hasonló olvasói és kritikai fogadtatást váltott ki. Érdekes egybeesés még, hogy Vilikovský szövegének eredeti szlovák kiadásában ugyanúgy glosszálva van a főszöveg (egy-egy kifejezés tipográfiai kiemelése ráirányítja az ironia reflektorát az elbeszélő szólamanak lehetséges értelmezéseire), mint Esterházy *Bevezetésének* egyes szövegeiben. Mayer Judit magyar fordításának 1992-es folyóiratközlése az Irodalmi Szemle-ben⁹ tartja ezt a tipográfiai eljárást, majd csak a magyar könyves kiadásból maradt ki.¹⁰ A magyar kiadás egyébként sajnosnátos módon más paratextusokat is ignorál, valamint a szövegvégi (vendégszövegekre vonatkozó) megjegyzésfüggelék.

A recepció

Az élet örökzöld hátságlova c. Vilikovský-kisregény 1999-ben lent meg a Kalligramnál. Egy katonai kém visszaemlékező, anekdotikus elbeszélése a 20. század Közép-Európájának történelméről, a történelemértelmezés nézőponthoz kötöttségéről, kiszolgáltatottságáról, s egyáltalán a történelem elbeszélésének lehetlenségéről szól; többszólamú, ironikus, szellemes, erősen reflexív szöveg, amely – máig érvényes módon – meggy ellene a szlovák nemzeti identitás és történelemkép sztereotípiáinak.

A kisregény magyar visszhangját kutatva alig találtam róla valamit. Igazából csak egy írást Keserű József tollából¹¹, amely a Kalligram folyóiratban jelent meg, és elsősorban a fordításra fókuszál. A Kalligram folyóirat azonban egy teljes blokkot szentel a könyvnek: a 2002/4. szám egy válogatást ad közre a szlovák recepció íásaiból, sőt a kisregény francia fogadtatásából is. (Mivel ezek a szövegek a magyarországi recepcióról nem vallanak, részletezésüktől itt eltekintek.)

Vilikovský következő magyar könyve, a 2002-ben szintén a Kalligramban napvilágot látott *Az utolsó pompeji ló* (*Posledný kôň Pompejí*, 2001) c. regény, amit Hizsnay Tóth Ildikó fordított, – a visszhang publikált nyomai alapján – alig kapott nagyobb figyelmet: erről két írást találtam. Kuthi Áron írása a Szépirodalmi Figyelőben ismertető jellegű.¹² Pályi András az ÉS-ben a regényt a kelet-közép-európai emigráció irodalmának kérdésköre felől bontja ki, valamint a szövegben is kulcsmotívumként jelen levő „szláv érzelmesség” felől, azaz azt a kérdést taglalva, a kelet-közép-európai kis kultúrák áthidalhatják-e a kulturális szakadékot nyugattól. A regény egy szlovák értelmiségi 1970-es évekbeli londoni tanulmányútját tematizálja, valójá-

ban inkább esszéregény. Ahogy Pályi írja: „nincs is itt igazi mese, inkább szövegháló, amelyben sokféle más-honnan eredő »nyersanyag« vegyül a fikcióval, emóció a narrációval” – majd hozzáteszi: „– e tekintetben valóban meghúzható valamiféle párhuzam Esterházyval.”¹³

Az Esterházy-párhuzam az irodalom és az írás hasonló felfogásából ered, és mindkét szerzőnél a posztmodern szemléletben gyökerezik. Érdekesnek találom e tekintetben Pavel Vilikovský megfogalmazását ars poeticájáról, ami az Esterházy-nyilatkozatokhoz szokott magyar olvasó fülében nagyon is ismerősen csenghet. A Litera számára adott interjújában mondta arra a kérdésre, hogyan viszonyul a „posztmodern író” bélyegéhez: „Nem tartom sértőnek, de nem is igyekszem megfelelni ennek a besorolásnak. Sőt azt tartom realista hozzáállásnak, amikor kész vendégszövegekkel dolgozom. Mert azok a szövegek ugyanolyan valóságosak, mint mondjuk egy szoba, amelyet leírok.”¹⁴ A Vilikovský-szöveg jegyeit monográfiájának kezdő fejezetében Peter Darovec próbálta összegezni, ezek szerinte: a nyitottság mint szövegszervező, jelentésképző és értékhordozó elv; állandó relativizálás; ironia; intertextualitás; persziflázsszerű átírás; közép-európaiság mint téma/jelleg; „banális” történetbe fogott esszéisztikusság; a narrátorhoz kötött redukált nézőpont, regisztereket keverő és a nyelv képiségével játszó nyelvhasználat.¹⁵

Ami a magyar könyvpiacra került Vilikovský-köteteket illeti, a 2002-ben kiadott *Az utolsó pompeji ló* c. regény után nagyobb, majd egy évtizedes szünet következett, amit 2011-ben tört meg az újracsak a Kalligram gondozásában megjelentetett *A gonosz önéletrajza* (*Vlastný životopis zla*, 2009) c. regény. Ez a szünet azonban nem jelent teljes „magyar elhallgatást”, a magyar folyóiratokban meg-megjelentek szövegei, a Jelenkor 2003/11 száma pl. egy egész blokkot szentel a szlovák írónak (ezek szlovákból átvett szövegek a szerzőről és tőle is). Egyébként Vilikovskýtól folyamatosan közölnek írásokat a magyar folyóiratok, a Jelenkoron túl pl. a Magyar Napló, az Irodalmi Szemle, a Kalligram, a legnagyobb számban a közép-európai irodalmakat állandó jelleggel figyelemmel kísérő Magyar Lettre. A Lettre adta közre *Az emlékek ura* (Pán spomienok, 2005) c. elbeszélést is a 2006/1. évi, 63. számában, amely egy kétnyelvű magyar-szlovák kötetben – egy függelékkal kiegészítve – önállóan is megjelent a Plectrum nevű kis kiadónál a szlovákiai Füleken, de kereskedelmi forgalomba nem került, legfeljebb ha néhány könyvtárba eljutott. Az izgalmas kezdeményezés a kétnyelvűség okán kínálja a műfordítás egybevetését az eredetivel, ebbe a kihívásba fordítóként Hizsnayai Tóth Ildikó ment bele. A kötetre visszhangot nem találtam, csak egy lelkes olvasó bejegyzését a www.moly.hu könyvismertető portálon.¹⁶ Az elbeszélés szövege adta annak a nagy sikerű ma-

gyar-szlovák felolvasóestnek az apropóját, amelyen 2007 januárjában Pavel Vilikovský és Esterházy Péter közösen szerepelt a budapesti Szlovák Intézetben.¹⁷

Szintén Hizsnayai Tóth Ildikó fordította a magyarul 2011-ben kiadott *A gonosz önéletrajza* c. regényt. Két, önmagában is megálló részt tartalmaz, amelyek a hétköznapi kisember életében, döntéseiben és választásaiban megjelenő ún. kisbetűs gonosz (azaz gonoszságunk) természetét járják körül: egyrészt egy besűgővá kényszerített férfi történetén keresztül, másrészt egy magánnyomozás révén¹⁸, amely egy családját elhagyó és kámforrá vált banki sikkasztó hivatalnoknő történetét próbálja felgöngyölíteni. A könyv értelmezési mélyrétege a két narratíva strukturális kapcsolódásaiból bontakozik ki, amint arra a fordító egy tanulmányban mutat rá. A dogozat a pozsonyi Comenius Egyetem magyar tanszékének évkönyvében jelent meg, körültekintő alapossggal helyezi el a szöveget Vilikovský életművében, majd emeli ki belőle azokat a motívumokat, amelyek a két rész párbeszédét indítják el, s kínálnak így összegző értelmezői hozzáfért: „A két történet egymásra nyitása valójában a két, írástechnikai szempontból nagyon különböző regényrész közötti dialógus kezdeteként is elképzelhető, amely az egymással bináris oppozícióban álló diskurzusokat aktiválja. [...] a fiú által megszólított apa rejtett párbeszédét hozza felszínre.”¹⁹

A könyvre a sajtóban négy reakciót találtam: Gyürky Katalinnak az ÉS Ex libris rovatában megjelent írása közép-európai könyvek közé ágyazza Vilikovský művét²⁰, Papp-Zakor Ilka szövege – korrektil – bemutatja a regényt²¹. A következő két írás pedig azért érdekes, mert Esterházyn túl újabb kapcsolódási pontokat mutat Vilikovský és a magyar írók között: Márton László az ÉS hasábjain²², Horváth Viktor

a Literán²³ recenzeálták a regényt. Ez esetben azonban Vilikovskýnak nem volt szerencséje magyar kollegáival, felületesen olvasták szövegét, amit Mártonnál a cselekményrekonstrukció hibájában²⁴, Horváth Viktornál a szerkezeti alapkoncepció fel nem ismerésében érhetünk tetten.

A közép-európaiság problémakörének, a nyugat-európai ún. nagy kultúrák figyelmére áhító közép-európai kis kultúrák érzékeny kérdéseinek legsűrűbb szövege Vilikovský életművében a *Kutya az úton* (*Pes na ceste*, 2010) c. esszéregény. 2013-ban jelent meg a Kalligramnál Garajszki Margit fordításában. A könyvről szóló írások Szabó István Zoltán, Papp Lília, Mohácsi Balázs tollából²⁵ egyöntetűen pozitív, sőt lelkes hangúak, hangsúlyozzák, hogy amit a szlovák író leír, mennyire a magyar tapasztalatról is szól, noha kizárólag a szlovákról beszél. Ahogy Grozdits Hahó fogalmaz a Libráriuson: „Az ilyen jellegű leírások – európai gondolat ide, vagy oda – eleinte jól esnek, aztán együttérzést keltenek. Végül lehervad a mosoly, s ébredszik a gyanú: Vilikovský szórakozik velünk, s ingerlőn pontos helyzetértékelése igazában ránk vonatkozik. Csak a »szlovák« helyére kell beírni, hogy »magyar«.”²⁶

2014-ben jelent meg az *Egy igazi ember története* (*Príbeh o zajskeho cloveka*, 2014) c. regény, egy olyan visegrádi projekt (K-4) első produktumaként, amely évente egy-egy „visegrádi” szerző új szövegét egyszerre mind a négy nyelven jelenteti meg. A könyv gondozója ezúttal is a Kalligram, de nemcsak a magyar fordítás, hanem a szlovák eredeti mű is. Fontos megemlíteni, hogy a pozsonyi Kalligram gondozta már korábban is Vilikovský néhány szlovák könyvét is: 2004-ben megjelentetett tőle egy publicisztikai ill. esszévalogatást *Vyznania naivného milovníka* (Egy naiv szerető vallomásai) címmel, 2005-ben egy prózaválogatást *Prózy* (Prózák) címmel, 2007-ben egy róla szóló monográfiát Peter Darovec tollából, majd a *Vlastný životopis zla* (2009, *A gonosz önéletrajza*) és a *Pes na ceste* (2010, *Kutya az úton*) c. szlovák regényeket.

Az *Egy igazi ember története* egy átlagember napló formájában megírt önelbeszélése az 1970-es évek szocialista valóságáról, az identitása narratív megkonstruálásában érdekelt „naiv” elbeszélő tragédiáját láttatja, ahogy manipulálja és bedarálja a rendszer. Egy könnyen olvasható és értelmezhető kis kötet, sajtóvisszahangot is keltett: Fehér Renátó írt róla a Jelenkorban²⁷, Gyürky Katalin az ÉS-ben²⁸, Tar Margaréta a Vigíliában²⁹. A Literán egy interjú jelent meg a szerzővel, amit a könyv fordítója (és a K-4 visegrádi projekt megálmodója), Garajszki Margit készített.³⁰

Garajszki Margit jegyzi fordítóként a legutóbb megjelent Vilikovský-kötetet is. A 2016-os kiadású *Az első és utolsó szerelem* c. prózakötet két kisregényt foglal magába. Tárja az emlékezés, a múlt pontos

felidézésének lehetetlensége személyes és történelmi tekintetben is. Az első kisregény központi figurája egy nyugdíjas fényképész, aki immár csak „agyban” fényképez: imaginárius képeket készít – saját múltját megidézendő. Akárha Vilikovskýnál Nádas Péter öreg vak fényképészéről olvasnánk a *Világoló részletek – Egy agg fényképész búcsúja az analóg fotográfiától* c. esszéből, ami azonos című, nemrégiben megjelent memoárjának valamiféle metodológiai előszövege. A könyv kapcsán közreadott interjúban, amit Juhász Katalin készített a Litera számára, a szlovák író így vall szereplőjéről: „Elmesélem, miért lett épp fényképész. A szlovéniai Vilenica Irodalmi Fesztiválon találkoztam Nádas Péterrel, aki tudvalévően fotósnak sem utolsó. Hallottam, ahogy valaki megkérdezi tőle: miért nincs nála fényképezőgép, ha egyszer annyira szeret fotózni. Nádas pedig a következőt válaszolta: a jó fotósnak nincs szüksége gépre. Ez a mondat adta az inspirációt, tulajdonképpen ebből született meg Kamil karaktere. Mert tényleg az a lényeg, hogy mit raktározunk el az agyunkban, a lelkünkben, nem pedig az, hogy mennyit kattintgatunk a géppel.”³¹ (A motívumot Vilikovský Nádas *Emlékiratok* könyvének szlovák fordításáról írt recenziójában is használja.) Azért is tartottam fontosnak kiemelni ezt a részt, mert – mint látjuk – egy újabb magyar írói/ szemléleti/ szövegfelfogásbeli párhuzamra világít rá Vilikovskýval kapcsolatosan, amit a két említett szöveg egybecsen-gő reflexiói is alátámasztanak. A kötet egyébként izgalmas írásokat inspirált, amelyek főként a történelemhez való személyes hozzáférés kérdéseit taglalták: Láng Zsolt az ÉS-ben³², Stummer Krisztián a Literán recenzeálta³³, ahol Závada Pál laudációja is megjelent. S ha következő magyar irodalmi párhuzamokat keresünk, nem tekinthetünk el az olyan szövegátjárások-

tól sem, mint a Závadától jól ismert, és Vilikovskynál is felbukkanó kollektív elbeszélői mód, szereplőként a műkedvelő oral history-történész vagy a világot rögzíteni vágyó fényképész, de akár – sok más mellett – a történelem elbeszélésbe foglalhatóságának dilemmái – ahogy erre Závada Pál maga is rácsodálkozik az *Illetlenül személyes könyvbemutató* c. szövegben.³⁴

Ha beszámolóim elején az írói párhuzamok kapcsán pragmatikus PR-műveletet emlegettem, revidiálni kell álláspontomat, hiszen tényleg nem kevés az összecsengés. Ez a két irodalom talán közelebb van egymáshoz, mint gondolja. Ha Pavel Vilikovský magyar fordításának csak ennyi a tanulása, már az sem kevés.

Műfordítás

Az idegennyelvű irodalom közvetítése során – mint ismeretes – alapvető a műfordítás szerepe, hogy mennyire pontosan tudja közvetíteni a célirodalom nyelvén és kontextusában a forrásszöveg legkülönbözőbb rétegeit, s ez a szövegértelmezés korrektségén túl a szerző nyelvhez való viszonyát, poétikájának formai és nyelvi vonatkozásait is jelenti. Pavel Vilikovský szövegeinek az ereje jelentős részben ered a nyelvi megformálás sajátosságából, abból a játékos-reflexív viszonyból, amely az író nyelvfelfogását jellemzi. S amely a magyar irodalmi közeg (alkotók és olvasók) számára sem ismeretlen, hiszen a prózaafordulat irodalma, a nyelvben ill. szövegben lét' kérdésének sok irányba mutató vonatkozásait kiaknázza, felmutatta, szétírta – összességében radikálisabb módon, mint ahogy Vilikovský szövegei tették/tehték a szlovák közegben. „A nyelv (...) átveszi az irányítást. Minden, ami elhangzik, lecsúszik, lepattan a célba vett jelölről, és tulajdon jelölőjére verődik vissza. Az elszabadult nyelv az eredetként értelmezett igazságot is kikezdi”³⁵ – írja Keszérű József *Az élet örökzöld hátsólova* c. kötet kapcsán, megállapítása azonban a szlovák író nyelvfelfogására általában is érvényes, ha mindez a különböző szövegekben eltérő mértékben és módon jelenik is meg. Véleményem szerint a Vilikovský-szövegek magyar átültetésének kihívása abban áll, miképpen tudja eltalálni a nyelviséget reflektáló (gyakran ironikus) játékoság mértékét (az ebben a tekintetben egyébként nyitott, saját irodalma által kiművelt olvasói közeg számára), és egyúttal közvetíteni a szerző forrásnyelvhasználatának mesteri fokát.

A szerző magyar könyveit három műfordító jegyzi. Valamennyi esetben korrekt fordítást végeztek, alapvető kifogások semelyik szöveget sem érhetik, így vizsgálatom arra vonatkozhat, hogy az egyes műfordítások által megteremtett magyar nyelvi világ mennyire adekvát a forrásszöveg nyelvi világával.

Pavel Vilikovský első magyar könyvét, *Az élet örökzöld hátsólova* c. kisregényt a 2015-ben elhunyt Mayer Judit fordította, aki a szlovák (és cseh) irodalom egyik legtapasztaltabb fordítója, az ő Vilikovský-átültetésében valóban világirodalmat olvasunk magyarul. Keszérű József idézett tanulmánya kitér a fordításra, a nyelvek közti kölcsönös fordíthatatlanságot hangsúlyozza, de különösebben – példákkal – nem támasztja alá gondolatát, példái csak az idegennyelvű betétekre, fordítói túlmagyarázásra ill. modalitásbeli finomításra (pl. a cinikus hangnem vagy a vulgarizmusok területén) vonatkoznak. Némi felstilizálást, elcsúsztatást magam is érzekelni vélek, s ezt egy olyan példával próbálom illusztrálni, ami a szöveg poétikai struktúráját is érinti. A szlovák cím *Večne je zelený...* – „örökké zöld...” egy nyitott és nyelvtanilag hiányos összetétel, ami a három ponttal jelölt (tetszőleges) folytathatóságot is jelzi az olvasó felé. A magyar cím kitölti a hiányt, egy (esetlegesen választott) metaforába zárja az eredeti, jelentésszóró szerzői szándékot. Ráadásul a szlovák cím egy Goethe-hivatkozást is rejt, Mephistopheles ironikus bölcsessége (ill. annak szlovák fordítása) visszhangzik benne: „Pajtás, minden elmélet szürke, / És zöld az élet aranyfája”³⁶. A három ponttal jelzett üres hely tehát az európai irodalmi műveltséganyag ismeretében mégiscsak kitölthető, ha az olvasóra marad is, hogy a Vilikovský-regény alapján miképpen (pontosan/ konfrontatívan/ ironikusan/ rontott formában/ ill. sehogysem) aktiválja a Goethe-aforizmat. A címbe emelés a szövegegész elbeszélői helyzetét (itt: egy öreg kém tapasztalatmegosztó elbeszélése egy kadétnak, a *Faustban*: a kísértő tanítása egy diáknak) is kontextualizálja, s ilyen módon rajzolja körül értelmezhetőségét. A példában elemzett elcsúsztatás más fordítói megoldásokban is tetten érhető,

feltehetően a (posztmodern) poétika pontatlan olvasatában gyökerezik.

Egészében Mayer Judit fordítása véleményem szerint hozza a szlovák író és szövege kvalitásait, ami viszsza fogódik (ha el nem is veszik) benne, az viszont éppen az az esztétikai-poétikai párhuzamosság, ami az 1999-es magyar megjelenéskor erősebben rímelt volna a befogadó irodalomban is aktuális intertextualitás- és nyelvproblematikára.

A Pavel Vilikovskýt legalaposabban olvasó magyar fordító Hizsnai Tóth Ildikó: *Az utolsó pompeji ló*, *Az emlékek ura* és a *Gonosz önéletrajza* c. szövegeket ültette át. Pontosan érti a szöveget, követi a poétikáját, pontosan adja vissza a nyelvben megkonstruált Vilikovský-világ (nyelvi) szkepszisét, ridegségét, a stílári vonatkozásokat, hangnemi egyenetlenségeket, a jelentésszóró (nyelvi) befejezetlenségeket; magyarul is láttatja a kompozíciós szereppel bíró, pl. a távoli szöveghelyek összecsengéséért felelős motívumokat. Nyilvánvaló, hogy fordításai körültekintő szövegértelmezésre támaszkodnak, ennek a fordítói hozzáállásnak a meggyőző „mellékterméke” az az – immár hivatkozott – tanulmány, amely a *Gonosz önéletrajza* c. regényt elemzi. Mindamellet a szlovák szerző nyelvi humora és játékosága is olvasható ezekben a fordításokban.

Mint tudjuk, a nyelvjátékot a legnehezebb átültetni, hiszen a hangalak és jelentés ill. jelentésrétegek közti elcsúszások kiaknázásán alapszik, ami egy másik nyelvbe közvetlenül át nem vihető, a fordításban újra „meg kell csinálni” azt a nyelvi helyzetet, amelyben a célnyelvi nyelvjáték létrejön. Egy példa a nyelvjátékra Hizsnai Tóth Ildikó *Az utolsó pompeji ló* c. fordításából: „A feleségem, Mása... – A Három nővérből választottál nevet a lányaidnak? – kérdeztem egyszer heccből az apósomat, de ő nem értette a cél-

zást. – Nekünk csak két lányunk van – magyarázta zavartan –, s mivel Mása már egy új, egy más korszak gyermeke, úgy gondoltuk, a nevével is hangsúlyoznunk kell a másságát – jelentette ki emelkedett hangon [...] – Hát ez, bizony, sikerült – próbáltam őt ugratni –, a kiköpött mása lett. – Nem nevetett. [...] Annyi baj legyen; tudtam én jól, honnan fűjnek a fényes szellők: a névadással csak a szocializmus iránti szeretetét akarta demonstrálni.”³⁷ A szlovák eredetiben a feleséget Jelenának hívják, a vonatkozási pont nem Csehov műve, hanem Jelena Obrazcovova orosz operaénekes, a jelentéssel való játékra az ad alkalmat, hogy a név a „jelen” (szarvas) szót rejti, a hatalomhoz hasonulás az apa részéről pedig abban nyilvánul meg, hogy lányának a szlovák Elena utónév oroszos változatát adja. A magyar változat tehát nem a szavak, hanem a szövegrész jelentését követi, amely az apa szovjet rendszerhez idomulását kifejező névadását figurázza ki, mintegy újraalkotja a célszövegben az ezt a jelentést hordozó nyelvi helyzetet.

A kis példával illusztrált fordítói stratégia érvényét a Vilikovský-művek esetében abban látom, hogy ugyanúgy gondolkodik a nyelvről, nyelv-jelentés-referencia viszonyáról, ahogy szövegeiben a szerző, vagyis a szerző nyelvi világképét saját megoldásaiban is közvetíteni képes. (Újra egy Esterházy-párhuzam: szlovák Esterházy-fordításaiban Deák Renáta is ilyen stratégiát alkalmaz.)

Garajszki Margit szintén három könyvet ültetett magyarra Vilikovskýtól, a *Kutya az úton*, az *Egy igazi ember története* és *Az első és utolsó szerelem* c. regényeket, ezek közül fordítási szempontból a legsikerültebbnek a *Kutya az úton* c. esszéregényt tartom azzal együtt, hogy a kötet szerkesztése hagy maga után kívánnivalókat. A másik kettő eléggé nivellálja Vilikovský nyelvi világát, nem igazán érződik bennük az a mesterfok, ahogy a szlovák szerző a nyelvet kezeli, s ez különösen érvényes az *Egy igazi ember története* c. szövegre.

A naplóregény egy szemléletében és műveltségében is erősen redukált első személyű elbeszélőhöz köti a narrációt, aki a naplóírás révén identitása (narratív) megkonstruálásában érdekelt, hiszen naplóját a fiának szánja élettapasztalati beszámolónak és útmutatónak. Egyrészt adott nyelvi primitívsége, másrészt a társadalmi felkapaszkodás ambíciója által hajtott nyelvi túlkapásai (üres túlfogalmazások, nyelvi panelek használata) nyelviileg is jellemzik az elbeszélőt, mintegy ellehatnak annak a – magát az élet dolgaiban abszolút jártasként felmutató – szándéknak, amit elbeszélésében deklarál. Garajszki Margit fordítása azonban egyneműsíti és felstilizálja megnyilatkozását, eltünteti alulretorizáltságát, ami a magyar olvasót pont attól a hatástól fosztja meg, ami nyelviileg hitelesítené a főszereplő narrátor tartalmilag egyébként jól követhető kiszolgáltatottságát és elkerülhetetlen bukását. A szlo-

vák és a magyar közötti különbség mindjárt a címben feltűnik: az „igazi ember” stílusában teljesen más, sokkal neutrálisabb pozíciót tölt be, mint a szlovák „ozajský človek”, ami a nyelvhasználó primitívségének a mutatója, egy erősen rontott beszélt nyelvi variánsa a – kb. a magyar jelentéssel megegyező – „ozajstný človek”-nek. Mint kategória egy ember jellemzésére neveltséges, sőt gúnyos, így címbe emelése szarkasztikus. A magyar neutrális cím tehát – az eredeti megoldás intencióit ignorálva – egy teljesen más szövegvilágot sejtet és jelöl. Az elbeszélő nyelvi neveltséges-tételét (hiteltelenítését) a magyar fordítás általában is eliminálja, már az első naplóbejegyzésben szembeötlő, hogy a fordító túlmagyaráz, kitölti a hiányos szintagmákat, folyamatosan lekerekít, ami egyébként transzlatológiai szempontból nemcsak inadekvát, hanem hibás/rossz műfordítási eljárás.

Ami így a magyar szövegből elveszik, vagy legalábbis gyengül benne, az az a plusz szerzői szólam, amit a nyelvi ironiában lehetne tetten érni a maga teremtette világgal szemben. Hozzá kell fűznöm azonban, hogy némelyik recenzió meggyőzőnek tartotta Garajszki Margit fordítását, Fehér Renátó a naplóregényben egyre feszültebbé váló lélektani elbeszélői alaphelyzet érzékeltetését emelte ki³⁸, s noha nem derül ki, alkal-

ma volt-e összevetni az eredetit a célszöveggel, megjegyzése azt mutatja, Vilikovský szövegének ereje valamilyen tekintetben mégiscsak „átjött”. Mindazonáltal a szerzői poétika feltárása és a műfordításban való közvetítése teljesebb és valószínűbb, érvényesebb képet nyújthatna a magyar olvasónak arról az izgalmas világról, amit a szlovák író szövegei megteremtene.

Vilikovský legutóbbi magyar megjelenése *Az első és utolsó szerelem* c. prózakötet, amit 2016 áprilisában a szlovák irodalom díszvendégségével rendezett XXIII. Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon mutattak be a szerző jelenlétében. A szlovák író egyébként is rendszeres résztvevője a könyvfesztivál évfolyamainak, a hozzá kapcsolódó kísérőrendezvényeknek, írótalálkozóknak. Fokozatosan egyre ismertebbé vált a magyar irodalmi közegben, ami elsősorban a könyveinek, folyóiratmegjelenéseinek, de nem utolsósorban személyes jelenlétének köszönhető, egy olyan közép-európai szerzővé lépett elő, akire érdemes odafigyelni. De mint arról a szlovák kortárs irodalmat áttekintő és bemutató – s éppen a 2016-os könyvfesztiválra nagy számban megjelent – cikkek vallanak: a kortárs szlovák irodalom ikonikus képviselőjévé is. Ahogy Esterházy Péter a magyar irodalomévá a szlovák közegben.

JEGYZETEK

- 1 PÁLYI András, „A szláv érzelmesség hátszlava”, *Élet és Irodalom*, 2002. május 10., hozzáférés: 2018.01.29, <http://www.es.hu/cikk/2003-01-11/palyi-andras/a-szlav-erzelmesség-hataslova.html>.
- 2 LÁNG Zsolt, „Hétköznapi kisregényei”, *Élet és Irodalom*, 2016. május 6., hozzáférés: 2018.01.29, <http://www.es.hu/cikk/2016-05-06/lang-zsolt/hetkoznapok-kisregenyei.html>.
- 3 JUHÁSZ Katalin, „Géppel fotózni nem nagy kunszt” (Interjú Pavel Vilikovskýval), *Litera*, 2016. május 4., hozzáférés: 2018.01.29, <http://www.litera.hu/hirek/geppel-fotozni-nem-nagy-kunszt>.
- 4 Első szövege 1961-ben jelent meg a Mladá tvorba c. folyóiratban.
- 5 Vö.: Peter DAROVEC, *Pavel Vilikovský* (Bratislava: Kalligram, 2007); Peter DAROVEC, ed., *K dieľu Pavla Vilikovského* (Bratislava: Univerzita Komenského, 2017).
- 6 V. ö. Peter DAROVEC – Vladimír BARBORÍK, „Mojí

- Rumuni mi rozumejú (Rozhovor s Pavlom Vilikovským)”, *Rak* 4, 6. sz. (1999): 9–18.
- 7 Peter DAROVEC, *Pavel Vilikovský*, i. m., 54.
- 8 Milan RESUTÍK, „Pavel Vilikovský: Večne je zelený!”, *Slovenské pohľady* 105, 7. sz. (1989): 124.
- 9 Pavel VILIKOVSKÝ, „Az élet örökzöld hátszlava (részlet)”, ford. Mayer Judit, *Irodalmi Szemle* 35, 7. és 8. sz. (1992): 702–711. és 824–835.
- 10 A könyv 1999-es magyar Kalligram-kiadása sajnósnálátos módon más paratextusokat is ignorál, pl. a szövegvégi (vendégszövegekre, felhasznált irodalomra vonatkozó) megjegyzésfüggelék.
- 11 KESERŰ József, „A nyelv útjai kifürkészhetetlenek. Megjegyzések Pavel Vilikovský: *Večne je zelený*... című szövegéhez és fordításához”, *Kalligram* 11, 4. sz. (2002): hozzáférés: 2018.01.29, <http://www.kalligramoz.eu/Kalligram/Archivum/2002/XI.-evf.-2002.-aprilis/A-nyelv-utjai-kifuerkeszhetetlenek>.

- 12 KUTHI Áron, „Pavel Vilikovský: Az utolsó pompeji ló”, *Szépirodalmi Figyelő*, 1, 5. sz. (2002): 100–101. http://epa.oszk.hu/01400/01433/00005/pdf/02-5-031-Vilikovsky_Kuthi.pdf.
- 13 PÁLYI András, i. m.
- 14 JUHÁSZ Katalin, „Pavel Vilikovský: Gonoszak lenni” (interjú), *Litera*, 2012. április 20., hozzáférés: 2018.01.29, <http://www.litera.hu/hirek/gonoszak-lenni>.
- 15 Peter DAROVEC, *Pavel Vilikovský*, i. m., 66–72.
- 16 Olvasói bejegyzés, *Moly*, hozzáférés: 2018.01.29, <https://moly.hu/konyvek/pavel-vilikovsky-emlekek-ura-pan-spomienok>.
- 17 V. ö. GYÖRE Gabriella, „Apa-fiú-szlováklelek”, *Litera*, 2007. január 15., hozzáférés: 2018.01.29, <http://www.litera.hu/hirek/apa-fiu-szlovak-lelek>.
- 18 A detektívregény műfajkódjait Vilikovský műveiben elemzi: BENYOVSKY Krisztián, „A mögöttes történet: delej és fintor. A Vilikovský-olvasás

- és a detektívtörténet hagyománya”, *Kalligram* 11, 4. sz. (2002), hozzáférés: 2018.01.29, <http://www.kalligramoz.eu/Kalligram/Archivum/2002/XI.-evf.-2002.-aprilis/A-moegoettes-toertenet-delej-es-fintor>.
- 19 HIZSNYAI TÓTH Ildikó, Tékozló apák és tékozló fiúk párbeszéde Pavel Vilikovský *A gonosz önéletrajza* című regényében, in *Nova Posoniensia II. A pozsonyi magyar tanszék évkönyve*, szerk. MISAD Katalin, CSEHY Zoltán, 234-248. (Pozsony: Szenczi Molnár Albert Egyesület – Kalligram, 2012), 245, hozzáférés: 2018.01.29, http://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/kmj/Nova_Posoniensia_2.pdf
 - 20 GYÜRKY Katalin, „Ex libris. Václav Havel: A szabadság igézete; Pavel Vilikovský: A gonosz önéletrajza; Pavol Rankov: Szeptember elsején (vagy máskor); Szerhij Zsadan: Vorosilovgrád.” *Élet és Irodalom*, 2012. július 27., hozzáférés: 2018.01.29, <http://www.es.hu/cikk/2012-07-27/gyurky-katalin/gyurky-katalin.html>
 - 21 PAPP-ZAKOR Ilka, „Isten vajon nem áruló-e? Pavel Vilikovský *A gonosz önéletrajza* című regényéről”, *Kalligram* 21, 6. sz. (2012).
 - 22 MÁRTON László, „A gonoszság mint hagyaté”, *Élet és Irodalom*, 2012. március 2., hozzáférés: 2018.01.29, <http://www.es.hu/cikk/2012-03-02/marton-laszlo/a-gonoszsag-mint-hagyatek.html>
 - 23 HORVÁTH Viktor, „A gonosz flörtjei”, *Litera*, 2012.11.09., hozzáférés: 2018.01.29., <http://www.litera.hu/hirek/a-gonosz-flortjei>
 - 24 Tanulmányában utal rá HIZSNYAI TÓTH Ildikó, l. m., 239.
 - 25 SZABÓ István Zoltán, „Kis nemzet – nagy horror vacui”, *Irodalmi jelen* 14, 154-155. sz. (2014): 106-108., hozzáférés: 2018.01.29, http://www.irodalmijelen.hu/digital/154-155/oldalak/ij-aug-szep-2014_lapozo.pdf
 - PAPP Lídia, „Az önellentmondás művészete”, *Élet és Irodalom*, 2014. július 18., hozzáférés: 2018.01.29, <http://www.es.hu/cikk/2014-07-18/papp-lidia/az-onellentmondas-muveszete.html>
 - MOHÁCSI Balázs, „»Mi hazánk, aki a mennyekben vagy.« Pavel Vilikovský: Kutya az úton”, *Jelenkor*, 2014. március 24., hozzáférés: 2018.01.29, <http://www.jelenkor.net/visszhang/219/mi-hazank-aki-a-mennyekben-vagy>
 - 26 GROZDITS Hahó, „Pavel Vilikovský hazafisága”, 2014. április 7., hozzáférés: 2018.01.29, <https://librius.hu/2014/04/07/pavel-vilikovsky-hazafisaga/>
 - 27 FEHÉR Renátó, „Homo sovieticus Pozson-alsón”, *Jelenkor* 58, 5. sz. (2015): 595-598., hozzáférés: 2018.01.29., [http://www.jelenkor.net/userfiles/archivum/JELENKOR%202015-5%20\(teljes\).pdf](http://www.jelenkor.net/userfiles/archivum/JELENKOR%202015-5%20(teljes).pdf)
 - 28 GYÜRKY Katalin, „A jelentéktelenség tragédiája”, *Élet és Irodalom*, 2015. július 24., hozzáférés: 2018.01.29, <http://www.es.hu/cikk/2015-07-24/gyurky-katalin/a-jelentektelenseg>
 - tragediaja.html
 - 29 TAR Margaréta, „Pavel Vilikovský: Egy igazi ember története”, *Vigilia* 80, 8. sz. (2015): 639.
 - 30 GARAJSZKI Margit, „Pavel Vilikovský: Egy igazi ember” (interjú), *Litera*, 2015. május 5., hozzáférés: 2018.01.29, <http://www.litera.hu/hirek/pavel-vilikovsky-egy-igazi-ember>.
 - 31 JUHÁSZ Katalin, „Géppel fotózni nem nagy kunaszt”, i. m.
 - 32 LÁNG Zsolt, „Hétköznapi kisregényei”, *Élet és Irodalom*, 2016. május 6., hozzáférés: 2018.01.29, <http://www.es.hu/cikk/2016-05-06/lang-zsolt/hetkoznapok-kisregenyei.html>
 - STUMMER Krisztián: Rabul ejtett értelmek, *Litera* 2016.4.26 <http://www.litera.hu/hirek/rabul-ejtett-ertelmek>
 - 33 STUMMER Krisztián, „Rabul ejtett értelmek”, *Litera*, 2016. április 26., hozzáférés: 2018.01.29, <http://www.litera.hu/hirek/rabul-ejtett-ertelmek>
 - 34 ZÁVADA Pál, „Illetlenül személyes könyvbemutató”, *Litera*, 2016. április 23., hozzáférés: 2018.01.29, <http://www.litera.hu/hirek/zavada-pal-illetlenu-szemelyes-konyvbemutatas>
 - 35 KESERŐ József, l. m.
 - 36 Johann Wolfgang GOETHE, *Faust*, ford. MÁRTON László (Budapest: Pesti Kalligram, 2016), 77.
 - 37 PAVEL VILIKOVSKÝ, *Az utolsó pompeji ló*, ford. HIZSNYAI TÓTH Ildikó (Pozsony: Kalligram, 2002), 108-109.
 - 38 FEHÉR Renátó, l. m.

Görözdí Judit: a Szlovák Tudományos Akadémia Világirodalmi Intézetének a munkatársa, rendszeresen jelennek meg tanulmányai a kortárs magyar próza és a magyar–szlovák/szlovák–magyar kulturális transzfer tárgyköréből. Mészöly Miklós írásművészetével egy kismonográfiában foglalkozott (magyarul és szlovákul jelent meg), Nádas Péter közép-európai recepciójáról egy szlovák tanulmánykötetet szerkesztett. A kortárs magyar regények történelemértelmezését vizsgáló szlovák nyelvű kötete kiadás előtt áll.

A TRANSZKULTURALIZMUS ÉS A SZLOVÁK IRODALOM:

az expat, a migráns és a disszidens

Akortárs szlovák irodalom irodalomtörténeti szintézisében, amely Radoslav Passia és Ivana Taranenková szerkesztésében jelent meg, s a *Hľadanie súčasnosti*, vagyis *A jelen keresése* címet viseli, külön fejezetet kap az ún. expatovská próza, vagyis az expat próza fogalmával körülírható jelenség.¹ Az ide sorolható alkotások az 1989 utáni negatív jelenségekre adott irodalmi válaszként is értelmezhetők: a munkanélküliség, a növekvő szegénység, az etnikumok közötti feszültségek (főként a magyar és roma kisebbség viszonylatában), a gazdasági okokból kikényszerített emigráció, illetve ennek okán a családok szétesése jelenik meg témaként. Az otthon, a külföldi élet, a „globtrotter” vagy „expat” lét az identitás, az önértelmezés kérdéseit vetik fel, leggyakrabban a 70-es, 80-as években született nemzedékek, az ún. Husák gyermekei generációjának műveiben. Ezt a jelenséget a szerzők egy specifikus kelet-közép-európai nosztalgiaként azonosítják, amelyet azonban Monika Rydiger, Svetlana Boym és Linda Hutcheon nyomán a jelenre mint hiányra adott válaszként értelmezik, tehát nem valamiféle romantikus-idealizált múlt terébe helyezik. A nosztalgia (nostos – honvágy, algos – fájdalom) etimológiájába a kelet-német ostalgia is beleíródik (der Ost – kelet, Ossi – keletnémet), vagyis az NDK iránti nosztalgia.²

Az *expat próza* című fejezetbe összesen öt szerzőt sorolnak be az irodalomtörténet írói: Svetlana Žuchová, Ivana Dobrakovová, Zuska Kepplová, Michaela Rosová és Mária Modrovich műveit tárgyalva. Mintegy appendixként, némiképp szervetlenül kapcsoló-

dik a már említett szerzőkhöz Pavel Vilikovský, akinek *Posledný kôň Pompeji – Az utolsó pompeji ló* (magyar fordítása: 2002) c. regényét és *Pes na ceste – Kutya az úton* (magyar fordítása: 2013) c. elbeszéléseit hozzák rokonságba az említett szerzők műveivel, mint amelyek egy kritikus „önkolonizációs” gesztust gyakorolnak a szlovák társadalom xenofób és heterofób jellegzetességeivel szemben. Megjegyezve azt is, hogy a fiatal generáció műveiben az önkritikus szemlélet kevésbé erőteljes, megjelenik viszont a nyugati társadalmakhoz fűződő ellentmondásos, sokszor kritikus viszony egy olyan exterritorializált főhős, narrátor nézőpontjából, aki számára a külföld idegensége az érzelmi önazonosság, identifikáció részeként funkcionál.³

A határ, az idegenség és az otthon jelentései fölül értelmezve viszont az említett öt szerző műveinek világához talán még közelebb állnak azok a prózaírók, akik az *Autobiográfiai írásmód* (*Autobiografické písanie*) fejezetben szerepelnek.⁴ Az ide sorolt szerzők jelentős része ugyanis vagy emigrációban írta meg művét (mint Ján Rozner), vagy pedig műveikben maga a migráns, illetve külföldi lét a téma (mint Irena Brežná, Jaroslava Blažková vagy Stanislava Chrobáková Repar esetében). Ha pedig a különböző kultúrák dialogikus, sok eset-

ben sztereotípiákkal terhelt viszonyának problematikája felől értelmezzük a fenti műveket, akkor az irodalomtörténetben nem említett Daniela Kapitáňová Samko Tále álnéven írt *Kniha o cintoríne* (2000) – *Könyv a temetőről* (magyar fordítása: 2016) c. regénye lehet jó példa. Hogy mennyire jelen van és fontos szerepet játszik az ilyen típusú irodalom a kortárs szlovák prózában, arra jó példa Peter Macsovszky 2015-ös *Tantalópolis* c. kötete, amely Anasoft litera díjat, az egyik legjelentősebb szlovák irodalmi elismerést nyerte el, miközben a már említett Irena Brežná *Die undankbare Fremde* (2012) – *Nevdāčná cudzinka* (szlovák fordítása: 2014) – *Hálátlan idegen* c. műve is ott volt a végső sikerre esélyes négy kötet között.⁵ Mindkét szöveg külföldön íródott, a kulturális idegenség témájára, ráadásul Irena Brežná regénye németül.

A migráns irodalom és a kulturális dialógus előbb említett nagy területei éppen a transzkulturalizmus fogalmában érnek össze, kopírozódnak egymásra. Olyan jelenségről van szó, amely főként az utóbbi évtizedek globalizált világában vált általános tapasztalattá. Mint Arianna Dagnino írja, a jelen társadalmainak és identitásainak fluiditása a kozmopolita diszpozíció és a pluralista érzékenység nyomán egyre nagyobb érvényességgel rendelkezik, köszönhetően a migráns, transznacionális vagy neonomád tapasztalatoknak és életformáknak – a mobilis írók új generációja átlép a nemzeti és kulturális határokon, és kreatív módon használja fel a transzkulturális szenzibilizációs tapasztalatát, akár saját kulturális beidegződéseinek kritikája céljából is.⁶ Wolfgang Welsch a herderi kultúrafelfogás három aspektusa, a szociális homogenizáció, az etnikai konszolidáció (megszilárdulás), valamint az interkulturális delimitáció (elhatárolás) ideájával szemben vezeti be a transzkulturalizmus fogalmát.⁷ Eszerint napjaink kultúrái egymástól kevésbé elhatárolhatóak, nem monolitikusak, hanem komplexek, belsőleg differenciáltak és egymással ezer szállal, hálózatszerűen összekötöttek. A nemzeti kultúrák éles elhatárolása többé már nem lehetséges, köszönhetően az immateriális kommunikációs rendszereknek, a gazdasági kapcsolatoknak, migrációs folyamatoknak. Ennek következtében a mai kultúrák, pontosabban minden kultúra általános jellegzetessége a hibridizáció: Welsch Nietzschét idézi, aki szerint a jövő kultúrája mixelt lesz, a jövő embere pedig polikulturális nomád, s ezzel a modern transzkulturalizmus egyik előfutárává vált.⁸

A transzkulturalizmus – mint látható – olyan elméleti terekkel áll kapcsolatban, amelyek központi fogalmai a kultúrák határainak fellazulása, egymásba mosódása, a hazavesztés, a nyelvcsere, a kisebbségi lét, az idegenség, a migráció, a nomadizmus, a globalizáció, a bilingvizmus, az új média, az utazás, a fordítás, a diaszpóra, a hálózatoság stb. jelensége. Ezek az elméleti terek többek között a posztkoloniális és transznaci-

onális irodalomtudománnyal, a komparatív vizsgálatokkal, a kulturális antropológiával, továbbá az új világirodalom koncepciójával hozhatók összefüggésbe.

Nemcsak az a tény izgalmas, hogy az utóbbi években, évtizedben a szlovák irodalomban megnövekedett azoknak a szerzőknek és szövegeknek a száma, amelyek az előbb vázolt kontextusokba helyezhetők el, hanem az is, hogy ezek jelentős része az elmúlt években magyarul is megjelent. A teljesség igénye nélkül említhetjük a következőket:

1. Jaroslava Blažková *Hepiend* című kötetét Vályi Horváth Erika fordításában a szlovákiai magyar AB-ART kiadó 2014-ben jelentette meg.
2. Ivana Dobrakovová *Halál a családban* című elbeszéléskötete szintén Vályi Horváth Erika fordításában jelent meg az AB-ART-nál 2014-ben. Ivana Dobrakovová másik, magyar nyelven is megjelent könyve, a *TOXO* a Noran Libro gondozásában Budapesten jelent meg 2017-ben, György Norbert fordította.
3. Svetlana Žuchová *Jelenetek M. életéből* című könyve szintén a Noran Libro kiadásában jelent meg 2017-ben Péntes Tímea fordításában.
4. Zuska Kepplovának 2016-ban a L'Harmattan Kiadónál látott napvilágot *Hotel Sza_adság* címmel könyve Dósa Annamária fordításában. A *Hotel Sza_adság* egyaránt tartalmazza a *Bukta-tetkő*, a *SZA_ADSÁG* és az *57 kilométerre Taskenttől* című szövegeket is, amelyek szlovákul külön kötetben jelentek meg.
5. Mária Modrovich a budapesti Európai Elsőkönyvesek Fesztiváljának szlovák résztvevője volt, és ebből az alkalomból jelent meg *Árvíz után* című elbeszélése Forgács Ildikó fordításában.⁹
6. Az Irodalmi Szemle 2017 júniusi, Transzkulturalizmus-számában jelentek meg részletek Irena Brežná *Hálátlan idegen* című regényéből és Svetlana Žuchová *Yesim* című elbeszéléskötetéből, mindkettő Horváth Erika fordításában.¹⁰ A közeljövőben várhatóan a teljes fordítások is elkészülnek, és önálló kötet formájában is olvashatók lesznek.
7. Daniela Kapitáňová *Samko Tále: Könyv a temetőről* című regénye Mészáros Tünde fordításában 2006-ban jelent meg a Magvető Kiadónál.
8. Maros Krajňák *Carpathia* című regényét Böszörményi Péter fordította, és a marosvásárhelyi Lector Kiadónál jelent meg 2016-ban.
9. Alexandra Salmela három kötete jelent meg magyar nyelven, mindhárom a Scolar Kiadónál és 2016-ban: a *27 avagy a halál teszi a művészt*, a *Zsiráfma és más agyament felnőttek*, valamint a *Mimi & Liza*. Az első fordítója Bába Laura, a másodiké Polgár Anikó, a harmadiké, amelyet Alexandra Salmela Katarína Kerekesovával és Katarína Molákovával közösen írt, megint csak Polgár Anikó.

Talán nem véletlen, hogy Deczki Sarolta is ráérezett a transzkulturalizmusra mint összekötő kapcsolatra a könyvfesztiválra megjelent szlovák fordításkötetek kapcsán, hiszen az Élet és Irodalomban megjelent *Ex libris*-ébe négy olyan könyvet válogatott be, amelyek a fenti elméleti kontextusba helyezhetők:¹¹ Ivana Dobráková: *Toxo*, Svetlana Žuchová: *Jelenetek M. életéből*, Daniela Kapitánová: *Könyv a temetőről* és Maroš Krajinák: *Carpathia* című elbeszélésköteteiben, regényeiben a kultúrák közti viszonyok is értelmeződnek.

Az, hogy ilyen sok fordítás jelent meg transzkulturális szerzőktől, nemcsak azt jelentheti, hogy a szlovák irodalomban jelentős művek sorolhatók ide, hanem azt is, hogy a kortárs magyar irodalom számára fontos kérdések, tapasztalatok jelennek meg ezekben a művekben. És valóban, legalább két nyelvi síkon is értelmezhető ez a kérdés:

1. René Kegelmann hívta fel a figyelmet arra tanulmányában, hogy „Manapság egész sor magyar származású kortárs író(nő) él és ír Magyarország határain kívül. Egy olyan irodalmi jelenségre figyelhetünk fel, amely főleg Németországban, de Ausztriában és Svájcban is nagy irodalmi sikereket hozott magával. A következő nőírókat kell megemlítenünk: Zsuzsa Bánk, Terézia Mora, Zsuzsanna Gahse, Agota Kristof, Christina Viragh. Már bevezetésképpen is kiemelhető az a körülmény, hogy az említett nőírók nagy része az országváltás mellett nyelvet is cserélt, és ma már környezetük új nyelvén ír.”¹² Vagyis olyan, transzkulturális szerzők jelentkeztek,¹³ akik létezésükkel és írásmódjukkal is kétségbe vonják az irodalomnak mint monolitikus, homogén nemzeti és nyelvi képződménynek a felfogását. Műveikben a kulturális és nyelvi határátlépések sorozata valósul meg, szövegeik, életművük a nyelvcsere miatt vagy ellenére több irodalomba is besorolható.

2. A kortárs magyar nyelvű irodalomban is több olyan szerzőt találhatunk, akiknek művei a transzkulturalizmus felől értelmezhetők. A szlovákiai magyar Fábíán Nóra: *A nagyváros meséi* (2002) című elbeszéléskötetét nevezhetnénk bébiszitter-irodalomnak vagy au-pair irodalomnak is. Fábíán Nóránál már belülről látjuk az angol kispolgárt, a második generációs indiai britet, a polgári otthon és az angol szórakozóhelyek társaságát. És persze a kelet-közép-európai fiatalokat, akik „megpróbálták fenntartani valamiféle otthon képét, makacsul úgy viselkedve, mintha szeretteik, vagy legalábbis azok, akikhez többé-kevésbé legalább közük volt, nem több ezer kilométerre lennének, hanem csak a szomszédban, és mintha nem eshetne meg, hogy valamelyikük egyszerre csak elmegy nyomtalanul.”¹⁴ A kulturális dialógus vagy épp dialógusképtelenség felől olvastatják magukat Kiss Noémi elbeszélései is a *Tájégyakorlatok* (2003) és a *Trans* (2006) c. kötetekben. Az idegenséggel folytatott rendkívül tudatos játék egyrészt a migráció (németországi török bevándorlók), másrészt a nomadizmus (kelet-európai utazások) témájára. Az otthon, otthontalanság, kitelepülés, migráns-expat lét kérdései Kun Árpád legutóbbi regényeiben, a 2013-as *Boldog északban* és a 2016-os *Megint hazavárunkban* is alapvetőnek számítanak. De a kultúrák közöttiség, kultúrák köziség viszonyainak értelmezése nélkül Závada Pál vagy Tompa Andrea regényeinek, illetve Jászberényi József: *A lélek legszebb éjszakája* (2016) című elbeszéléskötetének is fontos rétege veszne el.

Ez az elméleti keret viszont csak abban az esetben tartható, ha „transzkulturalizmus” alatt olyan képződményt értünk, amely a két kultúra, két nyelv stb. közti határátlépéseket a legtagabb értelemben fogja fel. Ebben az esetben a fogalom által jelölt képző-

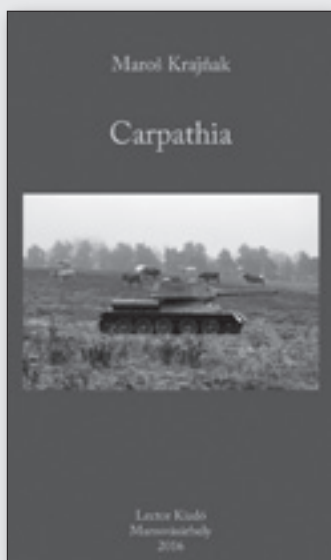
ménynek történetisége van, az ókori irodalmak hatásviszonyaitól kezdődően (pl. a görög-római kapcsolatok) a középkor latinnyelvűségén át egészen napjainkig. Ha viszont a „transzkulturalizmus” fogalmát szűkebb értelemben használjuk, és az inter-, valamint a multikulturalizmussal szemben a jelen globalizációjából vezetjük le, egy új, a kultúrák sokféleségét pozitívan megélő, átmeneti, hibrid, transzkulturális identitásnak helyet és nyelvet adó irodalomként, akkor már jóval szűkebb korpuszra korlátozódik a kutatás. Ez utóbbi elvet követi Wolfgang Welsch, aki az interkulturalizmus és a multikulturalizmus hibáinak, megoldatlan problémáinak ellenében alakított ki, egy saját „transzkulturalitás”-elméletet,¹⁵ valamint Arianna Dagnino is. Ez utóbbi szerző *Transcultural Writers and Novels in the Age of Global Mobility* (2015) című monográfiájában amellett érvel, hogy a transzkulturális szerzők olyan deterritorizált alkotók, akik kulturálisan és fizikailag is folyton átlépik a határokat, és akik ezt a diverzitást és mobilitást szabadságként és sokrétű lehetőségként élik meg – szemben a hagyományos (e)migráns/exil/diaszpóra lét szindrómáival.¹⁶ Ez a felfogás a transzkulturalizmus fogalmát csupán az utóbbi néhány évtized jelenségeire tartja alkalmazhatónak. Természetesen felvetődik a kérdés, hogy tehát akkor a transzkulturalizmus ilyen felfogása bizonyos témákat és írásmódokat eleve kizár-e, például a trauma megjelenítését, az alárendeltségi-hatalmi viszonyokat, a kiszolgáltatottságot – de ennek tárgyalása ebben az írásban túl messzire vezetne.

A transzkulturalizmus elméleti párjaként mind a tágabb, mind a szűkebb felfogás felől nézve leginkább a transznacionális irodalomtudomány jelenik meg. Jablonczay Tímea szerint „A »transznacionális« irodalomtudományos megközelítést átfogóan a globalizá-

ció és migráció világméretű jelensége által létrejött új helyzetre adott válaszként, valamint a posztkoloniális és migráns irodalmak értelmezési eljárásaik által teremtetett beszédmód és perspektíva kiterjesztéseként értelmezhetjük.”¹⁷ A transzkulturalizmus és transznacionális irodalomtudomány által vizsgált területek hasonlóak, de felfogásom szerint a transzkulturalizmus jóval tágabb jelentést takar. A transzkulturális művek egyik alapvető kérdése a két kultúra közötti viszony, a határátlépések és fordítási stratégiák, az a mód, hogyan szólítja meg egymást, milyen retorikai eszközöket használ az egymással való találkozáskor az egyik és másik kultúra – s innét nézve újraolvashatók a korábbi évszázadok szövegei is.

A legtöbb mű úgy érzékelteti ezt a kettősséget, hogy magába a szövegbe, a szöveg terébe íródik bele a másik nyelv: a szlovák szövegbe angol, francia, olasz, lengyel, magyar, orosz szavak, félmondatok, mondatok ékelődnek. Irena Brežná traumatikus regénye, a *Hátlátlan idegen* már első soraiban a feloldhatatlan idegenséget, a jelentés hiányát, ürességet viszi színre, amikor a 68-as Csehszlovákiából disszidálók, menekülők adatait felveszik:

„A kaszárnnyában egy beszédhibás kapitány hallgatótt ki bennünket. Raccsolt, nem tudta kimondani rendesen a ž, ľ, ť, dž, ň és a cirkumflexes ó hangot sem, helytelenül ejtette ki a nevünket, szinte magamra sem ismertem. Nevünket felírta egy formanyomtatványra, és megfosztotta az összes szárnyacskaótól és háztetőtől. – Ilyen cicomára itt nem lesz szükség.”¹⁸ Mint látható a szöveg egészen az artikuláció szintjére ás le az elemi erejű, szinte zsigeri idegenség megtalálásának érdekében, amely nagyon is nyelvként van jelen. Nemcsak a kapitány parole-ja, egyéni nyelvhasználata idegen, ami miatt képtelen helyesen formálni a szlovák szavakat, hanem maga a német nyelv, annak logikája

is alkalmatlan a szlovák nyelv sérülésmentes továbbörökítésére, megőrzésére:

„Áthúzta a kedvenc nőinév-végződésemet is, apám és bátyám vezetéknevével ruházott fel. Mindketten ott ültek némán, és megbocsátották ezt a csonkítást. Mihez kezdjek ezzel a kimért férfi vezetéknevvel? Remegtem az éhségtől.”¹⁹

A nyelv lecsupaszításként, testi megfosztásként értelmeződik, amely ráadásul a narrátor nemi identitására is döntő hatással van: elveszíti – a szlovák nyelvre jellemző – női nevét, s férfinéven kell tovább élnie. De ahogyan a kapitány számára üres jelentéssel bírtak a szlovák szavak, mellékjelek, a szlovák helyesírás alkotóelemei, úgy érzik idegennek a német szavakat a szlovák menekültek is:

„A kapitány elégedetten támaszkodott. – Azért szöktek át hozzánk, mert itt szólás- és véleménynyilvánítási szabadság van? A hármas szóösszetételt nem ismerjük: *Meinungsäußerungsfreiheit*. Most ennek a férfinak el kell mondanunk a véleményünket, hogy ágyat és takarót kapjunk?”²⁰

A nyelvi idegenség, csonkítás, csonkolás minduntalan testi, vegetatív minőségekkel kapcsolódik össze, arra utalva, a nyelvtől való megfosztás korántsem ártatlan, ártalmatlan folyamat, hanem az identitáson keresztül szervi kérdés is.

A posztkolonializmusra jellemző elméleti térrel szembesít bennünket az előző jelenet. Ahogy Homi K. Bhabha fogalmaz, „a posztkolonális látásmód a Harmadik Világ országainak gyarmati hitvallásából és a kelet – nyugat, észak – dél geopolitikai felosztásán belül a »kisebbségek« diszkurzusaiból formálódik meg”. Majd hozzáteszi: a „posztkolonális teoretikus a kulturális értéknek [...] a hibrid – transznacionális és translacionális helyzetéből kiindulva kísérli meg történelmi és irodalmi vizsgálódásait és következtetéseit elrendezni.”²¹ Vagyis a transznacionális viszony

együttal translacionális is: a fordításra, a fordítás lehetőségeire vagy éppen lehetetlenségére kérdez rá, az ezzel összefüggő kérdéseket viszi színre.

Mint ahogy Ivana Dobrakovová *Kígyógombolyag* c. novellája is, amely egy franciaországi nemzetközi tábor fiataljainak egymásba keveredő, kavalkádszerű forgatagában mutatja fel az eltérő nyelvi és hatalmi stratégiákat. Már az elbeszélés kezdete is az idegenség és félelem kettősségéből építi fel azt a jelenetet, amikor az idegen, kihalt városban elvesztetten tébláboló narrátor végre segítségre talál:

„Mikor mégis megpillantottál egy bevásárlótáskát cipelő idős nőt a szemközti járdán, azonnal odaszaladtál és már messziről kiabáltál: – Es en sé ef!!! Où est es en sé ef? a nő ijedtrében nagyot ugrott, többet nem is nézett arra, inkább gyorsan elsietett.”²²

Az elbeszélés a kulturális antropológia kulturális fordulatát, ún. hermeneutikai paradigmaváltását úgy jeleníti meg, hogy a táborban részt vevő fiatalok eltérő identitását helyezi egymás mellé, gyakran szembesítve azokat, különösen a vendéglátó francia kultúra viszonylatában. Eszerint be kell látnunk, hogy a kultúrák értelmezése sosem lehet objektív értelmezés, hanem csupán az adott két kultúra közötti relációk felismerésére lehet képességünk. Más szóval: egy spanyol lány mást fog látni Franciaországból, mint egy japán, megint mást egy orosz, és újra csak mást egy szlovák. Az elbeszélés kontextusában mégis a kelet-nyugat dialógus kap legnagyobb teret, és pedig az orosz Ljudmila, illetve a narrátor viszonya a nyugati társadalomhoz, a nyugati emberekhez. Az elbeszélés azt a vélekedést erősíti, hogy a nyugat-keleti dialógus két pereme a következő:

1. keleti nézőpontból – jól férjhez menni, mint ahogy megtudjuk ezt az orosz Ljudmila testvéréről, „– aki olyan jól ment férjhez, ahogy azt már említettem..., a férje egy multinacionális cégnél dolgozik, ami

azt jelenti, hogy a nővéremnek nem kell dolgoz-
nia, semmit az égvilágon! És mindeközben meg-
vehet mindent, ami csak eszébe jut, az olyan üz-
letekben, mint a Prada, Louis Vuitton, Hermès,
Dolce & Gabbana. Képzeld, múltkor vett nekem
egy Hermès-táskát, csak úgy, ukmukfukk. El tu-
dod ezt képzelni? Egy igazi Hermès-t.”²³

2. nyugati nézőpontból – minél gyorsabban testi kap-
csolatra lépni, elcsábítani a lányt: „Cédric minden
lánytól megkérdezte, van-e barátja.”²⁴

Ljudmila áradozása nővéréről tkp. redukálja az egyé-
niségét, s a lány fokozatosan egyetlen cél elérésére ren-
dezkedik be, az első francia vidéki fiúval kikezd – ép-
pen a polgármester fiával. Az elbeszélés egyik fontos
vonulata viszont éppen az, hogy a narrátor nem telje-
síti be egyik – az előzőekben felvázolt – ráosztott sze-
repet sem. Kibújik a dichotómiák alól, s ironikusan,
kritikusan szemléli mind a nyugati, mind a keleti fi-
atalok stratégiáit. Pozíciója így válik kulturális antro-
pológiai értelemben véve is értelmezői helyé, hogy
N. Kovács Tímea szavaival éljünk, az antropológia
retorikai fordulatából következő azon kérdésfelvetés
reprezentálójává, amely így hangzik: „Hogyan olvas-
sák és írják újra az irodalmi szövegek a kultúrát?”²⁵
Dobrokovová elbeszélője úgy írja újra a kultúrát ta-
lálkozását, hogy önmaga helyzetére is folyton reflek-
tál, nemcsak leleplez – mind a nyugati, mind a ke-
leti stratégiákat –, hanem egyéni, ironikus pozíciókat
képes megjeleníteni.

Zuska Kepplová műveibe egy másik, nagyon érde-
kes és jellegzetes kettősség íródik. Míg a *Bukta-tetkő* el-
beszélései nyugaton játszódnak, Angliában vagy Fran-
ciaországban, addig az *57 kilométerre Taskentben* tere
Kelet-Közép-Európa, pontosabban Budapest. A két
helyszín alapvetően más nézőpont, nyelv, retorikai
megoldások felől jelenik meg. Míg a Nyugat-Euró-

pában játszódó történetekben a szereplőket jellemző módon az alárendelt pozíciójában találjuk, addig a budapesti szereplők leginkább dandyk. Míg a nyugati történeteket a kiszolgáltatottság, a pénz, a kilátástalanság, az elérhetetlen vágyak, tervek, a beszűkült lehetőségek keretezik, addig a közép-európai történetek a lazaságról, a szerelmi játékról szólnak, sőt: míg a nyugati történetekben a „bennszülött”, „házigazda” angolok, franciák megközelíthetetlen, hatalmi pozícióban lévő munkaadók, addig a magyarországi történetben a „bennszülött”, „házigazda” magyar alárendeltként is megjelenik.

A két világ közötti szembetűnő ellentét a transzkulturalizmus két identitáslehetőségére utal: míg a *Bukta-tetkő* hősei migránsok, vendégzárásokon tengődő, munkát kereső vendégmunkások, addig az 57 kilométerre Taskentben budapesti főszereplői gazdag expatok, akik menő helyeken dolgoznak, s akik számára nem okoz gondot egy váratlan pillanatban Taskentbe utazni, vélhetően a jobb anyagiak érdekében. Mindez a határátlépés irányára, sajátos hatalmi geográfiájára is utal: míg az első szöveg szereplőinek ha-

tárátlépése keletről nyugatra történik, addig a második szöveg két férfiszereplője nyugat felől érkezik a történet helyszínére. Mint látható, az utazás iránya meghatározó a kulturális alárendeltségi viszonyok értelmezésekor, sőt az identitáslehetőségek (migráns, expat) megnevezésében is.

Ez egyúttal arra is utal, hogy ha a transzkulturalizmus fogalmát érvényesítjük az értelmezés során, akkor figyelniünk kell e fogalom belső differenciáltságára is. Más jelentése van a politikai emigránsnak, más a gazdasági migránsnak és megint más az expatnak – továbbá más identitáslehetőségek, más kulturális dialógusok jelennek meg általuk. A szlovák transzkulturális regények bonyolult összefüggései arra utalnak, hogy ezek a mintázatok tovább rétegezhetők és értelmezhetők.

■ ■ ■

Németh Zoltán (1970): költő, irodalomtörténész, a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem tanára. Legutóbbi kötete: *Állati férj* (2016).

JEGYZETEK

- 1 Radoslav PASSIA – Ivana TARANENKOVÁ, eds., *Hľadanie súčasnosti*, Slovenská literatúra začiatku 21. storočia (Bratislava: Literárne informačné centrum, 2014), 59–68.
- 2 Uo., 59–60.
- 3 Uo., 67–68.
- 4 Uo., 39–53.
- 5 Jena OPOLDUSOVÁ, „Cena Anasoft litera letí do Brazílie”, *Pravda*, 19. 09. 2016, hozzáférés: 01.10.2017, URL: <https://kultura.pravda.sk/kniha/clanok/405512-cena-anasoft-litera-leti-do-brazilie/>
- 6 Arianna DAGNINO, *Comparative literary studies in the twenty-first century: towards a transcultural perspective?*, 2012, 2., hozzáférés: 2017. 10. 1., URL: <https://www.unisa.edu.au/Documents/EASS/MnM/csa-proceedings/Dagnino.pdf>
- 7 Wolfgang WELSCH, *Transculturality – the Puzzling Form of Cultures Today*, hozzáférés: 2017.10.01., URL: http://www2.uni-jena.de/welsch/papers/W_Welsch_Transculturality.html
- 8 Uo.
- 9 Mária MODROVICH, *Árvíz után*, ford. Forgács Ildikó, hozzáférés: 2017.10.01., URL: <http://www.litera.hu/hirek/maria-modrovich-arviz-utan>
- 10 Az Irodalmi Szemle 2017 júniusi Transzkulturalizmus-száma hozzáférhető itt: http://irodalmiszemle.sk/wp-content/uploads/2016/02/isz_2017_06.pdf
- 11 DECZKI Sarolta, „Ex libris”, *Élet és Irodalom* 61, 27. sz. (2017), hozzáférés: 2017.10.01., URL: <http://www.es.hu/cikk/2017-07-07/deczki-sarolta/ex-libris.html>
- 12 René KEGELMANN, „Kezdetben csak egyetlenegy nyelv létezett” – Hazavesztés és nyelvcsere Agota Kristóf és Zsuzsanna Gahse életművében, *Létünk* 38, 4. sz. (2008): 44. Hozzáférés: 2017.10.01., URL: http://epa.oszk.hu/00900/00997/00014/pdf/EPA00997_Letunk_2008_04_044-051.pdf
- 13 További nem említett, sikeres, magyar származású, de nem magyarul író szerzők: Melinda Nadj Abonji, Ilma Rakusa, Viviane Chocas. Erről bővebben: Magdalena ROGUSKA, „Identitásnarratívák a kortárs magyar származású írónők prózájában”, *Hungarológiai Közlemények* 48, 3. sz. (2017): 24–36. Hozzáférés: 2018.02.08., URL: <http://epub.ff.uns.ac.rs/index.php/hk/article/view/2095>
- 14 FÁBIÁN Nóra, *A nagyváros meséi* (Pozsony: Kalligram, 2002), 80.
- 15 WELSCH, *Transculturality*. . .
- 16 Arianna DAGNINO, *Transcultural Writers and Novels in the Age of Global Mobility* (Purdue studies in romance literatures), (West Lafayette, Indiana: Purdue University Press, 2015), 100.
- 17 JABLONCZAY Tímea, „Transznacionalizmus a gyakorlatban: migrációs praxisok a könyvek, az írásmódok, a műfajok és a fordítási stratégiák geográfiájában”, *Helikon* 61, 2. sz. (2015): 139.
- 18 Irena Brežná, „Hálátlan idegen”, ford. VÁLYI HORVÁTH Erika, *Irodalmi Szemle* 60, 6. sz. (2017): 23.
- 19 Uo., 23.
- 20 Uo., 23.
- 21 Homi K. BHABHA, „A posztkolonialis és a posztmodern – A társadalmi hatóerő kérdése –”, ford. HARMATI Enikő, *Helikon* 42, 4. sz. (1996): 484.
- 22 Ivana DOBRAKOVÁ, „Kígyógombolyag”, ford. VÁLYI HORVÁTH Erika, in *Halál a családban* (AB-ART, 2014), 38.
- 23 Uo., 45.
- 24 Uo., 40.
- 25 N. KOVÁCS Tímea, „Kultúra – szöveg – reprezentáció: kulturális antropológia és irodalomtudomány”, *Helikon* 45, 4. sz. (1999): 493.

Akaratlan ÁRULÓ

Daniela Kapitáňová *Könyv a temetőről* című könyve kirobbanó siker lett, amikor 2000-ben Szlovákiában megjelent. Az első kiadáson nem szerepelt az író neve, így mindenki azt hitte, hogy a szerző valóban a Samko Tálének nevezett, félkegyelmű főszereplő. Ez kisebb indulatokat is kavart fel a recepcióban, hiszen voltak, akik egy fogyatékos ember kifigurázásaként értelmezték a helyzetet. Mások – sokan – azonban egyszerűen mulatságosnak, viccesen bizarrnak találták a komárnói tolikocsis hős történetét, és egyszerűen nem vették észre, hogy jóval többről van szó; Samko Tále figurája túlmutat saját magán, és egy általános emberi, sőt, közép-európai létszituációt jelenít meg. A regényt hamar sok nyelvre lefordították, köztük angolra, németre, svédre, franciára, arabra és japánra. A magyar kiadás azonban egészen 2016-ig váratott magára¹, holott Kapitáňová számára ez lett volna a legfontosabb. Ahogyan a litera.hu-nak adott interjújában mondta: „Azt hittem, a magyarokat érdekli majd leginkább. Mert hiszen Komáromban játszódik, sok szó esik benne a magyarokról, illetve a szlovák-magyar ellentétről. Ez 2000-ben olyan égető probléma volt, hogy komolyan attól féltem, fegyveres konfliktusba torkollnak az indulatok. Azóta szerencsére javult a helyzet, de szerintem a könyv tükrözi az akkori közhangulatot. Aggasztóan sok, magát normálisnak tartó szlovák vélekedett úgy a magyarokról, mint az én főhősöm, aki mindenfajta másságot elutasít, és egyértelműen negatív figura, még akkor is, ha részben a körülmények áldozata. Szóval vártam, hogy majd csak lefordítja valaki magyarra, de tizenhat évet kellett várnom. És halá-

losan komolyan gondolom, hogy most szabadultam meg tőle végleg.”²

Mindezek után valóban meglepőnek tűnik a 16 éves késedelem, kiváltképp annak fényében, hogy az angol, német, sőt még arab és japán kiadók is előbb érdeklődtek a regény iránt, mint a magyarok. Két oka is lehet ennek. Az egyik az, hogy hasonló módon reagáltak rá, mint a szlovák olvasók, akik Kapitáňová szerint eleinte egyszerűen „vicces könyvként” olvasták a regényt, úgy, hogy egyszerűen nem vették észre a satírárt és a kritikát. (Zárójelben érdemes megjegyezni, hogy a satíra műfaja valóban nem túl elterjedt Magyarországon, s egyáltalán nem véletlen, hogy kiváló művelője, Parti Nagy Lajos mutatta be a könyvet a Könyvfesztiválon.) A másik, az előzővel részben összefüggő ok pedig az lehet, hogy a könyv egy olyan témát is megbotlygat, mely a mai napig újra meg újra felkavarja a magyar közvéleményt, s mellyel a rendszerváltás óta nem tudott elszámolni: az állambiztonsági múltból, az ügynökkérdésről van szó. A *Könyv a temetőről* magyar fordításának késlekedése ebből a szempontból is igen érdekes, s először ezzel szeretnék foglalkozni.

A magyar nyilvánosságba 1999-ben robbant be Tar Sándor ügye, akiről éppen a Frankfurter Könyvvásár idején derült ki, hogy 1978-tól egészen 1988-ig jelentéseket írt a III/III-as ügyosztálynak. Az ügy már csak azért is nagy port vert fel, mert Tar Sándort az írói karrier kezdeteinél éppen azok az emberek segítették, akikről részvétlenül és tárgyilagosan mindent elárult megbízóinak, amire azok kíváncsiak voltak, sőt, még túlbuzgóságról is tanúbizonyságot tett. Az esetről hosz-

szas levelezés alakult ki az *Élet és Irodalom* hasábjain, többen megírták a véleményüket pro és kontra – az irodalmi élet érezhetően felbolydult. Hogy Tar ügye a mai napig foglalkoztatja a közvéleményt, az abból is látszik, hogy sikerrel játsszák a Katona József Színházban Ménes Attila *Bihari* című darabját Máté Gábor rendezésében, melynek szüzséje Tar történetén alapszik. A következő, nagy nyilvánosságot kapott történet Esterházy Péter esete volt a *Javított kiadás* című könyvével, mely mintegy a *Harmonia Caelestis* „függelékét” alkotja. Az író sokkolta, hogy a nagyszabású aparegény megírása után kiderült, hogy édesapja is jelentéseket írt. A történet közismert: Esterházy elkezdett kutatni az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában, s ebből a kutatásból született a *Javított kiadás*, mely immár az édesapa igazi történetét meséli el. Poétikai szempontból is izgalmas ez az eset, hiszen a posztmodern szerzőként számon tartott író ekkor kénytelen volt szoros kapcsolatba kerülni a reáliákkal. Ahogyan írja: „eddig azt csináltam a tényekkel, dokumentumokkal, iratokkal, amit akartam. Amit a szöveg akart. Most nem lehet. Mindent le kell nyelnem”³ (22). Ezek után még több ügynökregény is megjelent, Györe Balázs könyve, a *Barátaim, akik besúgóim is voltak* 2012-ben⁴, valamint Forgách András nagy sikerű regénye, az *Élő kötet nem marad* 2016-ban⁵, valamint számos olyan regény, melyekben valamilyen módon felbukkan ez a szál. Azt mondhatjuk tehát, hogy ha a politika a sürgetések ellenére sem tudott a mai napig számot vetni az ügynökkérdéssel – s erre akarat is egyre kevesebb látszik lenni –, az irodalom, a művészetek és a történészek azonban napirenden tartják a kérdést, és nem engedik, hogy feledésbe merüljön a magyar közelmúltnak ez a szégyenteljes fejezete.

Kapitáňová könyvének szlovákiai megjelenése tehát éppen arra az időszakra esett, amikor a magyar társadalom és olvasóközönség még éppen csak elkezdett szembesülni ezekkel a problémákkal; Szabó István, Tar Sándor és Esterházy Mátyás története sokkolta a közvéleményt, mely egyáltalán nem tudott mit kezdeni a sorra kiderülő ügynökügyekkel. Sokféle szempont, indulat és megközelítés feszült egymásnak, hiányzott az egységes mérce, de legjobban hiányzott és a mai napig hiányzik a higgadt ítélkezést lehetővé tevő transzparencia: a dossziényilvánosság. A 2000-es évek eleje óta azonban az ügynökkérdés az irodalmi élet periferiájából bekerült a mainstreambe, egyre többen írnak róla, és általában véve is elmondható, hogy egyre intenzívebbé vált a múlttal és a jelenel való szembenézés igénye, beleértve a mégoly kényes kérdéseket is. Továbbá ezek szellemében született néhány olyan mű is, melyek jelen állapotaink szatíráját nyújtják: két művet említhetünk a 2010-es évekből, melyek Kapitáňovához hasonlóan éles ítéletet

mondanak a kor társadalmáról, ezek pedig Mosolyi Aliz *Magyarmesék* című könyve⁶, melyet Medve Zsuzsi groteszk rajzai illusztrálnak, valamint Parti Nagy Lajos *Magyar mesék* címen írt, és két kötetben megjelent történetei, melyek a magyar közélet aktuális abszurd fordulatairól mesélnek⁷. Történeti fejlemény az is, hogy mára már erős tendenciának látszik lenni az, hogy a (nem túl szerencsés módon) szövegirodalomnak nevezett irodalom túlhaladottnak tűnik⁸, és az irodalmi szövegekben egyre nagyobb súllyal jelenik meg az a „valóság”, melyről írni nem is olyan régen még azt jelentette, hogy a szerző kívül reked a mainstreamen. Vagyis talán valóban arról van szó *A könyv a temetőről* fogadtatása kapcsán, hogy a magyar irodalmi közéletnek, a befogadásnak is el kellett jutnia odáig, hogy a könyvben tárgyalt problémák egyáltalán felvethetők legyenek, valamint a magyar olvasó számára a szatíra és a groteszk érvényes megszólalási módot jelentsen.

Ez pedig valóban hosszas folyamat, s mint az író-nő nyilatkozta, Szlovákiában is „csak nagy sokára jöttek rá, hogy a vicces szóhasználat mögött egy tragédia bújlik meg”⁹. Valamint – ahogyan állítja – Szlovákiában sem éppen könnyű dolog a nemzeti identitással, a múlttal és az identitást megerősítő sztereotípiákkal számot vetni, a szlovák-magyar kapcsolat pedig különösen neuralgikus pont mindkét ország életében. Amiért Kapitáňová azt gondolta, hogy a magyarokat azonnal érdekelni fogja a könyv, talán pontosan azért nem foglalkoztak vele másfél évtizedig. Lassan, nagyon lassan ment végbe a kortárs magyar irodalomban az a folyamat, melynek során eljutott odáig, hogy a múlttal és a valósággal való szembenézés egyik legfontosabb médiuma lett, és mind az olvasók mind pedig az írók nyitottá váltak a társadalmi és a közéleti kérdésekre. Az utóbbi években mindenesetre azt tapasztalhatjuk a kortárs magyar irodalomban, hogy egyre több mű vállalja és veti fel ezeket a problémákat – vagyis csak az utóbbi években alakult ki igazán az a közeg, melyben Kapitáňová regénye érdemi fogadtatásra találhatott. S talált is, hiszen megjelenése után számos interjú készítették az íróval, több kritika is megjelent a könyvről, valamint színdarab is készült belőle¹⁰. A nemzetközi recepció pedig számos vonatkoztatási pontot talált a regényhez; némelyek a *Bádogdob*hoz, a *Forrest Gump*hoz, a *Bajnokok reggelijéhez* hasonlították a regényt, stílusát és hangvételét pedig hol Hrabaléhoz, hol pedig Hašekéhoz.

A *Könyv a temetőről* hőse Samko Tále, a 44 éves értelmi fogyatékos, és növésben is visszamaradt férfi, aki nek minden elfoglaltsága az, hogy szülővárosát, Komárnót járja a tolikocsinak nevezett járművel, és papírt gyűjt. Ismeri a város minden lakóját, valamint számos történetet róluk, ezeket pedig nekiállt megírni, mert az öreg, alkoholista és hajléktalan Gusto Rúhe azt jósolta neki, hogy írni fog egy könyvet a te-

metőről. Samko Tále maga sem érti, hogy miért éppen a temetőről, „hogya van olyan sok más szép dolog” (27). Végül aztán két teljes könyvet is ír róla, noha az első mindösszesen egy oldalas lett. Ez valóban a „szép” komárnói temetőről szól, meglehetősen kezdetleges megfogalmazásban, ám a második rész, mely a *Második könyv a temetőről* címet viseli, már inkább a komárnói emberek viselt dolgairól. A címbeleti temetőt így akár metaforikusan is érthetjük; a temető maga a város, az élő emberek, a történetek szereplői pedig valójában halottak – a kép kétségtelenül a morbiditásig groteszk, ám nem idegen a regényből kibontakozó társadalomrajztól. A regény maga pedig mintegy ironikus kiforgatása, vagy visszavonása az oly nagy népszerűségnek örvendő cseh(szlovák) kisvárosi történeteknek, melyeknek gyarló, ám kedélyes, vicces és szerethető kisemberek a hősei. Itt azonban világossá válik, hogy a hétköznapi gyarlóságoknak milyen következményeik vannak, és ezek hogyan hatnak jobb sorsra érdemes emberek életére.

A *Könyv a temetőről* legnagyobb invenciója a nyelv, mely nem csupán leképeződése a szűkebb és tágabb környezet nyelvhasználatának, hanem mintegy „esszenciája” is, hiszen egy sor olyan elemet sűrít magába, melyek a mindennapi nyelvben is előfordulnak ugyan, ám korántsem ekkora koncentrációban. Ehhez pedig szervesen hozzátartoznak a groteszk illusztrációk is a vicsorgó, égneik álló hajú emberekkel, az infantil vonalvezetéssel és képi ábrázolásmóddal (a magyar olvasónak óhatatlanul eszébe jutnak Medve Zsuzsi illusztrációi: a vicsorgó, palacsintafilű emberké, akik mindig szörnyen dühösek). A közösség-

ben csak „Gyerekeknek” nevezett férfi készségesen ismételteti a környezetétől hallott szólásokat, melyekből egy rendkívül korlátolt ember vilásképe mutatkozik meg. A világ összefüggéseit átlátni képtelen, miközben rendkívül agyafúrtnak gondolja magát, akit nem lehet megvezetni. Önmagáról általában is rendkívül jó a véleménye, dolgos, megbecsült embernek tartja magát, noha ennek a következő mondatban már maga is ellentmond azzal, hogy idézi, mit szoktak utána kiabálni: „Samko Tále / beszartál-e?” (45). Nyelvhasználatát körülményeskedő, fontoskodó, beszéde tele van tölteléksszavakkal, jellemző fordulata például az, hogy valaminek a tekintetében, valamint a bornírt kispolgár magabiztosságával teszi fel a dolgokról mondott véleménye végén a kérdést, hogy „hát nem”. S a választ nem is lehet más, mint hogy „hát de”. Bárgyún visszhangozza azokat a paneleket, otromba poénokat, melyeket környezetétől hall, és nagyon tetszenek neki az ehhez hasonló, általa humorosnak tekintett kiszólások: „boncterem. Ahol a helyem majd meglelem” (151). Saját magát is nagyon humorosnak tartja: „angolul olyant tudok példának okáért, hogy fakk mi tender, fakk mi du. Ez humoros.” (21) Ám azáltal, hogy Samko maga minősíti (fényezi) saját magát, éppen az ellenkező hatást éri el: poénjai egyáltalán nem „humorosak”, ő maga pedig korántsem olyan jóra való, ahogyan hinni szeretné magáról.

Rasszista, nacionalista, utálja a magyarokat, dicsőíti a szlovákokat, betegesen ragaszkodik azokhoz a viselkedési formákhoz, melyek szerinte illendőek, és megbotránkozik azokon, melyek szerinte nem azok. Így például folyamatosan kritizálja nővérét, Ivanát (a népszerű zongoraművésznőt), aki szerinte nem elég szlovák, nem úgy öltözik és viselkedik, ahogyan ildomos, és még a szlovák címeres matricát sem hajlandó kiragasztani az autójára. Samko mereven tartja magát azokhoz az életvezetési elvekhez, melyek szerinte a normalitást jelentik, és minden kilengést, elhajlást megbotránkozáva fogad. A nővéréről például azt mondja, hogy „az ember nem tudja, hogy miért csinál olyant, amit nem szokás csinálni, mert amit nem szokás csinálni, azt nem lenne szabad csinálni, hát nem? Hát de.” (52) S amit nem lenne szabad csinálni, azt be is kellene tiltani – ahogyan máshol fogalmaz. Azt ugyan maga is kénytelen elismerni, hogy a család becsülete nem makulátlan, vannak ugyanis magyarok, sőt, cigányok is a felmenők között, amit igen nehezen emészt meg.

S a magyar mindennapokból ismerős lehet a „ki a jó, sőt, a legjobb szlovák” kérdése, aki Samko szerint az ő tulajdon Detvába való nagyapja. Ebben a hitében az sem ingatja meg, hogy a „jó szlovák” nagyapja lehordja azért, hogy magyarul köszönni bezzeg tud, de inni velük nem hajlandó, aztán belediktál egy pohár italt, amitől az unokája rosszul lesz. Detva újra

meg újra visszatérő elem Samko narrációjában, noha sosem járt ott. A „Gyerek” ezt azzal indokolja, hogy „nagyon messze van” (35) - holott Szlovákiában nincsenek nagy földrajzi távolságok, ráadásul a saját családjáról, nagyszüleiéről van szó. Ám ez az „elérhetetlen messzeség” számára afféle szlovák utópiává varázsolja Detvát, „mert ott vannak a világon a legjobb szlovákok” (61). Sajnos, a magyar nagymama okán az ő családja már nem tartozik a legjobb szlovákok közé, mint ahogyan a nővére sem. Egy, a frusztrált kelet-közép-európai népek egyik gyakori toposza ismétlődik meg Samko beszédfolyamában, mely szerint az adott nép tagjai között különbséget lehet tenni aszerint, hogy kik a „jók” és kik a „rosszak” (vö. „mélymagyar” és „hígmagyar”), anélkül, hogy világos, racionális magyarázatot tudna adni bárki is erre. Az is gyakori képzet, hogy az „igazi” magyarok, lengyelek, szlovákok valahol távol élnek, egy idealizált helyen, egy utópiában, melyhez képest minden más vidéken a hanyatlás jelei tapasztalhatók.

Személyében mintegy állatorvosi lova annak a közösségnek, melyben él, s nem ő tehet róla, ha egy ház-mester erkölcsinél nem jutott tovább. Hiszen nemcsak saját magát, saját szólamait ismételi, hanem ismétlése mindannak, amit lát, tapasztal visszapillantó tükörrel ellátott tolikocsijával bandukolva a városban. Beszédében, viselkedésében semmi autonómiára, egyéni invencióra utaló jegy nincsen, csupán újra mondogatja és újra játssza azt, amit a környezetében hall és tapasztal, ugyanazt a mintát ismételteti vég nélkül. Személyiségének lényege az ismétlés, vagyis mindig a múltból, a múltban már elhangzott, lejátszódott dolgokból él, ezeket használja fel újra meg újra – ahogyan a tolikocsijának a visszapillantó tükre is mindig visszafelé néz – személye tökéletes szimbóluma a megújulásra képtelen, a már többször kudarcot vallott sémákat ismételtető kelet-közép-európai országokra jellemző politikai stratégiáknak. Arra sem ereje, sem kapacitása, hogy előre figyeljen. A múlt jelenti a biztonsággal belakható vidéket számára, ezért nem csoda, ha mániásan rendpárti, és elutasít mindent, ami kicsit is megbolygatná azt a rendet, melyet szigorú szabályok szerint tartanak fent. Ezért gyanús számára a demokrácia intézménye is, hiszen egy csomó olyan dologért nem jár büntetés, amit szerinte be kéne tiltani. Márpedig igen sok mindent kéne betiltani szerinte, hiszen elviselhetetlen számára az a gondolat, hogy az emberek úgy öltözködhetnek, viselkedhetnek, ahogyan akarnak. Ahogyan megjegyzi: „... én nem akartam a demokráciát...” (91), hiszen úgy tűnik számára, hogy a demokráciában nem lehet betiltani azokat a dolgokat, melyeket szerinte be kéne. Például nem érti, hogy a homoszexuális Borka miért nem kerül börtönbe, és hogyan gondolja az Amerikából jött tanár, hogy a cigányok is ugyanolyan emberek, mint

a szlovákok. Mint ahogyan azt sem, hogy miért írja ezek után a tanár, hogy a szlovákok „fajgyűlölösök”, hiszen ő mindig az indiánokkal vagy a rabszolgákkal van, amikor a tévében ilyesmi filmet néz.

Emberekkal, sorsokkal találkozók, de ezekből csak nagyon keveset ért meg, holott életek mennek tönkre a közvetlen környezetében is. Ahogyan Németh Zoltán írja, Kapitáňová Samko személyében „olyan alakot

kelt életre, akinek nyelvén – mint tükörn – keresztül Közép-Európa komikus tragédiája sejlik föl, szocializmusával és nacionalizmusával együtt, valamint kisembereivel, akik görcsösen ragaszkodnak gyáva méltóságukhoz.”¹¹ Paszmár Livia pedig rosszindulatú, sőt, gonosz karakternek tartja Samkót, aki az ártatlanság retorikáját működtetve uszító hangvételű monológokat mond, kiszolgálja a rendszert, és esze ágában sincs másokon segíteni, akkor sem, ha megtehetné, mert betegesen félti a saját testi-lelki épségét.¹² Bűnei között tehát nem csak az extrém konformizmus szerepel, hanem a jóra való restség is – s ez még inkább megerősíti Németh Zoltán diagnózisát.

Mindezek a személyiségjegyek pedig tökéletesen alkalmassá teszik Samkót arra, hogy a rendszer lelkes híve és kiszolgálója, sőt, ügynöke legyen – noha erről nincsen tudomása. Viszont rendkívül hízeleg neki – mint minden kispolgárnak –, hogy az elmúlt rendszerben az „Azok ott fönt” kategóriájába tartozó RSDr. Gunár Karol a barátjának nevezi, és arra biztatja, hogy mindent mondjon el neki, és nagyon megdicséri, ha valami információt ad át neki. Így tudja meg, hogy Samko apja a Szabad Európa rádiót hallgatja, és egész hosszú a lista arról, hogy kiket és miket nem szeret: a magyarokat, a cseheket, az oroszokat, a ci-

gányokat, valamint a különböző nagy állami szervezeteket. Gunár Karol megdicséri Samkót az árulásért, akit még azzal is lekenyerez, hogy mindezt megbocsájtsa az apjának, mert olyan jó ember. De nemcsak az apját, hanem egy barátját is elárulta, aki szerelmes volt Gunár Karol lányába. „Aztán meg lettek mondván a RSDr. Gunár Karolnak és ő szépen rendet csinált. Aztán Tonko [a barát] leesett a Víztoronyból, aminek a tekintetében ott helyben meg volt halva.” (64) Elárulta a tulajdon nagybátyját, Otobácsit is, hogy olyan gombát adott egy férfinak, amitől betegnek hiszik majd sorozáskor, és így megúszhatja a katonaságot. A regény retorikailag nagyon találóan érzékelteti ezt a dilemmát, ugyanis egy bekezdésben olvashatjuk Samko morfondírozását arról, hogy ezt nem szabad elárulni RSDr. Gunár Karolnak, mert börtönbe csuknak mindenkit, valamint azt, hogy elment Gunárhoz, és mindent elmondott neki.

Samko karaktere „besúgása tekintetében” sok hasonlóságot mutat azzal, amit a magyar ügynökműltat feltáró történészek, újságírók írnak egyes ügynökök jellemvonásairól. Gyakori ugyanis az a képlet, hogy hivatásukban kevésbé sikeres, vagy tehetségükkel élni nem tudó emberek végül abban találják meg önkitaljesedésük sajátos, torz formáját, hogy náluk sikeresebb emberekről jelentéseket írnak. Nagy igyekezettel próbálnak megfelelni megbízóiknak, és a jelentések-

ben egyáltalán nem ritka a nyakatekert, körülményes megfogalmazásmód, tudálékoskodás és fontoskodás – ahogyan ez például Tar Sándor esetében is megfigyelhető. Ez persze tökéletes összhangban van mindazzal, amit Samko karaktere állít elénk, rendszerektől függetlenül. S egyetértek Paszmár Livia meglátásával, aki szerint „Kapitáňová ügyesen piszkálja meg az olvasó értékrendjét”¹³, és több szempontból veti fel a felelősség kérdését. Ám nemcsak a moralitásról van itt szó, hanem a szembenézésről is: a múlttal és a jelenel egyaránt. Ennek az ideje pedig mintha mostanában érkezett volna el a magyar irodalomban. Hiszen úgy tűnik, egész Közép-Európában ugyanazt a rozszant tolikocsit tologatjuk, melyről letörött a visszapillantó tükrör. S talán a temető metaforája is extrapolálható az egész térségre, mely évszázadok óta kényszeresen, újra meg újra megismétli régi hibáit. ■ ■ ■

Deczki Sarolta: filozófiából doktorált, jelenleg az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének munkatársa, kritikus, irodalomtörténész. Rendszeresen publikál kritikákat és tanulmányokat a kortárs próza köréből. Két tanulmánykötete és egy, a husserli válságkonceptiót elemző könyve jelent meg, jelenleg egy Tar Sándor-monográfián dolgozik.

JEGYZETEK

- 1 Budapest: Magvető Kiadó, 2016, ford. Mészáros Tünde. (A továbbiakban erre a kiadásra hivatkozom, a főszövegben zárójelbe tett oldal-számokkal.)
- 2 KAPITÁŇOVÁ Daniela, *Hamarosan ez is olyasmi lesz, mint az opera*, 2016, hozzáférés: 2018. január 26., <http://www.litera.hu/hirek/daniela-kapitanova-hamarosan-ez-is-olyasmi-lesz-mint-az-opera>
- 3 ESTERHÁZY Péter, *Javított kiadás* (Budapest: Magvető Kiadó, 2006) 22.
- 4 Pozsony: Kalligram.
- 5 Budapest: Jelenkor.
- 6 Budapest: Magvető Kiadó, 2011.
- 7 Budapest: Magvető Kiadó, 2012, 2014.
- 8 Ez az állítás legalább tanulmány méretű argumentációt igényelne, ezért ebbe most nem megyek bele. Azt viszont mindenképpen meg kell jegyezni és nyomatékosítani, hogy azok a poétikai-narratológiai eljárások, melyek a szövegirodalomra voltak jellemzők, hatalmas energiákat szabadítottak fel a magyar irodalomban, melynek jelentősége napjainkban is felbecsülhetetlen.
- 9 KAPITÁŇOVÁ Daniela, „*Orbán politikája miatt divat magyarnak lenni Szlovákiában*” (Csendes-Erdei Emese beszélgetése az írónővel), 2016, hozzáférés: 2018. január 26., <http://magyarnarancs.hu/konyv/orban-politikaja-miatt-divat-magyarnak-lenni-szlovakiaban-99185>
- 10 A budapesti Örkény Színházban *Pionírszív* címmel készül monodrámá belőle, Bíró Kriszta előadásában. A bemutató 2018. március 2-án lesz.
- 11 NÉMETH Zoltán, „Könyv a temetőről”, *Élet és Irodalom*, 16 (2016) LX. évfolyam, 2016. április 22., hozzáférés: 2018. január 26. <http://www.es.hu/cikk/2016-04-22/nemeth-zoltan/konyv-a-temetorol.html>
- 12 Vö. PASZMÁR Livia, „Az ártatlanság retorikája” *Irodalmi Szemle*, 2017/1 június. hozzáférés: 2018. január 26. http://irodalmiszemle.sk/wp-content/uploads/2016/02/isz_2017_06.pdf
- 13 PASZMÁR, i. m. 67.

A blokk a SzTA Világirodalmi Intézet és a MTA BTK Irodalomtudományi Intézet közös rendezésű konferenciájának az anyagából ad közre. A *szlovák irodalom recepciója Magyarországon 1990 után* c. konferencia 2017. október 17-én zajlott a budapesti Szlovák Intézetben.

Kamaszkoruk legszebb nyara? Kritika? Vita?

A Kárpát-medencei Tehetséggondozó Nonprofit Kft. ténykedése születésének pillanatától élénk viták keresztüztüében áll. A legfontosabb magyarországi írószervezetek (JAK, FISZ, Szépírók Társasága) tiltakoztak az Orbán János Dénes ötletéből megvalósuló Íróakadémia példátlan mértékű támogatását, a Szócs Géza hathatós támogatásával „elnyert” pénzek felhasználásának átláthatóságát kifogásolva.

A KMTG léte és büdzséje a róla kiszivárgó vagy éppen transzparens közérdekű adatok napvilágra kerülésekor újabb és újabb polémákat gerjeszt majd, gyaníthatóan még nagyon sokáig. Legutóbb az *Élet és Irodalom* nyári számai adtak helyet a példátlan sikerre vergődő projektről, e kétségkívül gátlástalan, a fiatal tehetségek támogatását profilul kitűző, abban valós eredményeket is felmutató, de e támogatások mértéktelen és arcpirító felhasználását is evidenciában tartó vállalkozásról.

Kétségtelen, a KMTG létezése egész közép-európaiságunk, főként értelmiségi létmódjaink egyik legfontosabb metaforája lett. Úgy gondolom, a Kerényi Imre-féle tézis szerint kibőjtölt és elérkezett „hét bő esztendő” korszakának igazi ikonja lesz majd egyszer ez a megélhetési szempontokat, elsősorban saját megélhetését szem előtt tartó, kicsit persze a kultúrával is foglalkozó csoportosulás, amelynek működése a rendszerváltás utáni éveink legfontosabb kérdéseit mutatja fel, az arra adott különböző válaszainkat mondatja most fel velünk.

A „lopjunk, de ne nagyon látványosan” elvet minden nap tapasztal-

Enumeráció: Válogatás az Előretolt Helyőrség Íróakadémia tagjainak alkotásaiból, KMTG, Bp., 2016

hatjuk, és ezt régen felváltotta a „miért ne, hisz most mi jövünk” tétel, ennek az elképzelésnek a KMTG valóban csak az egyik, talán nem is a leglátványosabb, és nem is a legnagyobb szabású projektje.

Csak egyetérteni tudok az ellentábor vezérszónokainak megnyilvánulásaival, Krusovszky Dénes, Reményi József Tamás, Selyem Zsuzsa, Grecsó Krisztián mind érvényes és számomra elfogadható szempontokat fogalmaztak meg arról, hogy a KMTG-hez tartozni erkölcsi-morális választás, fórumaiba publikálni ideológiai állásfoglalás lett. Ám ahogy minden demagóg tézis, a másik oldal kritikai megjegyzései is tartalmaznak fél igazságokat.

OJD saját érvelése szerint az írószervezetekkel konstruktívan tárgyalni kész módon képzelel el a jövőt, éppen ezért nem is érti a szóban forgó csoportok tiltakozását, hiszen a Kft. nonprofit alakulatként talált meg egy piaci rést, és kapott ott a terveinek megfelelő támogatást. (Ld. bővebben *Veiszer Alinda Orbán János Dénessel* készült portréját, Alinda, 2016. április 3.: <https://www.youtube.com/watch?v=0BxLVFcW8gQ>)

Ehelyütt nem érdemes elmorfondírozni azon, hogy OJD és Szócs Géza különböző módon emlékeznek arra, vajon szoros szakmai, mester-tanítvány kapcsolatuk hozzájárult-e vagy sem a támogatás elnye-

réséhez. (Erről ugyancsak bővebben értekezik Krusovszky Dénes *A közép széle és vége: Hozzászólás Reményi József Tamás nyílt leveléhez* című dolgozatában <http://www.es.hu/cikk/2017-08-11/krusovszky-denes/a-kozep-szele-es-vege.html>) Ennél fontosabbak Krusovszky írásának egyéb szempontjai: „De visszatérve az akadémia eltelt másfél évére, azt meg tudjuk állapítani, hogy a majd egymilliárdnyi zsebpénz segítségével, úgy tűnik, csinálnak dolgokat ilyen-olyan színvonalon. Honlapjuk bizonyítja, hogy Tuszványostól Pécsig, és Kárpátaljától az Anna and the Barbies együttes magánfesztiváljának irodalmi jurtájáig számos helyen fellépnek oktatók, mentorok és tanítványok. Ezeken a helyeken általában bemutatják az *Enumeráció* című monstre antológiát, amit ugyanakkor sajnos a fővárosban, illetve a legnagyobb hazai online kereskedésben sem lehet beszerezni.”

Az Íróakadémia tehát egy vaskos kötettel, az *Enumeráció*val kész betörni a magyar irodalomba, belépése azonban korántsem olyan revelatív, mint a valamikor valóban forradalmi hevülettel viharzó Előretolt Helyőrségé. A kiadvány, amelynek ismertetése elvileg e cseppet sem elfogulatlan recenzió tárgya, állításom szerint minden, csak nem forradalmi, nem friss és nem revelatív. De erről később...

Előtte inkább arról, ami a morális felelősség, az önmagunkkal való szembenézés tárgya, jelesül, hogy a Szentmártoni János szintén az ÉS-ben olvasható vitacikkében, a másik oldalról érkező nagyon kevés érdemi reakció egyikében, sajnos, vannak részgazságok. Lássuk mindezt közelebbről, idézve Szentmártonit: „(Ezeket a kollégáimat melleleg szeretném következetességre inteni: ha már büdös nekik minden olyan pénz és elismerés, amely állami vagy kormányközeli, akkor legyenek büdösek a fideszes polgármesterektől elfogadott kitüntetések, a DIA életjáradékai, az NKA támogatásai stb. is.)”

(Ld. Szentmártoni János: *Az erkölcs bajnokai? Na ne!* <http://www.es.hu/cikk/2017-09-15/szentmartoni-janos/az-erkolcs-bajnokai-na-ne.html>)

Valóban, nem elég becsületesnek lenni, annak is kell látszani... Ha másra nem is jó a KMTG-botrányok sora, arra mindenképpen az lehet, hogy mindannyian önvizsgálatot tartunk. Lehet, hogy valóban lejárt, a kultúrában, az irodalmi életben is, a függetlenség, a „középen állás” kora: ebben, ha nem is akarnak, Szentmártoni és Krusovszky valójában egyetértenek. Magyarországon a széteső demokráciáért aggódó, felelősséggel, politikai, erkölcsi felelősséggel, valódi társadalmi szolidaritás iránti igénnyel élő gondolkodó polgárnak kétszer is meg kell gondolnia, mit ír alá, mihez csatlakozik, mihez adja a nevét. Ezután talán még inkább és éppen ezért...

De legyünk ennél is szigorúbbak: hovatovább alaposan és kétszer meg kell gondolnia mindenkinek, az irodalmi élet minden szereplőjének, hogy milyen díjátadóra megy el, milyen támogatást fogad el, milyen fórumon jelenik meg. Úgy tűnik, a petíciók súlyát is csak a teljes feddhetetlenség tudja megadni. A KMTG létéből előnyt kovácsolni, megosztó szerepét a megtisztulás szolgálatába állítani. Mi lenne, ha most jönne el mégis ez az ideális világ? Ha mindez, egy sehol sem kapható, „összetakolt” antológia alternatív valósága, végre egy valódi változás jelképe lehetne. A KMTG védhetetlen ténykedése egy idealista vízióban, ahogy a Független Mentorhálózat létrejötte, szimpatikus és releváns válaszcselekvések, egy valódi változás kezdete is lehetne. A megújulás, persze, gúzsba kötve táncolás, források híján, széllel szemben, elképesztően nehéz körülmények között, de az állami támogatást nélkülöző „független” magyar kultúrának most csak egy lehetősége maradt, a teljes erkölcsi megújulás. Erről az alapról, ahogy Fehér Renátó fogalmaz a témába vágó írásában, va-

lóban el lehetne indulni. (Ld. Fehér Renátó: *Mi mind ők voltunk egykor.* <http://www.es.hu/cikk/2017-08-25/feher-renato/mi-mind-ok-voltunk-egykor.>)

Az észrevétel, Szentmártonié, ugyanis sok szempontból jogos is lehet. Nézzünk most szembe mindenkel, amit állít. Ha mostantól minden morális állásfoglalás, nem lehet tovább az általa hivatkozott alkukat megkötni, ahogy nem lehet többé szolidaritást, érzékenységet, altruizmust hazudni a tartalmatlanság mögé. Vagy legalábbis szembe kell végre nézni szorongató egzisztenciális kényszerpályáinkkal, egyéni hiúságunkkal. Ha az egység, a társadalomé egyelőre nem lehetséges, nem megvalósítható, akkor maradjon egyelőre, jobb vízió nem mutatkozik, a kettéosztottság. De akkor nem lehet a társadalmi problémákra, a leszakadásra, a rasszizmusra, a kirekesztésre, a nyomorra reflektáló szépirodalmi univerzumot építeni, ha mögötte valójában nincs semmi, csak az esztétikum, a szépen mondás vágya a valamit mondásé helyett. Vegyük végre tudomásul: a szegénység irodalmi reprezentációja, bár kétségtelenül divatos téma a kortárs irodalomban, valójában nem divat, a másosság elfogadását szépirodalmi szövegekben hirdetni nem kell, hiába az illendő mainstream európai világkép része ez, ha utána zárt ajtók mögött zsidózunk, buzizunk, cigányozunk. Minden más, a középen állás, a függetlenség mítosza, az értelmiségi létmód elefántcsonttoronyából irányító purifikátorok hozzáállása cinizmus, vagy csak egyszerűen ostobaság. Még az is lehet, hogy bűn. Ezek azok a részek, ahol OJD akár a Zs-kategóriás horrorfilmek menetrendszerűen érkező baltás gyilkosa, beteheti a lábát, mondhatja azt a kevés kritikai érzékkel alákérdő Varga Melindának adott interjújában, hogy „X vagy Y irodalmi fotelhős” véleménye számára érdektelen.

És most az *Enumerációról*... Nemcsak azért nehéz objektívan

ítélni, mert a recensens láthatóan és deklaráltan elfogult, hanem mert a kiadvány kizárólag szakmai szempontok szerint is kissé utópisztikus. A KMTG antológiáját ugyanis maga a KMTG adta ki, ISBN számmal rendelkezik, ám beárazva nincsen, kereskedelmi forgalomba így nem kerülhet, ami egy reprezentációs adót könnyedén kifizetni tudó vállalkozásnál legalábbis furcsán hat. És bár OJD a terjesztéssel kapcsolatos vízióiról is szólt a vele készült IJ-interjújában, a terjesztés menetéről, neves kiadók korábbi megkereséséről hivatalosan semmit sem lehet tudni. Ami furcsa, hogy miért nem a KMTG-mentorok korábbi köteteit újra kiadó Irodalmi Jelen Kiadó jegyzi ezt a válogatást? A KMTG és az IJ összefonódása nyílt titok, a történetbe lépésük nem okozott volna különösebb meglepetést. Azt hiszem, ez lenne a legkevesebb, ami a KMTG számlájára írható lehetne, szinte semmi. Annak fényében különösen, hogy a mentorok kötetének újabb közreadásait (pl. Kubiszyn Viktor *Drognaplójá*-nak harmadik kiadását) az Irodalmi Jelen jegyzi.

Mindennek persze a nagy egészben valóban semmi jelentősége, csak hát az Előretolt Helyőrség egykori „kaput-falat bedöntő” mentalitásához képest ez kicsit bénázásnak tűnik. Arról nem is beszélve, hogy egészen friss hír szerint az Előretolt Helyőrség című, sokadik virágzását (Koncz Tamás: *Mennyiségi irodalom.* <https://mno.hu/grund/mennyisegi-irodalom-nagyuzemben-gyartjak-akulturat-meszaros-cegei-2430241>) élő sajtóorgánium 260 ezer példányban jelenik meg mostantól országos terjesztéssel, persze, érthető és általuk is deklarált okokból Budapest kivételével.

Szóval a kötetről... OJD *Előretolt szó* című kis preambuluma, a tőle megszokott retorikai magabiztossággal felskiccelt előbeszéd, mely szerint: „Bizonyára a legtöbb fiatal írók magamra haragí-

tom ezen állításaimmal, de hát én még azok közé tartozom, akik tesznek a polkorrektségre és a megfelelési kényszerre.” (*Enumeráció*, 9.) Ezt értjük, nézzük hát ennek fényében az ezek szerint forradalmi kiadványt, amely végre leszámol a magyar irodalom belterjességével és gyávaságával. Az *Enumeráció* tehát nagy erudícióval elővezetett forradalmi tett lehet. A válogatás koncepciója, még ha OJD meg is dicsérte Nagy Koppány Zsolt szerkesztőit, válogatói ténykedését, úgy tűnik, az ígértnél kevésbé invenciózus. Zavarba ejtő, hogy a kötet tetemes részében alig találunk csak itt megjelenő szövegeket, még a fiatal tehetségek, OJD „palántái” is részben már megjelent darabjaikkal jelentkeznek.

A „tehetséggondozás eposzaként” hirdetett vállalkozás valójában elég heterogén seregszemle, amelyen sok minden látszódik, de a forradalmi hevület talán kevésbé. Bár OJD a Varga Melindával folytatott beszélgetésben a szöveg újraközlésének koncepcióját is megmagyarázza: „Vannak nekem újabb, sőt legújabb szövegeim is, de arra voltunk kíváncsiak, miként hatnak az egykori »befutó« írárok – azok, amelyek a leginkább visszhangoztak, amikor én is még ifjú titánnak számítottam – ifjabb és még ifjabb pályatársak szövegei között. Az idő múlása, valamint az új kontextusba helyezés új olvasatot eredményezett. Ezek már nem ugyanazok az írárok, mint két évtizeddel ezelőtt. Ez nem egy összedobott könyv, hanem egy jól átgondolt felsorakoztatás. Igen, egy mutatvány, egy 684 oldalas, egykilós könyvmonstrum, 44 merőben különböző hanggal, világgal és mégis, mégis harmóniával. Nagy Koppány Zsoltot úgy dicsértem meg: homéroszi munkát végeztél!” (*Pompás eposz veszi kezdetét, a tehetséggondozás eposza. Varga Melinda interjúja Orbán János Dénessel*. <https://www.irodalmijelen.hu/2017-jan-19-1358/pompas-eposz-veszi-kezdetet-tehetséggondozas-eposza>)

Persze, az eposzi magasságokba emelkedő KMTG névjegyeként valóban lehet olvasni ezt a mustrát, a kiadvány azonban mégiscsak egy „összedobott könyv” benyomását kelti. Ha valaki egyszer majd megírja a KMTG történetét, bizonyosan értekes könyvészeti adatokat, a csoport kapcsolattrendszerének nélkülözhetetlen forrását találja majd az *Enumeráció*ban. Ám a dolog ennyi, és úgy látszik, ennél nem is több. A labda most OJD-ék térfelén pattog: az „előző napok szép napok” kiadványainak árnyalniuk kell majd ezt a képet. Ha tudják! Ha másért nem, azért, hogy a KMTG tehetséggondozó szerepét legalább az esztétikai minőség vitathatatlansága igazolhassa.

A kötetet végignyalva ugyanis úgy tűnik, akiről eddig is tudtuk, hogy jó szerző, arról továbbra is hihetjük ezt, aki meg középszerű volt, annak itt „megfuttatott” szövegei az újraközléstől sem lettek jobbak. Az viszont igazi helyőrséges virtusra vall, hogy egy-két valóban tehetséges fiatal alkotó már most jobb szövegei érdekes fénytörésbe állítják mentoraik szerényebb próbálkozásait. Ez az eredmény akár nem is állhatna mesze OJD „szellemiségétől”, higgyük el, miért ne hihetnénk, hogy a Helyőrség „asztalrabászó” mentalitása, és nem az önkritika hiánya mozgatta a válogató mentor(ok) kezét-szemét.

Ennek fényében azonban az előző helyzetfelmérésével is vitatkoznék: „Egy helyőrség közösségében a kadét is ugyanolyan fontos, mint az őrmester. Vannak itt veteránok és haladók professzionális szövegekkel, míg a legifjabbak színvonala egyenletlenebb: vannak kiforrottabb, vannak csupán ígéretes szerzők. Mi, oktatók nem törekedtünk az alságos tökéletességre, ez nem egy erőltetett, sminzelt anyag, hanem a jelenlegi, a kezdeti fázis hű tükörképe. Az oktatás alig fél éve kezdődött el, kezdetben puhatolózással, ismerkedéssel – még az alapoknál tartunk. De már kiléphetünk a napvilágra, már van mit megmutatni, szégyellnivalónk pe-

dig nincs, klasszikusainknak is vannak zsenjei. (*Enumeráció*, 13.)” Szóval, az eredmény: vannak itt veteránok is „zsengékekkel”!

A „palánták” közül többen valóban figyelemre méltó, közlésre alkalmas (hisz részben már közölt!) darabokkal tűnnek ki. Bese Berna-

dett prózaversei megbízható minőséget hoznak, a *Nagy szerelem* című Romeo és Júlia-parafrázis különösen szellemes. Birtalan Andrea lírai is kvalitásos fiatal szerző portréját rajzolják meg. Közülük a *Slamdekalógus* egészen rendben van, más kérdés, hogy most minden távolabb áll a KMTG-től, mint ez az egykori lazaság. Ennek fényében különösen tanulságos, hogy OJD a slammerek szabadságát a „szemforgató” és belterjes kortárs irodalom állóvizét felforgató irányként definiálja, miközben az *Enumerációt* olvasva összességében szinte semmilyen felforgató irány nem bontakozik ki előttünk. Bálint Szilárd itt közölt versei is ötletéről és invencióról árulkodnak, Bék Timur pedig láthatóan valódi tehetség, minden itt közölt darabja el is éri a közölhetőség színvonalát. Polgár Kristóf szellemes, nagy nyelvi erőt felmutató lírájában is vannak még lehetőségek. Fehér Boldizsár kisprózái (különösen *A Triangulum felta-*

lálása és A méterbizottság) abszurd ötletességükkel tűnnek fel. Erdélyi Dorina ifjúsági regényének (*Totális képzavar*) részlete, bár nem forradalmi, de tisztességes kísérlet. Hernádi Anna Borbála versei (pl. *Apróhirdetés*) üdítő, friss, közhelyektől mentes hangot működtetnek. A mentoráltak közül a kritikusnak legalábbis ők voltak emlékeztetések, a többiek cáfoljanak rá a recenzius figyelmenlenségére! Nekik pedig remélhetőleg nem ez az iskola, ez a „tűzben edzett” indulás lesz pályájuk csúcsa.

Ami a mentorokat és a „tábornokokat” illeti... A majd hétszáz oldalas kiadványból szemezgetve, az továbbra is látható, hogy Orbán János Dénes formai bravúrokra épülő költészete bőven felülmúlja jellemének gyengeségeit, hogy Farkas Wellmann Éva és Endre megbízható minőséget előállító, magabiztos lírikusok. Hogy Muszka Sándor humora nemcsak a stand up és az alkalmi költészet talaján él meg.

Ám Csenger Leventéről a fáradt és sablonos, a Helyőrség eredeti szellemétől nagyon is idegen transzszilvanizmus ihletettségében fogant szövegei nem rajzolnak árnyaltabb képet, mint a prózájáról eddig tudottak. Úgy tűnik, a legérdekesebb biográfiai adat vele kapcsolatban még mindig az, hogy 2014 nyarán a tokaji írótaborban leütötte Kukorelly Endrét. Cáfoljon rá pályájának új szakaszával ő is, ha tud!

A KMTG mentoraként is működő Sayfo Omar széles körben ismert, nem minőség nélküli külpolitikai újságíró, a felkészült külpolitikai zsurnaliszták egyike (ilyenből ma a kelletténél kevesebb van), Közel-Kellet szakértő. Politikai elkötelezettsége evidens, azt nem érdemes firtatni, külpolitikai újságíróként nem is tilos állásfoglalását hangoztatni. Nem is politikai irányultsága és KMTG-mentorsága a furcsa, inkább idevágólogatott szövegeinek műfaja. Azok ugyanis nagy jóindulattal is publicisztikák, de mindegyik inkább a saját műfajok közé illeszkedik. Ugyan-

ez az érzésem Farkas Adrienne írásait olvasva. Farkas dokumentarista, inkább jegyzetként funkcionáló írásai egy nagyjából azért mégiscsak irodalmi antológiában kicsit kilógnak a sorból. Azt sejtetik, hogy a mentorok bármilyen műfajú szövegét leközik, hogy a dolog reprezentatív legyen, ami nem baj, de hiányérzetet kelt a kötet valódi célját és megkomponáltságát illetően.

Hisz Sayfo Omar és Farkas Adrienne képzett újságírók, önmagában nem problematikus, hogy egy irodalmi akadémián szövegekről szóló kurzusokat tartsanak, tehetségekkel foglalkozzanak. Ám a dolog ad hoc jellege, mit is tanítanak és ki nek ezen az akadémián, kicsit mégiscsak lelepleződik itt. Hisz e fórumon nem elsősorban újságíró képzés folyik, folyhatna persze, az alapító okirat éppenséggel azt is elbírná, ahogy sok minden mást is elbírt, de mindez eddig mégsem derült ki belőle. Mindebből egy látszódik kristálytisztán: nyilvánvaló terheltségei ellenére a KMTG-kötet akár lehetne jó is, a morális gyengeségnek az irodalmi szövegen nem kell látszódnia. De a koncepciónélküliség, az ötletelenség, sajnos, tényleg látszódik, ezt pedig nem az elfoglaltság mondatja a kritikussal.

Azt persze érteni lehet, hogy többen úgy gondolják, a dolog egy idő után túlmutathat önmagán. Szabó Borbála a tehetséggondozó mentora egy vele készült interjúban így fogalmaz: „Részben ez is rajtam csattant, hiszen én – ezúttal is – a lövészárkok között futkosó köztes figura vagyok: sok szeretett művészbarátom van, akik számára bizonyos okokból elfogadhatatlan ez a szervezet, miközben a KMTG-ben is csomó helyes, tehetséges ember van, akiket megszerettem. Még ha el is ismerem, hogy mindkét félnek van igazsága, ez a kultúrharc nem az én harcom, és úgy döntöttem, hogy nem is fogom megvívni. Nagyon szívesen tanítok és írok, és ezért elfogadok fizetést.” (*Verrasztó Mariann interjúja Sza-*

bó Borbálával. <http://www.origo.hu/kultura/20170320-interju-szabo-borbala-iro-dramaturggal.html>)

Hasonló flow-élményről számol be blogján Nádas Krisz KMTG-mentor is: „A KMTG ügyvezetője, Tímár Alpár egyébként azt mondta, azzal is győztem meg a zsűrit, hogy a magam erejéből tartok ott, ahol, és nem vártam meg, hogy mások segítsenek megvalósítani az álmaimat. Leesett állal hallgattam. Komoly? Tényleg annak örülnek, hogy én a magam útját járom magánkiadásban? Ez inkább szitokszó szokott lenni...” (Ld. <http://www.krisznadasiwrites.hu/blog/hivatalos-kmtg-mentor-blogjat-olvasod/>)

Megértem, mert szeretném megérteni a naivitást, az ártatlanságot, de úgy gondolom, itt és most már nem lehet ártatlannak maradni...

Néhány mentor személye, választása pedig a recenziusnak kifejezetten fájdalmas és érthetetlen. A valaha filmkritikusként is egészen kiváló, néhány éve prózaíróként berobbanó, szövegeivel méltán figyelmet keltő, gyógyult drogfüggőként a rehabilitációs programokban vállalt szerepéhez kapcsolódó értékválasztásaival is tiszteletet kivívó Kubiszyn Viktor szerepvállalását hónapok óta képtelen vagyok elfogadni. Nem vagyok ezzel egyedül, Selyem Zsuzsa a KMTG létét körüljáró írásai egyikében hasonló gondolatokat fogalmaz meg. „A három könyv közül az egyik a *Drognapló* harmadik kiadása. Számomra az egyik legértékesebb könyv a kilencvenes évek Budapestjének sűrűjéből. Azt hittem, aki ilyen könyvet tud írni, eszébe nem jut, hogy nevét adja egy olyan intézményhez, amelyiknek az alapítója és vezetője a teljes szolidaritáshiányt és a hatalmasok iránti szervilizmust tekinti munkamódszerének.” (Ld. Selyem Zsuzsa: *Ők majd bevédnek.* <http://www.es.hu/cikk/2017-08-25/selyem-zsuzsa/ok-majd-bevedenek.htm>)

A *Drognapló* (a most az IJ kiadásában újra megjelenő *Drognapló!*) és

BECSÜLET, BÁTORSÁG, KÍMÉLET

Lovas Ildikó:
Rózsaketrec. Próza,
Forum, Újvidék, 2017

a *Foglaltház* az én fontos könyveim is. Hiszem, hogy az elmúlt évtized kortárs magyar irodalmának meghatározó szövegei. Kubiszyn prózája olyan szépirodalom, amely igazi téteket mozgat, igazi állapotleírást ad, mindehhez igazi szolidaritást mutat fel. Nem azt a szépelgő, műmájér altuizmust, amelyet a magyar irodalom újabban, bűvópatakként, nagyon üdvözlendő módon egyébként, felszínre törő, majd folyóvá dagadó szociografikus irányzatának néhány pozőre nyújthat nekünk. Nem azt a kép-mutató kirakatliberalizmust, szerepként magunkra rángatott toleranciát, amelyet Szentmártoni vagy OJD rónak fel „nekünk”. Nem értem, bár szívesen megérteném Kubiszyn Viktort...

Az *Enumeráció* című kötet sok minden. Fiatal és kevésbé fiatal, jó és középszerű (égbekiáltóan rossz szöveg valóban nincs benne!) alkotók antológiája, könyvészeti képesség, amely terjeszthetlenségével és elérhetetlenségével kelt figyelmet. Mindenekelőtt láttelep a mai magyar kultúrpolitikai helyzetről, az is lehet, hogy egy korszak jelképe.

Bízzunk benne, hogy egy rövid és letűnő korszaké, amelyből egy tisztább és átláthatóbb kulturális élet születik majd. Tudjuk, a gödör aljára érve, a legmélyebből tudunk igazán dobantani.

Fedje néhány év múlva a feledés sötét függönye, fiatal szerzőinek pedig csak azt kívánhatjuk, kamasz-koruk legszebb nyara után ne rossz-kedvük tele jöjjön el. Így legyen...

■ **Kovács Krisztina:** kritikus, irodalom-történész. 1976-ban született Békéscsabán. A Szegedi Tudományegyetem magyar-történelem-régészet szakán végzett. Szegeden él, a Magyar Irodalmi Tanszék munkatársa. Kutatási területe: térelméleti szempontok az 1930-as évek prózájában.

Lovas Ildikó legújabb kötetében nemcsak életszagú írásokat tár közönsége elé, hanem értékrendeket is ütköztet egymással, ami sokszor morális vetülettel bír. Mottóját Csáth Gézától kölcsönzi, mely gesztussal nem pusztán szabadkai kötődésére utal, s nemcsak az első nyugatos nemzedék Vajdaságból elszármazott nagyjait idézi, hanem saját művei plaszticitását és erejét is előrevetíti. „Rossz az az érzés, amelyet a körömmel kapart pléh csikorgása kelt. Jó dolog a hidegről bejövet a kályha mellett kezét dörzsölni és dicsérni a szép fehér havat” – olvasható az idézet, mely egyúttal a *Rózsaketrec* címen összegyűjtött munkák értelmezéséhez is kulcsot ad. Lovas látszatra jelentéktelennek tűnő, apróbb élethelyzetekről, régi tárgyakról, emlékekről, mindennapi tapasztalatokról ír, de ezek a felszíni jelenségek komoly tartalmakat foglalnak magukba, s az egyes szám első személyű elbeszélő egy letűnt világ és a jelen erkölcsiségéről vagy épp erkölcstelenségéről, az ősök által ránk hagyományozott tudással való élés avagy visszaélés felelősségéről vall.

Az egyes szövegek vegyes műfajiságot mutatnak: olvashatjuk az írásokat novellaként, tárcaként, átmeneti jellegű tárcanovellaként vagy akár esszéként is (sőt, a gondolatritmusok révén több bekezdés szabadversként ugyancsak fölfogható), miután az általában egyes szám első személyű narrátort szerepeltető művek elbeszélő részeket, leírásokat és értekező jellegű, olykor politikai-történelmi referenciával bíró gondolatmeneteket egyaránt tartal-

maznak. Bár a kötet alcíme „próza-ként” határozza meg a műfajt, a kifejezést vonatkoztathatjuk az elbeszélésmód stílusára – egyszerű, prózai, őszinte és szabatos – és a tárgyalt témakörökre, az első megközelítésben hétköznapiak tűnő történetekre is, (a Kosztolányi Dezső által szintén hirdetett) „a kevesebb több” közismert művészi igazsága jegyében.

A szerző három nagyobb egységbe csoportosítja szövegeit: *Nem, Igen* és *Talán* az egyes szakaszok címe. A különböző ciklusokban közölt írások számos párhuzamot, áthallást tartalmaznak, így például a *Talán* darabjaiban akadnak visszautalások a *Nem*-ben olvasható gondolatmenetekre. A kötet azonban nem pusztán a ciklusokkal – ideértve a címeket, az oda-visszautalásokat, sőt a többször megjelenő hősöket – játszik el, de kép és szöveg párhuzamos olvasásának lehetőségeivel is. A *Rózsaketrec* illusztrációit családi fényképek adják, s az egyes írások mindig arra a fotóra reflektálnak, amely a soron következő oldalakon szerepel. A tárcanovellák sok esetben a képek leírásával indulnak, melyekhez a szerző történeteket rendel. E történetek az egyes szám első személyű narrátor családjának múltjába kalauzolnak, gyakran egybeolvadva a történelmi emlékezzettel, szűkebb értelemben Szabadka és környéke sorsával, főként a 20. század második felében. A fényképek többségén a szereplők még fiatalok, akik életük hajnalán

komoly elvárásokkal és reményekkel tekintenek a jövőbe. A narrátor mindegyik külön hangsúlyt fektet, hogy aztán annál erősebb kontrasztot képezzen a ténylegesen bekövetkezett eseményekkel: a remények ugyanis sokszor nem válnak valóra, a fiatalság elúszik, a történelem viharai gyakran megakadályozzák a beteljesüléseket. Egyedül az otthonról hozott erkölcsiség, a neveletésből és a hitből fakadó tartás lesz az, ami megmenti a fényképeken szereplőket a kiégyezésről és a keserűségtől.

A családi eseményeket földidő narrátor mindemellett saját jelenéről is vall. A fotók leírását a jelen perspektívájából teszi, a múltbeli pillanatot óta eltelt idő ismeretében pedig végzetes tudással bír, s ezzel a sajátos hatalommal el is játszik: az adott felvétel hősről állítja, hogy még fiatal, erős és bátor, aztán előreszalad az időben, érzékelteti a szereplő esendőségét és a sors kiszámíthatatlanságát. Néhány önreflexió betétet követően pedig újra visszatér hőséhez, aki akkor még – amikor a kép készült – fiatal, erős és bátor volt. Ezt a körköröséget az idősíkok közötti váltakozáson túl a nyelv is mutatja, hiszen a mondatok refrénszerűen ismétlődnek, az első oldalakon olvasható tételmondatok pedig (a múlt eseményeinek leírásával, valamint a jelenben megfogalmazott önreflexiók előrehaladásával) újabb jelentésárnyalatokkal bővülnek. Az általában a fényképekhez kapcsolódó kiinduló helyzetrajzok végül összetett metaforákká alakulnak, s az egyedi, egyszeri és egyszerű jelenségek bemutatása gyakran filozofikus kérdéskörök fölvetéséig jut. A *Rózsakertrec* írásai tehát mind az egyes szövegek, mind a kötet egésze szintjén mutatják a körköröséget, mely szerkezeti megoldásba a játékba hozott képi illusztrációk ugyancsak kapcsolódnak.

A *Nem*-ciklus (s egyúttal a kötet) indító darabja szintén egyszerű életképpel nyit: az egyes szám első személyű elbeszélő ül bedőlt

téglakerítése tövében. Onnan bámulja a konyha ablakát, majd beszél a nagyanyja által horgolt csipkefüggönyről, végül újra a kertről és a kerítésről. Ekkor mondja ki először a határozott NEM-et: „Nem kellenek kerítések.” (8.) A kertet a magyarok előszeretettel kerítésekkel választják le, míg a hollandok például csak kiültetett növényekkel jelölik ki a birtokhatárokat. A kerítés hiába van bedőlve, az alapja beton, ami „telivér”, szilárd a szó konkrét és átvitt értelmében egyaránt. A szöveg előrehaladtával a „kerítés” szó jelentése fokozatosan bővül: valaminek a hatalmába kerítés lesz, amikor például az elbeszélőt hatalmába keríti a félelem. Hiába kerítette be ugyanis a kerítés a várost, a tájat, ahova a főhős született, „történekdolgok”, azaz kitört a délszláv háború. Ezen a ponton az eredetileg védelmet nyújtó (be)kerítés egyszerre jelenti ebbe a korábbi védelembe vett hit megkérdőjelezését és az ezzel járó félelmet, valamint a háború (történelem) betörését a privát szférába („Idegenek voltunk az életünkben, amiről mások döntöttek.” 16.), melyet a szöveg elején megrajzolt kert szimbolizál. Az első mondatokban ábrázolt kert tehát újabb értelmet nyer: az egyéniséget, az identitást, a gyökereket is jelenti, illetve a családot, a házat és a hazát.

Az elbeszélő a szorongásról elmélkedve olvasmány- és filmelméneit idézi föl, egészen az identitás problémáig jutva gondolatmenetében. Mindezt a kerítés-metafora és a NEM-ek kimondásának ismétlődése egyaránt erősíti: „Identitás. Erről beszélne a kerítés, ha tudna. Az én identitásomról, ami megsérült tegnap a tóparti séta közben. Megsértették azzal a félelemmel, amit éreztem. Azt hittem, tévedek. Miközben tudtam, hogy nem tévedek. Akkor a világ téved. Az nem lehet. Nem.” (14.) A cikluscím tehát az identitás-probléma tükrében már azt a kérdést is fölveti, hogy mi az, ami NEM szeretne lenni az egye-

szám első személyű elbeszélő, amivel NEM kíván azonosulni, amit NEM érez és NEM is akar érezni. Az elutasítás gesztusa révén föl húzza a kerítést, azaz meghúzza a határt, határozottá téve saját kontúrjait, ezáltal is rögzítve identitása kereteit.

A tóparti sétára vonatkozó mondatokat előreutalásként is értelmezhetjük a kötet címadó írására, amely azonban már a második, *Igen*-ciklusban szerepel, s a boldogságkeresésről, illetve a férfi-nő kapcsolatáról szól. A *Rózsakertrec* című szöveg a kötet borítójával is párbeszédet folytat: a fekete vonalak a kertec, illetve a kerítés kifejezésekre asszociáltatnak, a piros ruhás kislány képe pedig a gyermeki ártatlanságra, valamint a női sebezhetőségre utal. A kislány ennek tükrében fehér hátter előtt áll, melyet csak közelít a kerítést szimbolizáló feketeség, de nem ér el: a fehér és a fekete tartomány közé ékelődik ugyanis a szerző neve és a cím. A borító színvilága ugyan csak az alapértékekre hívja föl a figyelmet: és élet jó és rossz dolgaira (fehér és fekete), valamint az ezek között lavírozó ember sorsfeladataira (vörös, azaz többek között az élet, a vitalitás, az erő színe).

Mónika Beáta, az írás főszereplője – aki az esszé szerző mű gondolkodója, narrátora és fölfogásomban a szerző alteregója is egyben – a Palicsi-tónál tesz kirándulást, amikor meghallja egy társaság hangos nevetését. „A nőt nem szabad pórázon tartani, mert szaladgál jobbra-balra. Kertecben kell tartani” (250.) – olvasható a felütés, mely (mint később kiderül) egy intellektuális nosztalgikus melázásba betörő nyers kinyilatkoztatás hangja. A szentencia megfogalmazóinak, a „boldogságrablóknak” harsány és baljós nevetése elől Beáta épp egy olyan rózsakertecbe kénytelen menekülni, amilyen régi kedves vendéglője teraszát díszítette. A rózsza a nő megfeleltethetőjévé lesz, a kertecbe zártság pedig nem csak a rabság, de a védelem, valamint a gyermeki ártatlan

világ (babaház) jelképeként egyaránt fölfogható. Az intim szférába betörő durva férfiminőséget képviselő hangok azonban elűlnek, a „gyilkosok” eltűnnek, a nőnek pedig megadatik a lehetőség arra, hogy elinduljon, s megtalálja végre saját ösvényét. A megbocsátáson keresztül a boldog, felnőtt életre mondhat ezáltal IGEN-t, amint az nevében is benne rejlik.

A Mónika Beáta név ugyanis többek között erről a belső győzelemről, és boldogságért való megküzdés követelményéről szól: a két keresztnév egyenrangúságot is sugall, vagyis egyenlő erőviszonyokat a két minőség között. Míg a vezetőknévként működő keresztnév (Mónika) „vitattott eredetű, több jelentéssel is rendelkezik”, a második név, az igazi keresztnév (Beáta) „Szűz Mária Boldogságos melléknévének a latin megfelelőjéből származik”, s azt is jelenti egyúttal, hogy a főhős „csak másodsorban” lehet boldog. A név tehát determinál (amire határozottan reflektál az elbeszélő), súlyos örökség, áldás és átok egyszerre. Viselni – az ősök tisztelete miatt is – kötelesség, feladat, sors és kihívás. Az elbeszélő keresi a jó irányt, miközben küzd önmagával. „Csak a hülye hiszi azt, hogy az ember képes megváltoztatni önmagát. Kicsit lehet. De alapvető dolgokban lehetetlenség. És a tájékozódás, a helyes irány megtelezése alapvető dolog. Vagy van, vagy nincs. Bennem nincs” – szögezi le Mónika Beáta (252.), mikor tévelygéseiről számot ad. Ugyanakkor azt is hangsúlyozza, hogy „küldetése van”, a belső harcot pedig nem adja föl: „csak annyi kell, hogy reggel fölbredjünk. És ha van második nevünk, és ha a második nevünk a boldogság, akkor minden szaron keresztül fogjuk rágni magunkat, [...]” (253.) A felismeréshez, önmaga erejének fölméréséhez, valamint (ezzel összefüggésben) kéteyei elosztásához azonban szükség volt arra a brutalitással rokonítható élményre, amit a nők kertecben

való tartásáról megjegyzett nyers támadás okozott a lelkében.

Már az utolsó, a *Talán*-ciklus darabjait gazdagítja az *Emigránsok* című szöveg, ahol ismét Mónika Beáta a főszereplő, aki ezúttal az egyes szám első személyű elbeszélővel kerül interakcióba. Kettejük párbeszédét akár belső dialógusként is fölfoghatjuk, két különböző, egymással többé-kevésbé ellentétben álló énrész (a gyermeki és a felnőtt, a jó és a rossz stb.) beszélgetéseként. Mónika Beáta keresztény rabszolgákról olvas, s erről faggatja a narrátort (a felnőtt-ént), aki válaszként pszichológiai jellegű manipulációval él. Nem ad feleletet a föltett kérdésre, helyette szándékolt hallgatásával hatalmi játszmat folytat: igyekszik elbizonytalanítani partnerét, kikökeníteni őt komfortzónájából, hogy „diadalt” arathasson fölötte. „Nem kell ehhez ismerni a kérdezőt. Nem kell tudni, milyen a vérmérséklete [...] Csak saját magunkról kell tudni. Azt kell tudni, hogy bírunk kelő ideig kussolni. [...] Kivárni. Ehhez az kell, hogy kellőképpen dög tudjál lenni. Számító, hideg dög” (291.) – reflektál saját viselkedésére, nyíltan vállalva (legalábbis önmaga előtt) a gonoszságot.

Mónika Beátát ugyancsak ebből a szenvtelen perspektívából jellemzi, megosztva az olvasókkal a szereplő nevében rejlő elrendeltetés-jelleget, amit korábban, a címadó szövegben, egyes szám első személyben maga a hősnő adott elő, erős érzelmi telítettséggel. „Dögnek kell lenni. El kell árulni mindenkit. A barátnőmet is. Erre tanít az élet. Ki kell várni, hogy aki kérdez, válaszoljon is” (292.) – jegyzi meg kíméletlenül, elárulva nem pusztán Mónika Beátát, hanem saját magát is. Ezt követik a narrátor (a felnőtt-, a manipulátor-én) önvallomásaként egyaránt fölfogható sorok, melyekben empátiahiányos viselkedését legitimizálja. De nemcsak fölmenteni kívánja ezzel magát, illetve tisztára mosni lelkiismeretét, hanem keserű ítéletet

mond a környezetéről, tágabb értelemben a társadalomról is. Ebben a társadalomban ugyanis az a „normális”, aki gonosz, s nemhogy nem fordul oda embertársai felé, de még meg is akarja őket semmisíteni/alázni lélektani hatalmi játszmákkal: „Én normális ember lettem. [...] Kigyógyultam a barátságokból, a hit-

ből, az emberek iránti bizalomból. Megtanultam elfogadni a tényeket, a valóságot. [...] A normális ember nem hisz. A normális ember figyel, összeszűkül pupillával, akár egy ugrásra kész állat, figyeli a másik embert, uramisten, a barátnőm! [...] Dudorászni kezdek, hogy ne halljam meg a lelkem sikoltását, ami fáj, végigsuhint rajtam, akár egy korbács.” (293–294.)

Az egyes szám első személyű elbeszélő lelke még sikolt, nem kárhozott el tehát teljesen. Még visszafordítható az a folyamat, melyet a szerző „normálissá válásként” jellemez, de elég erőteljes áthallásokat tartalmaz a fausti útra vonatkozóan. Aki még nem adta el a lelkét teljesen (például a fogyasztói társadalom látszatokra épülő, hamis elvárásainak), nem vált korrupciók áldozatává, annak fáj, amikor egy másik embernek ártani kényszerül. Képes tehát még az empátiára, nem vakította el „siker, pénz, csillogás”,

hanem lát és érez, mélyen, belülről. „Amióta normális vagyok, azóta dudorászok” (295.) – reflektál arra az önmagával folytatott küzdelemre, melyben a tét a lelke, illetve a hite, az a hit, melyet (kapcsolódván a kötet többi írásához) őseitől örökölt. Mónika a „szív-lélek” ember, a romlatlan – voltaképp abnormális, aki talán nem nőtt föl igazán, s megmaradt gyermeknek –, míg az elbeszélő már megízlelte a cinizmus világát, ahol közöny, pszichopata torzulások, személyiségzavarok uralkodnak, mely tapasztalategyüttest az „árulás” fogalmával írja le: „Aki normális, az a legelső polcra pakol minden nehéz dolgot, mert tudja, hogy különben leszakad. A legelső polcon foglal helyet a lelkiismeret, a bajtársiasság, az önzetlenség, a vitakészség, amiben a vitát követően elfogadjuk, ha legyőztek bennünket. A legfelső polcra helyezve üldögél a júdásszellem, a beszélgetésben való hümmögés és a félrenézés.” (295–296.) A „normális emberek” képesek az egész életüket árulásban végigélni, legfőképp persze önmaguk elárulásában, melyet sokszor észre sem vesznek. Mert bármennyire is kívánnak gyilkosok lenni (nyerő helyzetbe kerülni), bármennyire is akarnak uralkodni, voltaképp csak áldozatokká válnak. Mónika Beáta „szerethető naivitása” lefegyverzi ezt a gonoszt, a rideg cinikust, aki harminc ezüstdénárért eladta a lelkét. Így aztán az önmagában olyannyira biztos egyes szám első személyű elbeszélő kénytelen lesz megszólalni, megtörni az uralmát biztosító, jelképes „csendet”, s fölfüggeszteni a kegyetlennek szánt játszmát.

Hasonló tematikát folytat a kötetben soron következő, *Bátorság* című szöveg is. A bátorság fogalma egyébként is kulcsszava az összeállításnak: a fényképen szereplő családtagok többsége bátor, karakán jellem, akik szembe mernek nézni sorsukkal, vállalják feladataikat, kitartanak örökségük és erkölcsiségük mellett. Az esszé/novella elbeszélője

a becsület fogalmát is említi, mint a „leghomályosabb kifejezések egyikét”, majd utal a szigorú neveltetés ismertetőjegyeire: „kihúzza magát, egyenes derékul ülve kell megenni a zsíros kenyeret.” (308.) Az egyszerűbb, dolgozabb, épp ezért mindenüket sokszorosan megbecsülő emberek etikai mércéjét vázolja, akik születésnapokkor ünneplőbe öltöznek, nem keresik a könnyebb utat, nem hazudnak, cselekedeteikért vállalják a felelősséget, és főként erős hittel rendelkeznek. Az életük szakrális szintre emelkedik, mindennek „megadják a módját”, s ezáltal a hétköznapiak is elnyerik a maguk méltóságát és értékét. A felnőtté válás bekezdésével aztán „lassan és egyszerre tör be az életbe a kétségbeesés” (309.), a hitből már tévhit lesz, sőt tévhitek (többes számban), a szentek (és velük együtt a szentség) pedig eltűnnek. „Lassan tölti meg a felnőtt embert az üresség. Vonszolja maga után, mintha súlya volna, az ember meg, mint egy tehetetlen báb, megy utána, nem keres és nem talál sem támaszt, sem vigaszt” (310–311.) – foglalja össze a szöveg narrátora azt a fausti folyamatot, mely a Mónika Beátát manipulálni kívánó elbeszélőnek egyaránt sajátja volt.

Ám a megváltás lehetősége ebben az írásban is fölsejlik: „A nagy igazságok, akár a szentek cselekedetei, bennünk élnek akkor is, amikor már elfeledkeztünk róluk. De ehhez múlnia kell az időnek, kopnia kell az embernek.” (311.) A becsület és a bátorság kulcsszavakhoz végül a kímélet társul, s ebben a hármásban a fogalmak egymást kölcsönösen feltételezik. Akikből ugyanis kihunyt a becsület (elárulták önmagukat, gyerekkorukat, gyökereiket és hitüket), azokban bátorság sincs, így aztán „a kíméletet sem ismerik”. A *Bátorság* című szöveg záró bekezdése – mely a fentebb idézett sorokat a „legfontosabb leckeeként” határozza meg – talán nem véletlen került kiemelt pozícióba, hiszen a kötet hátoldala ugyancsak ezekkel a mondatok-

kal találkozhat az olvasó: „Természetesen ez, a legfontosabb lecke, pontosan annyit ér, amennyit az utolsó lehetünk, amivel a nemlétbe zuhanunk: semennyit. Hiszen eltűnünk. Azonban mégsem mindegy, honnan zuhanunk.” (313.)

Lovas Ildikó részben szembe-megy a trendekkel, amikor nem az egyéniség és/vagy az identitás széthullásáról, illetve elbizonytalanodásáról beszél, hanem az egységről, az örökségként hozott belső erőről, amihez újra és újra vissza lehet, sőt kell térni. Az ő elbeszélője és hőse is keresi ugyan önmagát, de a múltba való termékeny visszatekintés (ellentétben az üres nosztalgizással) egyúttal a jövőre vonatkozóan is irányt mutat. A Mónika Beátát manipuláló narrátor például nem fél szembenézni saját ürességével sem, és elvégezni azt az önfeltáró, sokszor fájdalmas lelki munkát (komoly belső küzdelmet), melynek során megtalálhatja azokat a valódi tartalmakat, amelyek a nárcisztikus cinizmust, az örökös hatalmi játszmákban való gondolkodást kiszoríthatják, s ezáltal eljuttathatnak akár a boldogság megtalálásához is.

■ **Arany Zsuzsanna** (Szombathely, 1976): irodalomtörténész. Közel másfél évtizedig kutatta Kosztolányi Dezső munkásságát, kiadta az író halálos ágyán följegyzett beszélgetőlapjait, valamint nemrég megjelent Kosztolányiról szóló életrajza is. A 20. század eleji magyar irodalom korszakának kutatása mellett filozófiai kérdések (pl. a Gonosz megjelenési formái) szépirodalmi vonatkozásaival foglalkozik.

A Hungarofuturisták

A 39. SZÁMLA bevonulása

Tipegős márcziusi szellőcskében, ráadásul éppen márczius idusán poroszkálok törzskocsmám irányába, mely sajnos egyre inkább egy békebeli kávéház álorcáját ölti magára, és rádöbbenek, miközben átgázolok a kétlábon járó kókdák tömegén, hogy a kávéház és a kocsmaszoba összevetése talán egy újabb székfoglalóm témája lehet a Magyar Mámor története című szellemileg revelatívnek célzott előadás-sorozatomban, és ekkor nagyobb erővel és több óvó becézéssel szorítom magamhoz *A Newyorktól a Hungáriáig* című, 1965-ben KONRÁDYNÉ GÁLOS MAGDA szerkesztésében megjelent roppant tanulságos kiadványt, melyet 300 nemzeti forintért nemrég vásároltam egy húzós kocsi-ban felszerelt antikváriumban, melyet a legszívesebben kordé-antikváriumnak neveznék, és amely műfaj meghonosodott a város különféle placcain, így például a Corvin mozinál, nem is beszélve a Fővárosi Szabó Ervin könyvtár előtti kis térről. És miközben elgondolkozom, hogy vajon a könyvben miért írták következetesen egy szóba New York nevét, a könyvtárról eszembe jut SZABÓ ERVINNÉ és persze az egész kompánia, melyet pár évvel ezelőtt életre hívtam, és amelyet talán ideje lenne hamarosan végleg fölöslatni, és teremtményeim körét, és vele magamat is, végleg átadni az enyészetnek. Persze nagy kérdés, mikor jön el a megfelelő pillanat önmagunk megszüntetésére, pláne akkor, ha nem is magunkról, hanem alakmásunkról, azaz inkognitónkról van szó. És annál is aktuálisabb a kérdés, mivel még a törté-

nelem előtt bemutatott álnépszínművem, a *Kisértetcsárdás* zeneszerzője MELIS LÁSZLÓ volt, akit bizonyos értelemben ugyancsak én teremtettem (mármint e darab erejéig), mivel kívánságomra a MÉLYATSAY VILMOS néven szerepelt a színlapon, azaz hozzám hasonlóan, szintén inkognitóba költözött. És most, azaz február 12-én ő is felöslatta magát, de nem önszántából, azaz valami felsőbb akaratból fölöslattott. És ekkor, törzskocsmám felé haladva, eldúdlom a darab fő slágerét, ezt a pseudo-verbunkost, és ezzel kívánok neki végső békét:

*Sirass, magyar, vigadva húzzad!
Előtted tömegsír, lángoló belek,
Szalonnát zabáltunk, s hozzá nemzetet,
Sirass, magyar, vigadj, magyar
Siratva húúúzzad...*

És belépve törzskocsmám ajtaján, már éppen a VÁNDORFILOZÓFUS felé fordulnék az inkognitók mi-benlétének kétségkívül filozófiai jellegű kérdésével, mely már a rendkívüli SÖREN KIERKEGAARD számára is komoly gondot okozott, amikor legnagyobb (még önmagam által is csak igen nehezen leírható) meglepetésemre a TÁLTOS pattan élém boros pohárral a kezében, és egy másik kérdés szegez felém, mégpedig ezt: – JÓKAI vagy ESTERHÁZY?

És megrökönyödésemet csak fokozza, hogy e semmiképpen sem filozófiainak titulálható gondra mégis a bölcselet kávéházi úrlovasától érkezik az első válasz:

– Úgy látszik, maguknál, magyaroknál már belső elválasztású jogok nyertek az ilyesféle, teljesen alapítatlan pszeudoantinómiák, még az olyanoknál is, mint Herr TALTOCH, aki aztán több száz milliónyi istállóra áll bármiféle metafizikus megfontolásokról. KANT úrnál még elviseltem, ha feldobja, hogy létezik szükségszerűség, de az is lehet, hogy nem – a valódi kanti kérdést persze az Önök számára most lebutítottam... – mondja lekezelő legyintéssel a VÁNDORFILOZÓFUS. – De mielőtt rátérnék a magyarokra, előbb némi kitekintés. Maga – CSONT ANDRÁS inkognitójában – nagy zenebarát, ha jól tudom. Kíváncsi vagyok, hogyan fogadta a jeles ADORNO felvetését a nemrég végre magyarul is kiadott, ám szerintem már fatálisan elkészt, *Az új zene filozófiája* című kötetében, hogy akkor most SCHÖNBERG vagy STRAVINSKY?

– Éppen úgy fogadtam, ahogy a nagy zenetudós, RICHARD TARUSKIN egyik ADORNO-ellenes kirohanásában. Ugyanis TARUSKIN szerint az ilyen típusú kérdések erre a felvetésre vezethetők vissza: „Bizánci Bazileusz: lusta volt vagy disznó?” TARUSKIN szerint „elképzeltető, hogy ő volt a prototípusa a lusta disznónak”. És ezzel már ki is van löve a kérdés.

– No, ez szellemes, kár, hogy nekem nem jutott eszembe – kacag fel mérgesen a VÁNDORFILOZÓFUS. – De lássuk immár a magyarokat. KAFKA vagy THOMAS MANN? Kérdezte a maguk LUKÁCS-a, aki még a maga bolsevik-eszkatológikus korlátaival is messze meghaladta szegény tanítványa, FEHÉR FERENC fölvetését, melyet nemrég egy könyvtári buzgólkodásom közben leltem véletlenül, és amely így szól: SZERB ANTAL vagy BÁLINT GYÖRGY? És amely 1962-es esszé természetesen illusztrációs anyagként szolgál majd egykor *A fej betegségeiről, különös tekintettel a magyar seggfejről* című előadás-sorozatomban, melyet éppoly döntőnek tervezek, mint FILOLÓGUS uram (és teremtmő) a magáét. Szóval egyelőre még ne oszlassa fel inkognitóját és vele együtt minket. Maradjunk még együtt ezen asztaloknál egy ideig. És most kortyoljunk – szól, és azzal felhörpinti skót magánwhiskyjét, melyet állítólag a HUME Tár-saság vándorgyűlésén kapott, de szerintem hazudik.

– Mindamellet nem válaszolt, kedves uram, az uram kérdésére – lép elem ringó harangszoknyájában SZABÓ ERVINNÉ, és felém nyújt egy fehér fröcsöt igéző tekintettel.

– Kedves MELINDA, maga nem tartja kielégítőnek TARUSKIN válaszát? Értse meg, nem kell választani, ez is, az is megfelelő lehet. JÓKAI is, meg ESTERHÁZY is. Mind a kettő jó.

– Ne színlelje magát hülyének, FILOLÓGUS uram! – csattan fel a TÁLTOS ingerülten és nem is

színjózanon, ami persze a legkevésbé sem meglepő. Copfba kötött, erősen őszbe csavarodott haja kibomlik, amint gesztikulálva hadarja: – Maga is pontosan tudja, hogy itt és most a Magyar Széppróza Napjáról van szó. Hogy mikor üljük meg? JÓKAI vagy ESTERHÁZY születésnapja alkalmával?

– De miféle vad magyar rohanat már ez megint?! – hörgi a SZTAREC. – Semmiféle józan mértéket nem ismernek... – szól, és azzal magába engedi soros vodkáját, melyet a látvány alapján semmiképpen sem nevezhetnék a mai elsőnek. – Azt olvasta fel az imént a laptopjából a drága MELINDA, hogy a mai ünnep tiszteletére egy 1848 méteres zászlóval fedték be a maguk egyik főutcáját. Maguk tényleg túl sok kumiszt ittak. Miért nem mindjárt 1849 méteres?

– Mert akkor jöttek be a maga ősei, leverni a forradalmat. Maga nem provokáljon itt, és hagyja békén az asszonyomat... – áll föl ekkor a TÁLTOS, és fenyegetően a SZTAREC asztalához lép.

De erre már a FIZETŐPINCÉR is előkerül, és közbeveti magát:

– Íme az egész világnak nagyobb része miképpen változott barommá! Mely sok okatlan dühösködések, bolondul való kiáltások, nyargalódzások, tántorgások és sárban (ha nem okádásban) való heverések vannak a mi utcáinkban! Így írja DIÓSZEGI BÓNIS MÁTYÁS *Az részegségnek gyűlölséges, utálatos és rettentő állapotja* című könyvecskéjében, mely Leydenben jött ki a prés alól, 1649-ben.

Mire némileg lenyugszanak a kedélyek, a TÁLTOS újabb fröccsel vigasztalódik, de a SZTAREC azért még üti kissé a langyosodó vasat: – Egyébként nem mindegy maguknak, mikor ünneplik a szépprózájuk napját? És az se biztos, hogy egyáltalán van mit ünnepelniük...Képzelték csak el ezt a kérdést: Tolsz-toj vagy Dosztojevszkij? Na ugye.

– Van abban valamit, amit a SZTAREC mond – szólal meg most halkan NEMETSCHEK. – Mint tudják, amióta a végtelenül szerencsés módon ölembe hullott örökségem révén Wienben élek, elég sok olyasmivel foglalkozom, amire korábban se időm, se pénzem nem akadt. Most éppen az egykori demokratikus ellenzék történetét búvárolok, különös tekintettel bécsi kapcsolataikra, és így kerültem levelezésbe KÖSZEG FERENC úrral is, akivel aztán más témákról is eszmét cseréltünk. A Magyar Széppróza Napjáról ezt írta nekem, melyet most az ő szíves engedélyével megoszthatok önökkel is:

„Legyen az egyik évben Jókai, a következő évben Esterházy születésnapján. De lehetne bővíteni is: Mikszáth, Móricz, Krúdy, Kosztolányi, Déry, Füst Milán születésnapjával. Továbbá, hogy a nemzeti erők se sértődjenek meg: Wass Albert, Tormay Cécile. Akkor tíz különböző alkalommal lehetne a magyar pró-

za napja. Ehhez jöhetne még tizenkét költészet napja, és öt a magyar dráma napja. Az már 27 nap, ha valamennyit minden évben megünnepeljük plusz még lenne a magyar zene napja, a magyar orvostudomány napja, a magyar nyomdászat napja, az egész évet ki lehetne tölteni ünnepekkel.”

– Ez a beszéd! – rikoltja a SZTAREC. – Paródiába fullasztani a marhaságot!

– Azért ne örüljön túl korán... – szól jeges nyugalommal NEMETSCHÉK. Mert KŐSZEG úr még hozzát teszi: „Amikor először voltam Moszkvában éppen a Gyeny Tankisztov volt, tűzijátékkal.”

– *День танкистов...* – sóhajtja a SZTAREC. – Istenem..., erre ráiszom.

– Mindenesetre a torát ülő marhaság miatt most két napja van a magyar prózának, és egymás nyakára lépnek, mert az egyik február 18., a másik április 14. Akkor már inkább egy se legyen. Ebben az ünnep-tébolyban csak a Hungarofuturista mozgalom vághat rendet – mondja némileg rezignáltan, de ugyanakkor kissé lelkesen a TÁLTOS. – Nemrég megjelent kiáltványuk számomra reveláció volt. Ifjonti avantgárd-korszakom legszebb napjai idéződtek fel. Olvasd csak, virágom! – szól oda SZABÓ ERVINNÉ felé, aki a céges laptopjából máris olvassa, pontosabban kántálja:

„A hungarofuturizmus (HUF) a kulturális képzeletet kondicionáló mítoszfikció és esztétikai stratégia. Nemzeti és történelmi mítoszainkat megszállta a nacionalista ideológia, ezért vissza kell perelnünk őket, hogy újraépítsük a magyarságról való gondolkodás haladó formáit.

A magyarságtudat hegemon elbeszéléseivel szemben egy alternatív magyarságtudat, a posztmagyarság felfedezése a cél. A posztmagyarságba való hungarofuturista átlépés kulcsa a metamorfózis. Szíriusz népeként érkezünk ide, és így is térünk vissza! Most és mindörökké! Ebben a xenoesztétikai átalakulásban a nemzeti identitás önidegensége és önazonossága közti harmadik teret lakjuk be, amikor a kivételesség túlhajszolása által nem csupán a geopolitikai, hanem a humánideológiák is dekonstruálódnak.

Imaginárius földrajzunk klausztrofób jellegét Trianonra vezetik vissza, ugyanakkor mi egy francia kastély ahhoz képest, hogy bolygónyi óceánokat veszítettünk el. Smafu! Nem bagatellizálni akarjuk a veszteséget, hanem rámutatni annak kozmikus léptékeire. A magyar bánat radikalizálása egyetlen reményünk és megváltó fegyverünk!

Az akvatikus trauma a belső tengerek elvesztését jelenti, amikor minden posztmagyar visszaréved az Eredetőceánba.

Velünk van a busók népe, akik már akkor Kárpátokat járták buzogányaikkal és kereplőkkel, amikor a szé-

kelyek még hungaroszaurosok voltak. De ettől még velünk vannak a székekelyek és a hungaroszaurosok is! Látjuk az ős-gyík-turul reptét a pikkelyes Hold körül, ahogy aztán megpihenve leszáll egy hulló-arcú avar királyra!

Hungaroamazonok, lúdvércek, vajákosok, lósámánok, szépasszonyok és medveemberek! Aki nem velünk van, az is velünk van.

Mamuttá-válás, hungaroszaurusszá-válás, technoparasztta-válás, ezt a referencia nélküli metamorfózist praktizáljuk, hogy a hiány és távollét felől, intenzív gyázmunkával építsük újra a fajt. Gyászolok, tehát vagyok, kísértetek táplálják gyökereimet.

Nincs magyarabb a posztmagyarnál.

Éljen Magyarország, éljen a haza!”

Azzal pukedlizik, és becsukja a laptopot.

– Maguk magyarok...– dűnnyögi a whiskyjébe a VÁNDORFILOZÓFUS. – Azért tudnak még meglepetést okozni... Ez jó szöveg, ez innovatív, ez remek! MELINDA mint hungaroamazon...

– Én meg úgy döntöttem, hogy öregeségemre csatlakozom a HUF-mozgalomhoz! – kiáltja a TÁLTOS. – És ezennel engedjék meg, hogy felolvassam csatlakozó közleményemet! – szól, azzal pár gyűrt lapot ránt elő, és olvasni kezd:

Nyakig a szarban

Lélekelemzési tanulmányok címen igen érdekes kötet jelent meg Budapesten, 1933-ban Ferenczi Sándor 60-ik születésnapjára. Az elsősorban irodalmárként ismert Szilágyi Géza *Vajda János pokla* címmel tett közzé esszét. Mindenekelőtt az 1827-97 között élt és alkotott költő szexuális életét taglalja, hogy végül eljusson a „nagy álom”, hoz, melyben Vajda patográfiájának kulcsmozzanatát látja. Amikor intimusai, egyebek közt Zempléni Árpád és Mikes Lajos, a szokásos udvariassági formulával megkérdezték Vajdát, hogy van, legtöbbször így felelt: „Képzeld el, hogy meztelenül nyakig ülök emberi bélsárban, amely olykor annyira megnő, hogy már-már szinte szájamig ér. Ebben a rettenetes helyzetben pedig egy láthatatlan kéz felülről felém nyújt egy frankfurti virslit, és annak a kéznek tulajdonosa keményen parancsoló hangon harsogja felém: Zabáld meg! Szóval kérdik, hogy vagyok? Hát így vagyok.”

Eddig a barátok vallomása, melyhez Szilágyi hozzát teszi, hogy az éveken át rendszeresen visszatérő álom olykor módosult: „néha az emberi bélsár egy-egy másodpercre össze is csapott felette, néha pedig a láthatatlan kéz valósággal belenyomta a frankfurti virslit az álmodó költő szájába, úgy, hogy egyszer-másszor bele is harapott.”

Nem kérdés, hogy amatőr lélekhajcsárként Szilágyi ebben az infantilis anális erotika álombeli manifesztációját látja. Pszichoanalitikus lelkülettel ez érthető. Ám a hungarofuturista belső szemlélet, a jövőbe irányuló tekintet másként értelmez. Nálam a virsli maga Trianon. Elmondom, miért.

A költő nyakig ül a szarban, és e tenger, a hígmagyar thalasszális regresszió külön neki elrendelt öble, nem más, mint maga a magyar élet, mely körülbeli és nem engedi futni a magyar költőt. A hamis mélytudat szerint ebből csak Trianon nyújthat kiutat, az a Trianon, melyet folyamatosan megetetnek a hungaroszaurusszal. Mi több, lenyomják a torkán. És olykor maga nyomja le...

Szilágyi felidéz még egy esetet, mégpedig Vajda feleségének, Bartos Rózának akkoriban a *Nyugat* folyóiratban emlékirataiból. Eszerint a költő állandó szokása volt „exkrementumának gyűjtése, gyakori megsejmlélése és gondos megvizsgálása, eleinte közvetlenül a defekáció után, később már utólag külön is”. Róza, azaz Rozamunda így írja ezt le: „exkrementumát tányéron tartja és nagyítóval tanulmányozza...”

Híveim! E fekáliadarabok nem egyebek, mint az álombeli szartenger tömörítvényei. A hungaroszaurusz, valamint a véletlen szórványmagyar saját szara ez. És talán nem túl merész a következtetés, hogy éppen a frankfurti megemésztése után keletkezett végtermék. A költő a frankfurtiban önmagát eszi, önön beleibe töltött önmagát. És amikor kiadja magát, akkor, azonnal a defekáció után, önmaga köldökét keresi a tányérok. Így lesz álom és való egy. A posztmagyarrá változás előszobája ez.

Nem lehet vitás, hogy Vajda – évtizedekkel Trianon előtt – már rólunk álmodott. És végső óráján is a kolbász kényszerképzete gyötörte, amikor 1897. január 16-án ezt adja végakarata első pontjának: „Testem okvetlen minél apróbb részletekre felbontassék: agyam, szívem, gyomrom kivetesék és felapróztassék”. A kolbászba töltetése akaratlan vágya és ettől szorongó riadalma szól itt visszafogott üvöltéssel. Egyfajta magyar kollektív tudattalan ez, üssük csak fel Petri György *A sertés énekeiből* című költeményét!

Ismétlem, az álombeli kolbász: Trianon. Mi, hungarofuturisták, tudatos szórványmagyarok, nem kérünk belőle, nem fogjuk felzabálni. Mi, a szükségszerű szórványmagyarok újratöltjük a kolbászt, a magyar hús új honfoglalása díszlakomáján. A HUF ignorálja, mi több határozottan felmondja a véletlenszerű premagyar akcidentális kolbászát. Ne töltsetek többet a saját belünkbe! Hiszen mi sem töltjük bele magunkat többé.

– Hát ennyi lenne – szól a TÁLTOS, és azzal fáradtan dől az asztalra, miközben SZABÓ ERVIN-NÉ, akárha valami bomlott eszű madárka, a szájából csókolja át a fröccsöt ura ajkai közé.

– Álljon meg a menet! – kiáltja NEMETSCHEK. – Én ezt már láttam valahol? Nem KOMPOLTHY ZSIGMOND írása ez? Igaz, erősen megrövidítve, de azért mégis. Vagyis nem plágiummal állunk szemben, tisztelt uraim?

– Ugyan már. Még ha úgy lenne is – legyint a VÁNDORFILOZÓFUS – Csak posztmodern intertextualitás. Meg hát: az inkognitók karneválja... Nem JÓKAI, ha maguknak így jobban tetszik.

– Így igaz! – csattan föl a TÁLTOS. – Ha ESTER-HÁZY a sajátjaként olvashatta fel DANILO KIŠ egyik novelláját, akkor én miért ne tehetném meg?

– Megteheti, kedves kreatúram... Megteheti – mondom jégcsákányosnak szánt hangon. – De én meg föltehetek egy kérdés, nemde? Mely így szól: megkaptam-e már az először e hónapban esedékes úgynevezett művészjáradékot? Igényelte-e? Ne feledje, 121 ezer nemzeti forintról van szó...

– Persze, igényeltem, és meg is kaptam, persze – mondja a kissé zavarba került TÁLTOS öntudatosan. – Elvégre a József Attila-díjam után ez jár, nem?

– És különben is! Még KÖSZEG úr és RADNÓTI SÁNDOR is arra biztatott mindenkit, hogy vegye fel! – csacsogja SZABÓ ERVINNÉ.

– No, ennek örülök – válaszolom. – Mert ha felvette, akkor semmi akadály, hogy kifizesse, amit kell, ráadásul a további rendelkezéseinket is... – azal intek a FIZETŐPINCÉR-nek, aki már le is helyezi a kidölylyedt szemű TÁLTOS asztalára a 39-ik számlát!

■ ■ ■

Bán Zoltán András (1954): irodalmár. Csont András néven zenei írásokat is publikál. Korábban a Beszélő és a Magyar Narancs szerkesztője. Legutolsó kötete: *Giccs*, Kalligram, 2016.